VIKTOR A. DEBNÁR

Individualistický humanista

Prozaik, dramatik, básník, publicista, překladatel a diplomat Zdeněk Němeček (1894–1957)

Zdeněk Němeček působil po absolvování gymnázia a jednoročního kurzu obchodní akademie jako obchodní zástupce v Moskvě. Záhy se však stal důstojníkem československých legií v České družině. Nedlouho po vzniku Československa, resp. po svém návratu z Ruska, začal pracovat v diplomatických službách. Vedle toho začal již od roku 1919 publikovat své příspěvky v řadě časopisů a novin (např. *Lumír*, *Lidové noviny*, *Literární noviny*). Knižně debutoval o rok později. Během 20. let, ale především během následující dekády, si vytvořil pověst váženého a respektovaného autora středního proudu (např. státní cena v roce 1935). Němečkovy nejvíce ceněné práce vznikaly v období první republiky. Již tehdejší tvorba stavěla v mnoha případech na zkušenostech diplomata-cestovatele (cesty po Africe, Evropě a střední Americe) a na promýšlení témat asimilace či vystěhovalectví (*New York*: *Zamlženo*, 1932; *Na západ od Panonie*, 1935). Mimo protektorátního období, kdy působil v Národní a univerzitní knihovně, resp. kdy byl pro svou minulost penzionován a kdy se zapojil do odboje, zůstal diplomacii věrný až do roku 1948. Působil v SSSR, Francii, Německu, Spojených státech a Španělsku. V roce 1945 byl za svou odbojovou činnost v organizaci Parsifal krátce vězněn. Po únorových událostech v roce 1948, po složení velvyslanecké funkce v Kodani, emigroval. Nejprve zůstal v Dánsku, později s rodinou odešel do kanadského Montrealu, na přelomu let 1950-1951 pak dále do USA (New York). Zemřel nenadále v Mnichově v noci z 5. na 6. července 1957. Stalo se tak při cestě do Federativní lidové republiky Jugoslávie, kam byl pozván Svazem slovinských spisovatelů. V dopise z roku 1954 k tomu Zdeněk Němeček uvedl: „*Já osobně mám jedinou touhu*: *ještě před koncem svých dní bych se rád podíval do staré Evropy a nadýchal se vzduchu svého mládí.*“ Toto přání se mu splnilo.

V exilu byl Zdeněk Němeček činný publicisticky, jako beletrista i jako dramatik. Spolupracoval s rozhlasovou stanicí Hlas Ameriky, ale především se stal redaktorem stanice Svobodná Evropa, kde připravoval řadu programů (namátkou Abeceda demokracie, Slovo a svět; spoluator Čteme ze zakázaných knih). V rámci těchto pořadů prezentoval své komentáře k dobovým událostem, stejně tak jako i obecněji zaměřené úvahy. Vedle této činnosti Zdeněk Němeček představoval i svá četná dramata (např. *Pozůstalost*), mnohdy pod pseudonymem Jiří Ples anebo dokonce anonymně. Jiným aspektem jeho publicistiky bylo přispívání do několika českých, v Německu a Spojených státech vycházejících, exilových periodik (např. *České slovo*, *Hlas exilu*, *Sklizeň* či *Československé noviny*). V polovině 50. let se Zdeněk Němeček angažoval při zakládání americké větve Střediska PEN klubu spisovatelů v exilu. Za svého života v exilu vydal pouze román *Tvrdá země* (1954, původně zamýšlený název *Kanadská rapsodie*), v němž zúročil své kanadské zkušenosti. Přispěl do sborníků *Básně* (1953), *Amerika Masarykovi* (1955), *Rudolf Jílovský 1890-1954* (1955), *Čas stavění* (viz dále) a *Peníz exulantův* (viz dále). Pro doplnění obrazu ještě zmiňme knihu *Ďábel mluví španělsky*, jejíž třetí vydání vyšlo v roce 1974 ve Švýcarsku. Vydání novely *Na počátku bylo slovo* se přes oznámení tohoto záměru nepodařilo realizovat. Tituly *Stín a jiné povídky* (1957, obálka Toyen), *Bloudění v exilu* (1958) a sborník *Milada Horáková* s podtitulem *K 10. výročí její popravy* (1960) vyšly až po autorově smrti; prvně jmenovaný však Z. Němeček ještě stihl připravit sám). Beletristický průnik do amerických periodik a nakladatelství se Němečkovi nepodařil – jeho romány a povídky byly redaktory po tematické i stylistické stránce shledávány jako nevhodné pro amerického čtenáře. Ostatní přednášky, prozaické a dramatické texty zůstaly nepublikovány. Uloženy (vedle textů ve vlastnictví rodinných příslušníků) jsou ve fondech Yale University.

Němečkova básnická tvorba byla poměrně rozsáhlá, vzhledem k rozsahu ostatní autorovy tvorby však nepoměrně menší a dodnes nejméně známá. Básně vycházely sporadicky v časopisech nebo zůstaly nepublikovány. Jednalo se hlavně o básně se satirickým tónem, reagující na události v Československu, o lyrické verše a o verše s filozofickým podtextem. V souvislosti s poezií stojí za zmínku báseň *Proč jsem šetrný a nikoliv marnotratný* s podtitulem *Vlastní epitaf*, jež byla publikována na závěr sborníku *Zdeněk Němeček*, *spisovatel*, *básník*, *dramatik*, *legionář a diplomat*, který vyšel k prvnímu výročí Němečkovy smrti v newyorské Moravian Library (editorem byl Ivan Herben; mezi přispivateli byli např. Julius Firt, Ferdinand Peroutka či Karel Steinbach). Dodejme, že celkově Němečkova básnická tvorba nedosahuje kvalit autorových próz a dramat a je poplatná době a okolnostem svého vzniku.

Politicky se Z. Němeček omezil především na činnost pro Radu svobodného Československa, některá krajanská sdružení a na příležitostné přednášky. Z exilu taktéž rozesílal komunistickým funkcionářům v ČSR dopisy (ve formě studií, esejů, ale i epigramů a glos), v nichž je přesvědčoval o špatnosti komunistické ideologie.

Zdeněk Němeček, tento bytostně přesvědčený demokrat s hlubokým sociálním cítěním založeným na humanismu a křesťanské morálce, světoobčan a patriot, obdržel v roce 1992 za svou činnost in memoriam Řád T. G. Masaryka, udělovaný za zásluhy o demokracii a lidská práva.

Báseň *Víra* byla uveřejněna v cyklostylovaném sborníku *Čas stavění*: *Básně českých exulantů*, *vydaném roku 1956 ve vídeňském nakladatelství Karla Matala Polana Bohemica Viennensia.*

Povídka *Tajemství Spojených národů* byla poprvé otištěna ve sborníku *Peníz exulantův*, sestaveném Antonínem Kratochvilem a vydaném v edici Kamenný erb mnichovským Kulturním referátem Sdružení československých politických uprchlíků v Německu v červnu 1956. Ještě téhož roku povídku opětovně otiskl měsíčník *Hlas exilu*.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

Město Kralupy nad Vltavou a Lyra Pragensis
ve spolupráci s Obcí spisovatelů

vyhlašují na památku básníka Jaroslava Seiferta

AUTORSKOU LITERÁRNÍ SOUTĚŽ V RÁMCI

10. ročníku festivalu poezie a přednesu Seifertovy Kralupy

Literární soutěž je určená všem občanům ČR bez omezení věku, probíhá ve dvou věkových kategoriích – 14 až 18 let (dovršených do 30.6. soutěžního roku) a nad 18 let bez omezení. Do soutěže lze přihlásit jednotlivé básně i cykly. Podmínkou je zaslat maximálně 200 původních, dosud nepublikovaných, česky psaných veršů na stroji nebo počítači ve čtyřech exemplářích.
Jedna z básní musí mít formu sonetu.
Soutěž je anonymní. Práce nesmějí být podepsány ani jinak označeny. Čtvrtá kopie přihlašované práce bude zaslána v zalepené, neporušené obálce a bude obsahovat následující údaje: jméno a příjmení, datum a místo narození, adresu bydliště, název a adresu školy nebo zaměstnavatele. Zaslané práce se nevracejí.
Vítězné práce vybrané odbornou porotou budou finančně odměněny a bude z nich vydán sborník.

Uzávěrka je 25. 5. 2005.

Vyhlášení výsledků proběhne v rámci festivalu Seifertovy Kralupy, který se bude konat ve dnech
16.–18. září 2005.

Práce zasílejte na adresu: Městský úřad Kralupy n. Vlt., „Seifertovy Kralupy“,
k rukám M. Náhlovské, U Cukrovaru 1087, 278 01 Kralupy n.Vlt.,
telefon 315 739 803 – e-mail: nahlovska@mestokralupy.cz

ZDENĚK NĚMEČEK

Víra

Proč mávnutím ruky, škrtem pera, sucholistem
dekretu,
žhavým bubnem dialektického hmotařství –
tím vším jste zahnali
naši starou lásku na mráz dějin, proč, ó,
Rusové?
Proč dovedl zradit Pierre Bezuchov po
sto padesáti letech,
proč zpívala romance Nataša Rostova jen s
estrády Kominformy,
proč nepřišlo sto tisíc Karatajevů s armádou
Malinovského
ukázat symbiosu Boha – země – člověka,
proč místo nich Smerďakovové stáli na stráži
před Hradem králů a presidentů
a Stavrogini obcházeli Staroměstský rynek?
Kde jsi mystické Kitěžské jezero, přečistá
obci bohonosců?
Byli jsme věrni jako nikdo mimo Rus, věrnější
než děti stepí,
my byli věrni dlouhé století a odmítali varovné
hlasy říkající:
Pozor na Tatařína s modrým úsměvem,
pozor na Džingischány v slovanských šubách,
pozor na diapason jejich strašidelných houslí
od vysokého E lásky do hlubokého G zkázy!
My vzdorovali, urputně milovali, slepě věřili
a dosud věřím: že v šerosvitu vaší země,
možná v onom jezeře Kitěžském, žijí potomci
Aljoše Karamazova,
kteří jednou pokynou mírně rukou a řeknou:
Vracíme klíče od zámků temných cel a táborů,
trháme sucholisty dekretů, jež z titulu
posedlého výboje
změnily touhu po sociálním řádu a lidskosti
v její katorgu,
lámeme, bratři, biče společných tyranů, jež
také do nás bily,
padáme čelem k zemi před ikonostásem dějin.
Odpusťte! Prostítě, prostítě!

CHRYSOSTOM MASTÍK

Pozvání ke slavnosti

Tropický vítr neslyšně češe
kovové listy mangovníku
a předtucha dlouho uvězněná
v larvě tolika nadějí
se už nezadržitelně dere ke světlu
- slavnost je ve stavu inkarnace-
snad jen jedenkrát
v předlouhé epoše liturgického roku.
Všechno odpočívá v naději.
Jen roje zlatých mušek
usedly na pozůstatky tlících živočichů
jež včera ještě byly nedílnou realitou života
této vulkanické hrozivé země.
Kordiliery nepřipouštějí možnost metamorfozy
jsou konstantní.
Barevné mouchy bezhlesně hodují
na krvavém mase
visícím na větvích mangovníku.
Jsou to poselkyně nezničitelné reality
a fiesta je neodvratná jako osnova snu
jde svou cestou bez kontroly.
V tom poledním tichu
dřímotné a idylické haciendy
papoušci jsou v extasi
a poledník neukracuje dnů nikdy.
Nač ještě čekáme?
Číča kvasí už ve džbánech
a šedivé pradleny se chopily
té převzácné příležitosti
kterou jim poskytl příznivý potok
a myjí svá pestrá roucha
tuze už sdůvěrnělá s jejich zevnějším úkazem.
Ty pradleny jsou věru tklivé
a zdají se tak staré jako zem.
Na mase jež se už nehlásí k jednotě života
usedají k hodům
zlaté a světélkující mouchy
a zvěstují nesmrtelnou skutečnost života.

Báseň vyšla ve sbírce Podzim v mé štěpnici, vydala je edice Sklizeň v Hamburku v roce 1962. Autor byl poúnorový exulant, pracoval jako katolický misionář v Peru.

VIKTOR A. DEBNÁR

František Kovárna – zapálený vyslanec své vlasti

„Nezachrání-li se dialog, člověk zahyne; buď že se na něj vyřítí davy, nebo že ho umlčí monolog člověka, který usedl na trůn místo Boha.“

Historik umění, výtvarný kritik, spisovatel, překladatel a editor František Kovárna (1905-1952) se narodil v Krpech v okrese Mladá Boleslav. Po absolvování gymnázia, během jehož studií debutoval jakožto básník a překladatel, studoval na Filozofické fakultě UK (estetika a dějiny umění). Poté zde působil jako pedagog. František Kovárna je autorem desítek studií, monografií z oblasti výtvarného umění (namátkou jmenujme *Malířství ornamentální a obrazové* z roku 1934 nebo *František Kaván* z roku 1941). Vedle svého hlavního oboru se taktéž věnoval vlastní tvorbě a překladatelství. V prvém případě se jednalo o povídky a romány (*Živí a mrtví*, 1926; *Bojácní a rváč*, 1926 či *Rub*, 1928), v druhém o překlady z italštiny, francouzštiny a ruštiny. V letech 1928-1929 redigoval časopis *Signál*, částečně souběžně i časopis *Volné směry* (1928-1931). Své příspěvky publikoval např. v *Kritickém měsíčníku*, *Hostu*, *Literárních novinách* či *Magazínu DP*. Od konce 30. let redigoval edici esejů Svazky úvah a studií. Po válce vyučoval na univerzitě v Brně, na Pedagogické fakultě UK a na ČVUT; byl aktivní v Syndikátu českých spisovatelů a v Klubu socialistické kultury. Publikoval *Listy mrtvému příteli*, v nichž formou fiktivních dopisů nastiňuje historii česko-německých vztahů, a soubor statí *O socialistickou kulturu*, v nichž polemizoval s komunistickou ideologií a jejími závěry v oblasti kultury. V poúnorovém období byl jakožto národní socialista zbaven profesury a počátkem dubna 1948 emigroval do Paříže, z níž se na podzim roku 1951 přesunul do New Yorku. Mezitím byl v ČSR odsouzen k trestu smrti (rozsudek byl zrušen až v r. 1993).

V exilu nejdříve vyučoval v německém Ludwigsburgu, kde se podle některých zdrojů redakčně podílel na vydávání dvoutýdeníku *Doba*. Později se Kovárna rozhodl přestěhovat do Francie. V průběhu roku 1949 tak v Paříži vydával spolu s Janem Čepem bulletin *Tchécoslovaquie libre* (Svobodné Československo). Vedle toho se od ledna téhož roku podílel na činnosti *Zpravodaje československé emigrace* a přispíval do měsíčníku *Svobodný zítřek*. Ještě předtím, v srpnu 1948, spolu s jinými exulanty (např. I. Blatný, M. Součková) podepsal prohlášení Svazu českých spisovatelů v zahraničí; pravděpodobně v roce 1949 také spolupodepsal *List domovu,* neboli provolání k občanům ČSR vydané Masarykovým demokratickým svazem. Spolupracuje s Hubertem Ripkou a Bohuslavem Broukem, stýká se s Jaroslavem Stránským, Ivanem Herbenem, Františkem Listopadem či manželi Jiránkovými. V březnu 1951 taktéž vydává jako soukromý tisk první (a pravděpodobně i poslední) číslo svého časopisu *Stopa* (s podtitulem *Sešit pro kulturu*), jenž obsahoval politické i literární texty. V dalším vydávání zamýšlel Kovárna pokračovat až ve Spojených státech, což se mu bohužel, vzhledem k jeho nečekané smrti, již nesplnilo.

Po přestěhování do New Yorku Kovárna založil ochotnické divadlo a na jaře roku 1952 vydal soubor *Půlnoc nad Prahou*. Jedná se o čtyři jednoaktové hry s úvodem a esejem Poznámky o dialogu. Útlá publikace vyšla v Kovárnově vlastní edici Stopa a obsahovala hry Noční návštěva, Poslední balet, Půlnoc nad Prahou a Předvečer. V nich rozehrává prostřednictvím známých osob jako Vítězslav Nezval, Marie Majerová, František Halas či Boris Pasternak řadu politických témat. Za svého života vydal autor ještě péčí kodaňské Ústřední komise mládeže československé sociální demokracie v exilu pouze několikastránkovou úvahu *O jedné z příčin února* (1951).

Posmrtně se Kovárnovy příspěvky objevily ve významných sbornících *Neviditelný domov* (viz dále) a *Peníz exulantův* (1956), dále potom v neobvyklé antologii *Zahrada v zemi nikoho = Rohtaed ei kellegi-maal* (1955) vydané ve Švédsku a usilující o sblížení českých a estonských exulantů (příspěvky jsou psány česky i estonsky). Významným krokem bylo zveřejnění fragmentů z autorovy pozůstalosti nazvané lakonicky *Z literární pozůstalosti Františka Kovárny* (viz dále). Vydání publikace ohlášené Masarykovým demokratickým svazem již nebyla realizována. Stejně tak jako sborník *Kniha esejů*, připravovaný v edici Kamenný erb, v němž měl být zastoupen i Kovárna (esej Zamyšlení nad Evropou vyšel až roku 1959 v mnichovské revue *Archa*). Ve Spojených státech byla ještě (bez jakýchkoliv nakladatelských údajů) vydána studie *Popular Art and Its Functions*.

Paměti Františka Kovárny nebyly dokončeny. V pozůstalosti se zachovalo pouze jejich plánované rozvržení na úvod a šest kapitol, a přibližně sedm stran textu (úvod, část poslední kapitoly). Část textů byla zveřejněna v časopise *Sklizeň* vydávaném v Hamburku.

František Kovárna zemřel předčasně 19. června 1952. Nekrolog ještě téhož měsíce přednesl Jan Čep na vlnách Svobodné Evropy. Uvedl v něm mimo jiné, že František Kovárna byl jeden z těch, kteří „*se považovali za vyslance své vlasti v cizině, za její živé svědomí, za křičící svědky její tragedie*“. V roce 1992 byl Františku Kovárnovi udělen Řád T. G. Masaryka in memoriam.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

Báseň Východní řeka, napsaná několik dní před autorovou smrtí, byla uveřejněna ve sborníku Neviditelný domov (1954), obsahujícím verše českých exulantů z let 1948–1953. Antologie byla sestavena Peterem Demetzem a vydána v edici Knihy exilu pařížského nakladatelství Medy Sokolové, později Mládkové, Éditions Sokolova. Jednalo se přitom o vůbec první počin tohoto druhu.
Básně bez názvu a texty Žalm a Hlas lesa pocházejí Z literární pozůstalosti Františka Kovárny (na obálce s mírně obměněným názvem Z pozůstalosti Františka Kovárny) vydané jako první svazek edice Sešity Sklizně v New York roku 1953. Oba prozaické texty byly pravděpodobně původně určeny pro druhé číslo Stopy.
Epigramy Několik otázek a Evropa kdysi a dnes, stejně jako i text z rubriky Zprávy, jsou převzaty ze zmiňovaného prvního čísla Stopy.

Východní řeka

Kam se až táhne
ta Východní řeka,
nad kterou skončil
jejich příběh?
Ještě v pět je vidím v koutku,
schoulen na židli,
schoulená na židli,
dívají se, co je čeká,
zde uprostřed lůžek.

Dávno odcupitala putička,
když se posadil v lůžku
a díval se nikam někam,
kdo ví, kdo se to doví,
několik jmen slyšel jsem šeptat…

Teď už odvezli jeho lůžko
a z nočního stolku vypadly
osiřelé střevíce s ponožkami
a s rozvázanými tkaničkami.
Jak byly osiřelé střevíce
s rozvázanými tkaničkami,
když je černá paní sbírala
do sáčku pro svršky.

Zatím je teprv půl desáté
a tmavou chodbou slyším
blížit se dvojí kroky…
Nevím však, zda tito muži
odnášejí i svršky
a odnesou-li osiřelé střevíce.

Už neslyším kroky.
Je půl desáté pryč.
K půlnoci snad usnu
nad Východní řekou,
kde před chvilkou skončil
jejich příběh.

(*New York, pondělí 7. června 1952*)

(Bez názvu)

Neohlížej se, když odcházíš,
neohlédnu se, když odcházím,
syn Sysifův a dcera Sysifova
odcházíme s tíhou,
která tě strhne,
která mne strhne,
zase zpět na toto místo,
odkud budeš opět odcházet,
odkud budu opět odcházet,
znovu a znovu odcházet,
znovu a marně.

(Bez názvu)

Tak bezbranná v odevzdání
jsi sestrou hlíny,
která je vydána zhnětění.
Ruce mi rozechvěla ctižádost,
Mé ruce
jako před věky a po věcích ruce všech mužů,
protože nikdo nechceme
odejít bez díla.

Když se však blížíš,
zároveň se vzdaluješ
a jsi už sestrou tmy,
její plášť přilne až na kůži,
jde se mnou, halí mne,
ale kdykoliv po něm sáhnu,
ani cíp nezachytím
a stojím s prázdnýma rukama
vedle tebe, vedle ženy,
jejímiž žilami protéká rudá řeka
od pokolení k pokolení.

Žalm

Kamkoliv sáhnu, ruka se mi ponoří do tmy. Do tmy, která jen za noci v samovazbě bdění z dálky a nikdy na dosah jiskří. Ve dne ji ještě v těchto lidských mraveništích chrlí, ať chce či nechce, jícen každé zřítelnice. Snad jen dětem, ale docela malým dětem, nestačila tato potopa tmy vzít milost světla. A jen jim je dopřáno nespatřit, jak se jim chvěje pod rukama tráva či hlína, protože se ptá, jaký osud jí chystá zatemnění, v němž zakrsá a hasne náš smysl pro směr.
Kamkoliv sáhnu, ruka se mi ponoří do tmy a nevím kudy kam. Každý den se však holím a dávám si stříhat vlasy, zbabělec jak dnes všichni, ještě předstírám, že jsem neztratil zrak.
Neumím se usadit na smetišti, neumím stát kdekoliv jako žebrák, ani se opít do němoty.
Kamkoliv sáhnu, ruka se mi ponoří do tmy a lekám se, že mi už zbývá jen několik tváří, a zbývají mi, protože je znám nazpaměť. Jsou daleko i blízko, lekají v zátopě tmy jako já, vykoupeny nevědomostí či šílenstvím, které ještě věří v úsvit, odhodlány sazím říkat sníh, nebo dávno zemřely, ale mně nezmizely z paměti.
V samovazbě bdění vyvstávají ze všech koutů, hmatám a poznávám je, ale všechny je vyháním, protože nikdo z nich neví si rady a jenom se dívá, jen civí a neumí mi ani říci, proč je tma alespoň v noci průzračnější a jiskří alespoň z dálky a nikdy na dosah. A jakmile je vyženu, kamkoliv sáhnu, ruka se mi ponoří do tmy a ani tato noční tma už nejiskří, ani v dálce, ani v mých očích, i když se biju pěstí do čela. Tehdy se zmohu na volání, volám a volám do tmy, v které zároveň tápu oběma rukama. Nestydím se už volat o pomoc, ale kdo může pod těmi vrstvami tmy zaslechnout hlas ze dna, když se mi z hrdla přes rty nedostane slova a nakonec štván rozbouřením srdce lapám jen po vzduchu a polykám opět tmu, cizopasný pokrm slepců našeho věku.

Hlas lesa

S vámi oběma sešel jsem po bulváru až k řece, střelnicemi i světlem výkladů i stolků na chodníku musili jsme se protřít proudem cizí řeči a sami jsme nemluvili, aby zůstalo skryto naše znamení.
Obezděná řeka na nábřeží mlčela, snad ani netekla a na hladině se jen rozpíjely zářivé skvrny světel. Až zde jsme však zahlédli alespoň cípkem noc. Jen dvě hvězdy se chvěly na obloze, kde na západě ještě svítalo. Na druhém břehu stál v obvyklé řadě dům a ze všech oken svítilo v něm jen jediné. Uhýbaje před autem, musil jsem se ohlédnout a také na zdejším břehu spatřil temný dům s jediným oknem, odkud se hrnula záře. V obou oknech stály ženské postavy. Postava na druhém břehu byla jen stínem. I zdejší byla temná, ale světlo, tryskající k nábřeží, musilo se napřed proplést světlými vlasy. Marně jsem na tebe volal, uniklas nám oběma dopředu. Však mi teď stále unikáš, se mnou nemůžeš být právě proto, že chceš. Nenaléhal jsem, neboť mi ani nelze naléhat, a šli jsme pomalu za tebou. Z lhostejného přítmí vystoupila proti nám katedrála a, jako vždy večer, její bělost splétala rozmach života s výstrahou z kostnice.
Jen chvilku jsme se zdrželi. Vyrušila nás opilá, jež křičela uprostřed hloučku, který se chechtal a postával. A teprve pak, až jsme opustili katedrálu a opilou, škleb chrliče dnešního večera, dostihli jsme tě pod korunami topolu.
Sedělas na kameni zábradlí, jako by sis tam nebyla sedla teprve před chvilkou. Viděl jsem nejdříve šířku tvých očí a pak prst, který sis držela na ústech. V ten okamžik jsem uslyšel, oba jsme uslyšeli, šumot listí a naslouchali jsme pak v sebezapomenutí spolu s tebou. Obrovská koruna si šuměla pro sebe, pro všechny, pro nikoho. To byl tvůj hlas, který jsem slyšel míň vlastníma ušima než tvýma očima dokořán, jež rázem setřely všechno kolem jako cizí uhlovou kresbu. A slyšeli jsme jej i tvým prstem, zamykajícím ústa sobě, nám a každému jinému zvuku kromě hlasu koruny, kde vítr či spíše dech přesypával listí. A v tvém hlase uslyšel jsem i hlas lesa, který mluvíval naší řečí. Řečí těch lesů, kdes toužila být veverkou. Těch, které naposled mlčely, když mlázím zastřely náš útěk.

Několik otázek

Málo matek doma ruce spíná?
V kolika domovech krby vystydly?
Kdo se na nás ještě rozpomíná?
A kdo se nepere jenom – o židli?

Evropa kdysi a dnes.
Víš, Evropo, mocná, skvělá,
pro tebe se v býka změnil bůh.
Dnes – raněna na půl těla,
vlastní zradě sama říkáš – duch.

Zprávy

Celý sešit, kromě jediného překladu, napsal jsem a udělal sám. Ne z ješitnosti. Zdá se mi totiž, že se teď můžeme hledat a nalézat jen jeden s druhým. Jen od člověka k člověku a jen jako lidé si můžeme podat ruku. Člověk je však právě člověk. A my jsme se doma, kde nám kultura byla něčím jako školní kompozicí, rádi v skrytu upravili tak, abychom mohli vstoupit rovnou do příručky. Kultura není však herbář, ale život. Můžeme být chytří, dovedeme-li hodně chápat – případy, kdy se tak jen tváříme, vynechávám –, ale moudří jsme, až se nestydíme a nebojíme vypadat někdy hloupě. Chtěl jsem se v tomto sešitě čtenářům představit a nevystoupit při tom na jeviště, ani na tribunu. Ukázat, že otázku celého člověka, stejně jako otázku kultury jako života, beru doopravdy. Proto jsem otiskl i vlastní verše a prózu, ačkoliv to neodpovídá dobrým mravům a u nás se takový kousek od dospělé osoby nečeká a někdy nepromíjí. Je třeba dbát o důstojnost či nikoliv, milostivá paní vrchní potravní čárová? Lze se nečesat, lze se učesat, lze se načesat, nebo dokonce tak načesat, že se vlastní vlasy stávají parukou. Pak je ovšem nečesanost bližší celému člověku a kultuře jako životu. Nečesance lze ještě získat pro učesání, ale muž s parukou vlastních vlasů je ztracen. Proto jsem zde vystoupil bez nároků získat příze ň u nositelů různých titulů. Nedbal jsem ani originality, a převzal proto na sešit jméno, které už kdysi užil Karel Holý. Všechno v naději, že přijde několik lidí a že nakonec udržíme chudý list. Snad by vskutku neškodilo, kdyby po nás zůstala alespoň stopa.

VIKTOR A. DEBNÁR

Křesťanská existencialistka

Esejistka, publicistka, básnířka a překladatelka Věra Stárková (1914–1979). Na několika textech je možné ukázat útočiště i zajetí velkých slov.

Po absolvování obchodní akademie v Hradci Králové složila pražská rodačka Věra Stárková státnice z německého a francouzského jazyka. Vedle toho se věnovala i světové literatuře, hudbě a filozofii, kterou později studovala spolu s teologií v Praze a v Readingu. V roce 1940 její manžel – letec Ferdinand Secký – odešel do odboje ve Velké Británii, kde působil v Královských vzdušných silách (RAF) – příbuzní tak byli v Protektorátu perzekvováni (domovní prohlídky, výslechy, vyhrožování). Po únorových událostech se rodina rozhodla v prosinci 1948 opustit Československo a usadit se v britském Early nedaleko Readingu. V exilu působila Věra Stárková např. jakožto tajemnice pro Velkou Británii České kulturní rady v exilu (CCC), v pobočce Společnosti pro vědy a umění (SVU), angažovala se i při vzniku Naardenského hnutí. Vedle toho působila jako pomocnice na faře. V Británii rovněž Věra Stárková-Secká v březnu 1979 zemřela, bez toho, aby se jí splnilo přání vrátit se do své vlasti.

Literární tvorbu Věry Stárkové lze rozdělit do několika oblastí: poezie, esejistika, povídky, recenze a překlady. Přispívala do časopisů *Studie*, *Sklizeň* nebo *Nové obzory*. Dále uveřejňovala své básnické texty v časopise *Perspektivy*, recenze, povídky a glosy publikovala v měsíčníku *Nový život*, recenze a studie (např. Otokar Březina, Karel Kosík či Václav Černý) se taktéž objevovaly v *Proměnách*, přičemž některé ze svých příspěvků podepisovala pseudonymem Vera Domina. Věra Stárková se rovněž věnovala překladům, z nichž můžeme uvést překlady např. Claudea Houghtona či Jacquese Maritainea. Pro edici Sklizeň svobodné tvorby se starala o předplatné čtenářů žijících ve Velké Británii.

Pokud jde o knižní tvorbu, autorka se podílela na antologii *Čas stavění* (viz dále), na netradičním sborníku *Zahrada v zemi nikoho = Rohtaed ei kellegi-maal* (1955) vydaném ve Stockholmu a usilujícím o sblížení českého a estonského exilu (příspěvky jsou psány česky i estonsky). Přispěla do sborníků *Sklizeň svobodné tvorby* (1959), *Naardenské hnutí* (1970), *První evropská konference SVU* (1971) a *Comenius* (1972). Své vlastní publikace *Kniha samoty* (viz dále) a *Kniha o lidech* vydala v roce 1954, resp. v roce 1977. Posledně jmenovaný titul představoval soubor medailonů autorce blízkých osob nebo osob, které ji nějakým způsobem zaujaly (např. Josef Palivec). Dvě sbírky básní *Beethovenovy sonáty* a *Nesmrtelná milenka* (napsána na počátku 40. let) vyšly posmrtně až po roce 1989. *Nesmrtelná milenka* však byla již mnohem dříve odměněna druhou cenou za nejlepší básnickou sbírku v literární soutěži pořádané Křesťanskou akademií ve spolupráci s Českou kulturní radou v exilu za rok 1953 a byla doporučena k vydání.

Jako překladatelka se Věra Stárková uplatnila při výboru z poezie Jiřího Kavky alias Roberta Vlacha *Úlomky torsa* (1956); jako editorka potom k tisku připravila práci Christophera Dawsona *Krize západní vzdělanosti* (1970). Řada esejů, psaných česky nebo anglicky, a básní (např. sbírka *Výpravy za světlem*) zůstává doposud v rukopise.

Báseň na motivy obrazu Franze Marca *Der Turm der blauen Pferde* (1913) byla otištěna v antologii básní českých exulantů *Čas stavění* vydané roku 1956 ve vídeňském nakladatelství Karla Matala-Polana Bohemica Viennensia.

Esej Třtina myslící napsaná v květnu 1963 byla uveřejněna ve vůbec prvním čísle čtvrtletníku *Proměny* v lednu 1964 a dotýká se existencialistických/existenciálních témat stejně jako řada autorčiných předchozích textů (např. Residuum jistoty, Filosofie exilu).

Úvahový text pochází z *Knihy samoty* vydané římskou Křesťanskou akademií v roce 1954. Publikace byla poctěna první cenou v rámci již zmíněné soutěže; mezi veřejností sklidila jak pozitivní, tak i negativní kritiku.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

Třtina myslící

Od té doby, co Pascal definoval člověka jako nejslabší třtinu na světě a zároveň ji povýšil do šlechtictví „třtiny myslící“, mnoho perel, v jeho díle uložených, bylo použito k ozdobě nepovolaných. Často mne při četbě napadá oprávněná námitka: to, co napsal ten či onen existenciální myslitel, vyjádřil Pascal daleko lépe před třemi sty léty. Ale v tom je právě to tajemství původu moderní myšlenky, která, ať se k tomu přiznává nebo ne, je poplatna Pascalovi za prvotní poznatek paradoxu své slabosti a síly.

Lehko poznáme mravní a intelektuální východisko existenciálního spisovatele: je jím otřes nad absurdností situace, která postavila rozumového tvora do racionálně nedefinovatelného vesmíru. Někteří obviňují rozum jako nedostatečný nástroj, jiní prohlašují svět za inkoherentní systém. Jedna část žalobců viní z tohoto neúnosného stavu věcí přesažné síly vesmíru, druhá v něm vidí nezvratný důkaz proti nim. Avšak základní poznatek existencialismu, danost situace, se tím nemění: jsme tady, existujeme. Proti tomu není léku. Máme odvahu skončit tuto vnucenou hru na život? Máme dosti síly v ní pokračovat? A nač vlastně čekáme?

Filosofický charakter těchto otázek je jenom zdánlivý. Ve filosofii je totiž často důležitější vědět, jaké otázky klást, nežli jak je zodpovídat. Otázky takto formulované jsou spíše psychologické nežli filosofické povahy, a vzhledem k vytříbenosti moderního departmentalismu není záhodno disciplíny směšovat. Je pravda, že v moderní filosofii chceme vědět nejen jak to, co víme, ale především jak víme, a že toto jak přesunulo váhu filosofických výroků do psychologické (a tudíž převážně empirické) oblasti.

Tyto otázky po smyslu „vnucené“ existence dopouštějí se tedy především dobře známé chyby ve filosofickém myšlení: podávajíce přesný obraz jednotliviny, povyšují ji na obecninu. Prapůvod je možno hledat v induktivních metodách vědy, kde dostatečný počet jednotlivých jevů dává příležitost k teoriím o universální platnosti přírodních zákonů. Avšak ve filosofii nemůžeme část, byť kvantitativně sebevětší, povýšit na celek. Filosofické myšlení se pohybuje v několika rovinách a zasahuje do více dimensí. Jeho osudy jsou převážně kvalitativní a ne kvantitativní povahy.

Nejslabší třtina na světě může být výtečně definována vědeckými metodami.

Třtina myslící se vymyká jejich sudidlům.

Poněvadž západní filosofie se zapletla do své pseudo-filosofické otázky „jak?“ natolik, že se oddělila od životního tepu současné doby a uzavřela se do svých metodologických, mistrně vybroušených tautologií, převzali její úlohu básníci a spisovatelé. Zatím tedy co se filosofie snaží vymotat z neblahých následků Descartova mýtu o „duchu ve stroji“, předkládají nám dramaturgové situaci moderního člověka v podivných nedivadelních hrách a spisovatelé či básníci operují novým druhem alegorie s ideami rozpadu, skepse a tragické dislokace. Jejich barvy jsou čím dále černější. Bezvýsledným čekáním prodlužovaná hra na život buď nemá konce anebo končí v mozkových vězeních se slepým oknem do vesmíru.

Většiny divadelních her je zneužito k hlásání doktrín, většina moderní románové literatury je nástrojem k šíření pseudofilosofických idejí. Ač ve svých řešeních pronikavě odlišné, v jedné věci se všechna díla Sartrova, Camusova, Beckettova, Kafkova, Bermangeova, Enescova, Robbe-Grilletova podivuhodně shodují: podávají mistrnou diagnosu moderní metafysické nemoci. Jejich závislost na moderní psychologii je nápadná a jejich analysa pochybnosti (a pochybování) důsledná: rozložili všechno do základů; k účelům prozkoumání vytáhli kořeny rostliny ze země a otřepali hlínu na vše strany. Organism byl dobře probádán, ale zahynul při tom.

„Vidím-li slepotu a bídu lidské bytosti, pozoruji-li němý vesmír a člověka beze světla, ponechaného sobě samému a neschopného poznání, zbloudilého v tomto tmavém koutě vesmíru, aniž by věděl, kdo ho tam postavil, proč sem přišel, co se s ním stane až umře, cítím úděs jako někdo, kdo byl ve spánku zanešen na opuštěný ostrov a probudil se, nevěda, kde je a uvědomuje si, že nemůže uniknout.“

Můj citát není z díla Kafkova, Camusova, Beckettova či Sartrova, ač ve všech je možno objevit obdobný obraz. Není to popis vyvráceného člověka naší doby, i když jej věrně zobrazuje. Tato pronikavá diagnosa lidské situace, podstata soudobé existenciální úzkosti, je obsažena v Pascalových myšlenkách, Část XI, č. 693.

Marná námaha Sisyfova, záhadný proces z Kafkova *Procesu*, nemohoucnost poutníka proniknout do *Zámku*, bezradnost Hugova, rouhání Goetzovo, patetické čekání dvou trampů na Godota, i výkřik Berangerův z *Nosorožce*: „Na koho, ó Bože, na koho je ještě možno se spolehnout??“ jsou uměleckou parafrází Pascalova úzkostného výkřiku.

Avšak Pascalovi bylo toto poznání „výzvou ke třtině myslící“. Když si byl zabědoval nad stavem věcí, rozhlédl se kolem sebe, aby zkoumal, zda Bůh nezanechal někde své znamení (…j´ai recherché si ce Dieu n´aurait point laissé quelque marque de soi…).

Zdá se, že v našem století, mezi tolika věcmi, poznamenanými člověkem, je čím dále těžší nalézti ty, které byly poznamenány Bohem.

Úzkost, melancholie a smutek existovaly v literatuře vždycky, ale rozdíl byl v tom, že pramenily z vědomí nedosažitelnosti ideálu. V moderní úzkosti a melancholické beznaději už ideál neexistuje. Mimo bědnou a zmatenou lidskou existenci není už nic. Myšlenka, jejímž přirozeným dynamismem byla rozpínavost z nitra navenek, obrátila se „sama k sobě“, psycholog by odborně řekl, že „introvertovala“.

Přesto bych chtěla poukázat na ty stránky moderní quasifilosofické literatury, které jsou, podle mého mínění, jejími klady:

Především fakt, že tento nový „mal de siècle“ není pózou: Podává nám pravdivý pohled do rozvráceného nitra člověka.

Jestliže jedním z rysů dobrého umění je to, že nás nutí myslet, mají tato díla svou nespornou uměleckou hodnotu. Podávají nám pateticky účinný obraz dvojího druhu ateistů: těch, kteří jsou svým bezbožectvím zpokornělí a těch, kteří se svým bezbožectvím pyšní.

Lhostejní agnostikové z umění vymizeli: postrádají pro ně zajímavosti. Ateista musí Boha především postulovat, aby ho mohl násilně popřít. „Ens non est verum sed absurdum, ens non est bonum sed tenebrosum,“ je společným mottem těchto děl.

Všichni tito spisovatelé, ať už si to uvědomují nebo ne, odkrývají veliké prázdno v nitru člověka, které vzniklo odchodem Boha. V tomto smyslu je možno označit Beckettovo *Čekání na Godota*, Bermangeův *Nehostinný pobyt* (No Quarter), Kafkův *Proces* a *Zámek*, Camusův *Pád*, Sartrovo *Ďábel a dobrý Bůh* za díla náboženské povahy: ne pro kladné prvky víry, ale pro nemilosrdné odhalení onoho prázdna, které ničím jiným, nežli Bohem, naplněno býti nemůže. V otřesných dramatických okamžicích, jako je otevření dveří do Nicoty v Sartrově *Huis-Clos* anebo strašlivý obraz žen, rodících nad otevřeným hrobem v *Godotu*, uvědomujeme si sílu té třtiny, která se slabostí chvěje nad vlastní myšlenkou sebepoznání.

Camus a Sartre podávají své vlastní náměty na řešení situace, dílem resignované a dílem nedůsledné. Avšak Beckett, Kafka, Bermange, Enesco, nemají léku. Tím účinnější je jejich analysa. Jestliže boží dimense zmizí, zploští lidský život kosmickým tlakem. Dvě veliké reality ztratí se z něho nejdříve: cílevědomá činnost a láska. Nenajdete těchto dvou prvků v moderních hrách a nenajdete proto v nich zázrak lidského sdílení. A přece není možno říci, že možnost láskyplného pochopení zmizela z našeho života docela. Tyto hry nejsou tedy nepravdivé, ale omezily se na analysu nemocného lidství. Jejich diagnosa je podivuhodně přesná:

Tato nemoc byla podporována staletími racionalistické sebedůvěry stejně jako invasí kvantitativních a nivelisujících pojmů do oblasti hodnot. Kázání Luckyho z *Godota* je přímým útokem na lidskou ctižádost, vyřešit tajemství popisem. Jako by bylo možné říci: až všechno, čemu doposud nerozumíme, bude možno vyjádřit slovem aneb matematickou formulí, nebude tajemství. Jako by bylo možné říci: Víme už hodně, ale nevíme ještě vše. Shrnutí fakt je potřebí. Nastane den, kdy věda nám je dodá. Pak bude skutečnost objasněna a vysvětlena. Původce všeho zla na světě bude odhalen, spoután a náležitě potrestán. Osvobozené lidstvo si konečně oddychne.

Je toto skutečně slepá ulička kartesiánského dualismu? V renesančním myšlení je nutno hledat původ radikálního zlomu v lidském myšlení: rozdělení na vnitřní svět ducha a vnější svět hmotných fakt. Tak konkrétní celek lidské zkušenosti byl rozpolcen na dvě části a organická celost lidského poznání byla narušena. Pascalova metafora nalézá svůj doplňkový protipól v definici vynikajícího anglického teologa L. N. Thorntona: „Lidské tělo není samo o sobě celým organismem, je jen orgánem duchovního organismu, kterému říkáme člověk.“

Toto rozšíření pojmů by pomohlo diagnose: nejde tu v podstatě o nemoc duchovního organismu?

Myslící třtina, která si uvědomuje, že je jen slabou třtinou, je na cestě k uzdravení, neboť rovnováha vesmíru, narušená viditelnými jevy, je obnovována a udržována silami neviditelnými.

Věž modrých koní

(na motivy obrazu Franze Marca)

Proč v hlavě tónem vzestupným
mi náhle jasně zvoní
proč obraz ten mi přede vším
svým štítem oči cloní.

Ten jehlan údů vršený
a hlav, které se kloní
jak sen na plátno vržený
o věži modrých koní.

Ten obraz snímá ve stínu
v němž člověku je stát
barvu, tvar, rytmus, vidinu
i práce prstoklad.

V té věži k nebi vzepjaté
mlčí noc, zpívá den
v ní touhy všechny zajaté
zůstanou torzem jen.

Zlomené věže katedrál
věčný sne člověka
i kdyby blesk tě varoval
tvá moc je odvěká.

Žízeň jde s hořem do páru
a zmar zve na cestu
vždyť žádné lety Ikarů
neskončí bez trestu.

Napětí, které mučí nás
jak struna dotčená
od země k nebi zas a zas
zní píseň zlomená.

Když ve mně vrší věž svůj stín
zpěv v marnost zakletý
bolestí svou ti odpovím
modrý sne palety.

Dílo tvé, v němž se touhy pnou
prokletím poklesá
i kdyby stokrát duši tvou
zlíbala nebesa.

Ten hrozen koní vzepjatých
jenž nadarmo se vzpíná
obraze světem zajatých
kdo tebe nevzpomíná.

Žít zákon vlastního nitra

Zdá se nám někdy, že to, co jsme učinili z horoucího srdce, vystavilo nás směšnosti? I tento klam musíme sami v sobě utlumit a překonat, neboť všechna horoucnost a nadšení pramení z lásky ke krásnu a ta jediná zavazuje duši ke vznešenosti.

Jestliže se nám zdá, že jsme se láskou mýlili ve svém postavení k světu, *nikdy jsme jí neochudili samy sebe*, neboť idea rovnováhy zůstává při nás.

Na své vlastní niterné základně stavíme svoji nově nazřenou skutečnost a přetváříme si svět, lhostejně plynoucí kolem nás, *v jediný žhavý vztah své lásky k němu*. A to je ona pravá závaznost ve svobodě, o které jsme snili. Ač dokonale svobodni, jsme ke všemu stvoření připoutáni nejvyšším způsobem připoutání.

Takové lásce není vzdálenost času i prostoru ničím. Co znamená dálka pro skutečnosti duše? Milujeme, neboť je nemožno nemilovat. A láska vykonává především zázrak v nás samých: zákon příčinnosti, který nás doposud věznil svým klamem, poddává se naší *vůli k svobodě, vůli ke krásnu, vůli k lásce*.

VIKTOR A. DEBNÁR

Jihočeský lyrik

Básník a esejista Jaromír Měšťan (1916–1965)

Plzeňský rodák Jaromír Měšťan, pocházející ze starobylého rodu moravských místodržících, se po absolvování gymnázia (1935) v Českých Budějovicích zapsal na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Téhož roku debutoval knižně sbírkou přírodní lyriky *Hoch ve smutku*. Následovala celá řada sbírek (např. *Smlouvání s časem*, *Jitřní dar*) a knih literárních a historických esejů (např. *Země, kterou miluji*). Vedle toho vyšlo několik brožur s různými tématy (např. *Jak pracuje president republiky*). Ještě v době středoškolských studií publikoval Jaromír Měšťan ve *Studentském časopise*. Studium práv ukončil až po II. světové válce, přičemž byl mezitím zaměstnán v České zemědělské radě. Po převzetí doktorátu pracoval až do svého odchodu do západního Německa na jednom z pražských soudů.

V exilu se Jaromír Měšťan usadil poblíž Mnichova, byl členem řady exilových organizací (mj. YMCA), věnoval se novinařině – dopisoval do týdeníku *Čechoslovák* vycházejícího ve Velké Británii. Své prozaické a poetické texty, poznámky, úvahy či recenze publikoval např. ve *Zpravodaji čs. politických uprchlíků v Německu* (později *Hlasu domova*, kde po určitý čas působil jako odpovědný zástupce listu), *Perspektivách*, *Sklizni* či *Zápisníku*; přispíval i do německých periodik. Podle některých pramenů byl J. Měšťan také členem redakční rady nepravidelného *Táborového zpravodaje*, který vycházel v řezenském, resp. murnauském uprchlickém táboře. V roce 1949 vyšel jako příloha třiatřicátého čísla *Informační služby svobodných československých novinářů v Německu* Měšťanův text *Nové rodinné právo v ČSR*.

Pokud jde o tvorbu knižní (J. Měšťan byl mimochodem členem Střediska Mezinárodního PEN klubu exilových spisovatelů), svou první čtyřstránkovou „publikaci" vydal autor roku 1953 v Paříži. Jednalo se o text z rukopisu později vydané sbírky *Sladká jako med* (1955) s titulem *Zima v Alpách = L´hiver dans les Alpes*. Tisk vyšel jako vánoční a novoroční přání pro čtenáře literární revue *Rencontres*. Rok nato následoval příspěvek ve sborníku *Neviditelný domov* obsahujícím verše českých exulantů z let 1948-1953; zároveň Měšťan v Německu obnovil vydávání edice Zvěrokruh, jejíž prvních dvacet svazků redigoval již v ČSR. Z celkem pěti exilových svazků této edice představovaly autorovy knihy čtyři publikace. Jak již bylo naznačeno, první svazek s názvem *Malá noční hudba* vyšel roku 1954 (verše však autor napsal ještě před svým útěkem do Bavorska). Následovaly sbírky *Sladká jako med*, *Útěk do Egypta* (1957) a *Potměchuť svoboda* (1962), které tvoří autorovu Exilovou trilogii. J. Měšťan je rovněž zastoupen v antologii české lyrické poezie *Linde und Mohn* (Lípa a mák) vydané roku 1964 v Norimberku. Veškerá jeho poetická tvorba je charakterizována intenzivním prožitkem ztráty domova a vlasti, pocitem cizoty, steskem, žalem, ale také vírou v návrat.

Jaromír Měšťan zemřel předčasně 22. července 1965 a byl pochován na jednom z mnichovských hřbitovů.

Esej *Epištola o literatuře národní a exilové* byla otištěna v měsíčníku *Sklizeň* v červenci 1955.

Báseň *Ve vysokém létu* byla otištěna ve sborníku *Neviditelný domov*, který byly sestaven Peterem Demetzem a vydán v edici Knihy exilu pařížského nakladatelství Medy Sokolové, později Mládkové, Éditions Sokolova. Báseň *Krajina domova* pochází ze sbírky *Útěk do Egypta*. Básně *V tom čase úpění* a *Zima v Alpách* pocházejí ze sbírky *Sladká jako med* (jak již bylo uvedeno, posledně jmenovaná báseň vyšla i samostatně). Básně *Milostná* a *Matinée* byly uveřejněny ve sbírce *Potměchuť svoboda*.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

Ve vysokém létu

Jakoby otevřel starou skříň
Tisíce vůní dere se průvanem
Sametky vlašťovek stehují oblohu
Na dívčích šatech vánek hraje si s volánkem

Bílý zvon leknínu vyzvání klekání
Sametky vlašťovek tají mi dech
Stříbrná harfa rybníka lehounce zní
Ach Bože tak jako na jihu Čech

Rybáři v širokých kloboucích
Za obzor snáší se klín divokých hus
Mezi kamením hrají si stříbrné rybky
V balvanech mraků vyjíždí Velký vůz

Noc poutnice slepá vstupuje v síň
Váhám překročit práh překročit
Abych otevřel zase tu starou skříň
Hvězdami ve starém krbu doutná

Bože, jak je mi smutno po Čechách

Zima v Alpách

Jak měkce padá sníh
Za okny dívka zpívá
Slunce spí celý den
Ani se nepodívá

Sníh záclonek v oknech
Domečky podobné hračce
Noc jede už na saních
Vyspí se na pavláčce

Komíny smírně kouří
Bude už večeře
Samota zebe mne
U koho zaklepat na dveře

Hory si vzaly čepičky na spaní
Kraj usnul pod křídly vran
Vyřiďte v Čechách doma
Že je mi smutno a že jsem sám

Milostná

Cvetance
Když si tak česáš vlasy
Hřebenem stříbrným
Zpívej ach zpívej
Ať neteskním

Když si tak leháš k spánku
A z úst se ti dere němý dech
Jako bych slyšel šepot řek a vánky
Dalekých Čech

Říkám si Kdo vlastně jsi
Když se nad tebou nakloním
Vždyť ty jsi Čechy mé
V čase kvetoucích jabloní

V tom čase úpění

Milenka neodbytná bílý sníh
Lehá si na zaváté cesty
Těžší vítr než starý svícen
Do okenic buší pěstí

A každou stopu už zavál sníh
Lstivý vítr – nepodplatný čas
Však možná že pod ledem
Už vzlyk studánky slyšelas

Šero jak naftalín ve starém šatníku
Sype se do mrtvých řečišť řek
Tak jako hvězdy za mraky
Už klíčí v závějích stovky sněženek

Stará hrušeň v tom čase úpění
Naslouchá sněžným nocím váti
Tiše mi šeptla v dnešní noci
Že řekla jaru aby přišlo –

Ale radí mu nespěchati

Krajina domova

Vítr si ve spěchu zlomil kramflíček
O zem zazvonila stříbrná lžíce
I s rolničkami zelené hradby vrb
Se zřítily do Lužnice

Pasačka se stádem v prachu cest
V řece si myjí nohy staříčké olše
Bílé husy – bílé husy na soutoku
Doudlebského potoka a Malše

Nechte snít rybáře slyším přesýpání
Pod krunýřem z oceli
Led nezabrání reji pstruhů
Na dně zamrzlé Otavy

Po vlahých proudech žízně země
A z jejich stružek pije hltavě
Studánka z níž se řeka rodí
Řeka podobná Vltavě

Mé řeky už se nevrátíte
Vlašťovčiným letem do rodného chléva
Jenom trochou vody zadržené ve kropence
Každý večer můj otec záhony pozalévá

Matinée

Černý klavír ve vysokém sále
Na cesty v parcích padá sníh
V šatně čekají koše květin
Sněhovou bouři pro ně zahrál bych
Černý klavír zapadá sněhem
Pianistku v černém sametu až po výstřih

Na cesty v parcích padá sníh

Jak bílé prsty pod závěji do klávesnic bijí
Je čistou poezií

JAROMÍR MĚŠŤAN

Epištola o literatuře národní a exilové

Kdykoliv procházím některým z evropských velkoměst, zastavuji se u výkladů knihkupců. Jsou jako skleníky pečlivých zahradníků a jak jsou poučné pro ty, kteří přicházejí z pestré mosaiky střední Evropy. Od evropských klasiků až po nejmladší jména je to všechno známá květena. (Četl jsem kdesi, že američtí autoři dostávají pocit méněcennosti, když prvně vstupují na půdu starého kontinentu.) V těchto výkladních knihkupeckých skříních si odvykly již mé oči hledat jména našich autorů a jejich knížky. Občas se setkávám se dvěma jmény: Hašek – *Dobrý voják Švejk* a Karel Čapek, který první použil a vynalezl slovo „robot". Ve dnech, kdy jasnozřivě vyslovil prvně toto slovo v pražské pracovně, netušil, že jméno, které dal mrtvému stroji, stane se charakteristikou pro miliony živých lidí a jejich osud naší přítomnosti.

Hašek a Čapek jsou jediní dva naši spisovatelé a srovnávám-li tuto skutečnost s bohatostí jmen maďarské literatury, je mi smutno. Je nutno podívat se po příčinách a hluboko, hlouběji, pod vrstevnice včerejších dnů a minulých událostí. Umění každé, a zvláště literatura, je ozvěnou neviditelných jemných ústrojenství v každém národě a jeho osudech. Čtrnáct let po porážce české samostatnosti v nešťastné bitvě na Bílé hoře, v době, kterou tak základně se obíral Arnošt Denis, byla založena Francouzská akademie. V XVII. století tvoří Racine, žije filosofie Pascalova, píší Spinoza a Leibnitz. Nad českými zeměmi po dlouhé vysilující epoše náboženských bojů a malátnosti po bojích, nikoliv ve věci pouze specificky české, na Bílé hoře na dlouhou dobu zapadá naše slunce. Čeští intelektuálové umírají na staroměstském popravišti a šlechta, tehdejší společenská nositelka věd a umění, odchází do dlouhého a trpkého exilu. Lid je vydán cizímu a nepřátelskému tlaku, v němž ztrácí svou svobodu národní a duchovní, přichází o svá práva politická a konečně i o své psané slovo, své knihy, své umění. Alois Jirásek nazývá tuto dobu „temnem". Zatímco ve Francii literatura XVII. století stojí proti literatuře XVI. a XVIII., vrací se dotud vyspělé české písemnictví do minulosti, do tvaru prosté národní formy. Když v r. 1786 byl Goethe v Čechách v Karlových Varech, obklopovalo ho mlčení českého národa, k jehož samým kořenům sahala smrtelná letargie úzkosti a usychání. Neviditelný boj byl současně problémem sociálním, národním a sociologickým. V dobách humanismu čeští intelektuálové, mající české srdce, psali jazykem latinským. V dobách Goethova pobytu v Čechách vedoucí společenská vrstva psala německy, takže později Goethova poslední milenka Ulrika von Lewetzov, z lovosického zámku na Labi, posílala vzkazy knížeti básníků v jeho i ve své – mateřštině. Český jazyk stal se jazykem kmánů, lidu pokořeného a nevolného. Tam sestoupil a zachytil se jako podhoubí v chladném a nepřívětivém zimním lese. Veliká vlna obrozeneckých sil, na něž nezůstala bez vlivu francouzská revoluce a politické události evropské, pohnula v hlubinách pískem české kultury, která počala opět stoupati z přirozeného svého úkrytu v duších lidu. V tomto prvním přílivu přichází dílo rozervaného a nešťastného vlastence K. H. Máchy, kterého neváhám nazvati prvým českým světovým básníkem. Přetlumočení McGovernem do angličtiny, Lo Gattem do italštiny, práce, již o něm napsal prof. Grandjard francouzsky, a to více než po stu letech, dokazují oprávnění tohoto tvrzení. Srovnání s jeho velkými vrstevníky, třeba s Puškinem a Lermontovem, při uvážení rozdílnosti prostředí a životních podmínek osobních a národních, podtrhuje jen velikost díla a osobnosti Máchovy.

Domníváme se často, jako příslušníci jiných malých národů, že pouze řeč je překážkou, aby se naše a jejich umění a autoři stali „světovými", myslíme-li tím, aby „svět" tato díla četl a znal. Otázka řeči je opravdu jedním z hlavních problémů cesty k čtenářům velkých národů. Povím hned proč: ve stejném duchovním prostředí a ze stejného kořene vyrůstaly v Praze ještě dvě další kultury – německá a židovská. Jejich podoba umělecká i lidská je identická s českou – až na jazyk. Obě tyto kultury, pražská německá a pražská židovská, se projevovaly německou řečí, jazykem velkého evropského národa. Ani první, ani druhá nebyla kulturou vyhraněně německou a neměla její podstatné charakterové rysy. Ale řečí a jazykem pronikli její nositelé rychle k světovému čtenáři a jejich jména jsou ve světě dobře známa. Jsou to Rilke, Brod, Werfel a pro nás dnes v prvé řadě předchůdce existencialismu a blíženec Sartrův – Franz Kafka. Kafka, rodem Pražan, vnitřním osudem Žid, ovládající oba „zemské jazyky", jak se v Čechách za habsburského císařství češtině a němčině říkalo, psal německy, která byla jeho mateřštinou, ačkoliv výslovně v deníku si napsal: „*Nikdy jsem nežil mezi Němci.*" Musíme si položit otázku, jak by to bylo s Kafkou dnes, kdyby své *Proměny* a ostatní díla napsal česky. Jistě by sdílel stejný osud a podobná prokletí jako jeho čeští vrstevníci a následovníci.

Český jazyk se udržel biologicky v době těžkého podnebí, vyrašil v nových formách a v nové síle, obrodil se, zmohutněl, zkrásněl, ale zůstal jen jazykem malého národa. S tím souvisí funkce umění a poslání jeho literatury. Namítnete, že Björnson, Ibsen, Kirkegaard, Hamsun byli také básníci z malých a málo početných národů. Ano, ale oč nesrovnatelně lepší byly biologické poměry jejich národů, ne vydaných otřesům a tlaku mnohotvárného středoevropského prostoru, kterým zůstává podnes. Podívejme se jen na příklad posledního českého národního spisovatele Aloise Jiráska. Jeho dílo je obsáhlé a v našem smyslu veliké. V jeho knihách se zobrazuje náš národní osud, minulost, sláva i úpadek našich dějin. Vědomi si jeho velikosti pro nás, navrhovali jsme Jiráska několikráte na Nobelovu cenu. Nedostalo se mu tohoto světového uznání. Jeho dílo bylo příliš české, příliš specifické, příliš naše. Dávalo tolik národu, ale říkalo málo světu. Jiráskem končí u nás politicky období našeho obrození a vítězství těchto obrozeneckých sil. Je dějinně organické, že Alois Jirásek přednášel v lednu 1918 památnou přísahu českých spisovatelů, která byla před světem přiznáním k odboji zahraničnímu a předzvěstí obnovení státu a projevem vůle národa ke svobodě. Jen krátkou dobu po Jiráskovi přišel Hašek. Jeho *Dobrý voják* je obrazem malého českého člověka, bojujícího proti autoritě, všemocnému státu a vládní hierarchii. Švejk, prohnaný lišák, vypomáhající si v nesnázích, tak častých, předstíráním nedostatku ducha a zobrazující typ vyhraněně český, prorazil a stal se světovou knihou, tím chci říci, nalezl porozumění, sympatie a čtenáře. Mnohý se podiví asi nad mou otázkou, jak to, že Jirásek nedosáhl úspěchu Haškova? Jiráskem končí u nás ona *funkcionální* literatura, postavená do služeb národní věci, kterou se dnes snaží obnoviti – ve svém smyslu a ke svým záměrům – znovu komunisté, ovšem již jen jako literaturu třídní, tendenční a propagační. Hašek psal *Dobrého vojáka*, kdy již čs. stát byl skutečností, mohl se od národa obrátiti k jedinci, k člověku a nalezl toho, který vyrostl z doby a nesl její znaky. Nalezl vojáka Švejka.

K otázce jazyka vzpomenu ještě tří jmen: Komenský, Němcová a Hostovský. Comenius, duch náboženský, psal svá díla většinou latinsky, a tím již měl vstup do světové literatury. Němcová, jejíž *Babička* je přeložena do řady jazyků. Konečně Egon Hostovský, žijící dnes jako exulant ve Spojených státech, vydává své knihy anglicky. Tento příklad, obsahující vývoj několika staletí, ukazuje současnou problematiku malých literatur u světového čtenářstva. Všichni tři jmenovaní spisovatelé si zachovali svůj národní charakter a zabývají se národní problematikou. Je to důkaz, že cesta k světovému čtenáři a umělecké universalitě nevede vzdáním se národního a osobního charakteru. Srovnáním poesie malých evropských národů s americkými básníky nalezneme vždy více básníků u malých Evropanů než ve velké Americe.

Otázka národní a světové platnosti uměleckého slova je nejtěžší u nás exulantů. Vykořeněni z úrodné a živné půdy prostředí, zbaveni styku se živým jazykem, s přervanými styky k rodné zemi, žijeme v prostředí cizím. Jsme rozpolceni mezi minulost a přítomnost, mezi sen a naléhavou tvrdost dneška. Žijeme svá vnitřní a nikoliv nepohnutá dramata, většinou v těžkých poměrech hmotných a stejně těžkých podmínkách duchovních, neseme exil jako intelektuální stigma, jako osudové poznamenání, cítíme ho jako Kristus cítil své bičování a svoji cestu křížovou.

Svět ztrácí vztah k jedinci, k člověku, uprostřed atomových tragédií, které mohou přinášeti smrt velkým masám, nastupuje vláda mas a exulanti jsou v cizím prostředí bloudící poutníci. Náš zpěv se podobá nesrozumitelnému zpěvu kosa. Je přehlušen šumotem mas a dobou a udušen nezájmem a cizím prostředím. Nakladatelské domy chtějí známá jména, umělce hotové a umění vyzrálé, malé šance pro přicházející autory, zvláště exilové. Byli sice exulanti, političtí nebo duchovní, myslím Huga, Shelleyho, Wilda, ale přece jejich exily byly nesrovnatelně jiné. Byly to exily bez masových táborů, hromadného strádání a bezútěšné beznaděje. Je organisováno hromadné vystěhování a zařazení exulanta do cizích mas, ale na exulantovo ohlušené slovo, na černé housle jeho řeči, opřádané pavoučím a prachem, nepamatuje nikdo. Mnohé národy kladou si jako podmínku při přijetí evropského exulanta do svých mas jeho rychlou aklimatisaci a jeho rozplynutí ve své kultuře. Zahynutím národních kultur evropských exilů je však ochuzována světová kultura a porobené národy jsou vystavovány nebezpečí, že po jejich osvobození bude těžší nebo vůbec těžké jejich dorozumění se svobodnou kulturou.

Proto kdykoliv procházím evropskými velkoměsty, stojím před výklady knihkupců s pocitem závisti a smutku. Se závistí za nás exulanty. Se smutkem za naše domovy.

VIKTOR A. DEBNÁR

Básník antikomunistického aktivismu

Jeden z co do množství titulů nejplodnějších básníků českého exilu si své knihy vydával sám a rozesílal je po celém světě. Jeho životopis může napovědět něco o rozhodnutí konzervativce v exilu, který nepustil do své poezie prakticky nic z vlivů moderny a zůstal v estetice obrozenecké části 19. století. Odstup od doby diktatur umožňuje srovnávat veršující radikály na různých stranách železné opony.

Josef V. Toman-Tománek, vlastním jménem Josef Toman, se narodil 19. listopadu 1912 v Kupičově v rodině volyňských Čechů. Ve své rodné obci chodil do polské školy, po studiu varhan na střední hudební škole Fryderika Chopina v Lublinu se věnoval výuce hře na klarinet a působil jako předseda kupičovského Sdružení české katolické mládeže. Od mladého věku se na vlastní kůži seznamoval s tím, co reálně znamená komunismus (perzekuce příbuzných, setkání s utečenci ze SSSR apod.). Po studentských pokusech debutoval časopisecky v roce 1932 v brněnské Selce článkem Utrpení našich krajanů v sovětském pekle a básní Omladino. Dále své příspěvky otiskoval v krajanských a československých časopisech Krajanské listy a Probuzení. První autorova publikace v podobě taneční skladby s názvem Vzpomínka z mládí se objevila v roce 1934. Ještě téhož roku následovala obdobná skladba Nezapomeň a konečně Zda vzpomeneš (1937); všechny byly vydány v Kupičově.

Po vypuknutí druhé světové války byl za přípravu osvobozovacích akcí ČSR (podzemní hnutí Blaničtí rytíři) zatčen a vězněn. Vstoupit do československé armády, která měla být přesunuta do Velké Británie, nebylo Tomanovi umožněno. Rodině hrozila deportace na Sibiř, které zabránilo napadení SSSR Německem. V dubnu 1944 vstoupil do jednotek pod velením Ludvíka Svobody, s nimiž se mj. zúčastnil bojů u Jasla a na Dukle. Během války vyšly pod jménem Jára Vlastík sbírky Československý boj (Krosno, 1944) a Za svobodu (Turčianský Sv. Martin, 1945, 2. vyd. Litoměřice, 1945).

V armádě zůstal i po skončení druhé světové války – oficiálně ze zdravotních důvodů, ve skutečnosti však za své protikomunistické smýšlení, avšak jeho žádosti o aktivování coby důstojníka z povolání nebylo vyhověno. Stal se členem Československé strany lidové, pomáhal volyňským repatriantům, publikoval v Lidové demokracii, Neděli, Věrné stráži a Žateckých novinách. Vydal mimo jiné sbírky Verše ze zákopů (Litoměřice, 1946) či Přátelství z bojů (Žatec, 1946). V roce 1947 mu byl vyvlastněn obchod se smíšeným zbožím. Vzhledem k jeho postojům a činnosti (veřejná vystoupení, letáky, převaděčství, úmysl založit odbojovou organizaci ANO – Armádní národní obrana) mu hrozilo zatčení, stejně jako dříve zatčeným spolubojovníkům z Volyně. Koncem roku 1950 proto emigroval do SRN, kde byl za ilegální přechod hranice krátce vězněn a následně přesunut do utečeneckého tábora Valka, kde pracoval na různých stavbách a zpíval ve sboru. Vystoupení byla přenášena BBC a Svobodnou Evropou. O dva roky později, v březnu 1952, se po zamítnutí žádosti o exil v Kanadě přesunul na válečné lodi USS Taylor do New Yorku. Mezitím se dozvěděl, že byl v nepřítomnosti odsouzen k patnácti letům odnětí svobody.

Ve Spojených státech amerických vystřídal několik zaměstnání (zahradnictví, továrna) až zakotvil v pojišťovnictví. Vedle toho se stal členem Československé obce legionářské a pěveckých sborů Astoria a Harmonia; spoluzaložil a vedl Sdružení volyňských Čechů v zahraničí; pořádal a účastnil se řady protikomunistických a protisovětských demonstrací a pomáhal novým exulantům (sbírky, ubytování, půjčky) i lidem v Československu zasíláním léků, potravin a oblečení. V exilu rovněž pokračoval v publikování svých textů v četných českých periodicích (Hospodář, Naše hlasy, Katolík, Hlas národa, Hlasatel, Kontra, Americké listy, Nový domov, Čin, Vídeňské svobodné listy, Newyorské listy aj). Vedle toho přispěl do několika jinojazyčných periodik (např. Vilnyj svit, Opoka).

Básník, voják, vězeň, utečenec, vydavatel a především bojovník proti komunismu. Josef V. Toman-Tománek. Foto rodinný archiv

Pokud jde o literaturu, hlavní exilovou aktivitou J. V. Tomana-Tománka bylo vydávání knih – první byla sbírka V úzkostech a naději z roku 1955. Následovaly Čas zrady a bojů (1956), V tichu samot (1957), Ozvěny (1963) a Niepowrotny czas (1963, 2. vyd. 1993). Tománkova vydavatelská činnost vyústila roku 1966 v založení nevýdělečného nakladatelství knih a hudebnin Hlas–Voice, jehož cílem mělo být udržení křesťanských a národních hodnot v exilu. Brožované publikace vycházely v češtině, ukrajinštině, angličtině, ale i španělštině. Veškerou produkci zdarma rozesílal a rozdával po celém světě – přátelům, redakcím, různým organizacím, knihovnám, ale i lidem v ČSSR. Celkem takto vyšlo do roku 2002 přibližně čtyřicet publikací, především sbírky samotného vydavatele (Záblesky, Plamenný čas, Šípy atd.). Některé ze sbírek byly doplněny o glosy k aktuálním politickým událostem – tzv. šlehy, osobními zážitky a vzpomínkami, články o autorovi či o dopisy, které autor pravidelně zasílal významným světovým státníkům a jiným osobnostem (např. Ronaldu Reaganovi, Richardu Nixonovi či Janu Pavlovi II.). Vyzýval je k ráznému postupu vůči komunismu a SSSR. Dopisy kritizující vývoj v ČSSR adresoval i tamním představitelům (např. Ludvíku Svobodovi, Gustávu Husákovi a Milouši Jakešovi). Vedle svých děl také vydával tituly D. Strože, V. Špalka, M. Racka (vlastním jménem J. Veselý), E. Jarošové a dalších. Řada Tomanových textů zůstává nadále v rukopise (např. historická studie Dějiny volyňských Čechů). Nakladatelství Poezie mimo domov (PmD) připravovalo, ale neuskutečnilo, vydání Tomanovy sbírky Sloky z cest. Za svou dlouholetou obětavou tvorbu a činnost v exilu byl Josef V. Toman-Tománek odměněn řadou ocenění (kupř. Čs. obcí legionářskou). V současnosti žije v Jesenici u Rakovníka.

Exilová básnická tvorba Tomana-Tománka je z převážné části prostoupena vlastenectvím, vírou v Boha, odporem obecně proti totalitním režimům (v době exilu přirozeně proti komunismu) a bezpráví a bojem za svobodu. Část díla tvoří lyrická milostná poezie.

Báseň Smutné vzpomínání (obě 1953) pochází ze sbírky V úzkostech a naději (1955). Báseň Při práci (1957) je součástí sbírky V tichu samot (1957). Báseň Osud (1957) pochází ze sbírky Ozvěny (1963). Básně Bezmocná (1964) a Dvě krajanky (1967) jsou ze sbírky Záblesky (1968). Báseň Dobrovolně ze světa (1977) je součástí sbírky Domov a cizina s podtitulem Básně a důkazy z let 1973–1978 (1979). Báseň Otroctví a svoboda (1981) je součástí sbírky Doba zápasů a hrůz s podtitulem Třetí národní odboj za svobodné Československo (1983). Báseň Uzavřená vlast (1986) pochází se sbírky Květy z ciziny s podtitulem Verše z let 1983–1987 (1988); časopisecky vyšla v Nedělním hlasateli v březnu 1986.

Hodnoty, kterým Josef V. Toman-Tománek podřídil tvorbu i aktivity exilu, vystihuje jeho životní heslo: „Má duše patří Bohu, srdce českému národu a tělo mé svatováclavské zemi mých vlasteneckých předků."

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

Smutné vzpomínání

Jeseň chladná, šerá
zlatí listí řasy,
mysl za večera
na tě vzpomíná si.

Dávno již jest tomu,
když my dva se našli
pod korunou stromu,
již dnes podzim krášlí.

Jako sedmikráska
tenkráte jsi byla;
teď již mnohá vráska
v tvoji líc se vryla.

Jak u varhan píšťal
máš kol sebe dětí,
však tvé krásy křišťál
září z jejich pleti.

Dnes se slzou v oku
lituji a pláči,
že již po tvém boku
navždy jiný kráčí.

Já svůj smutný osud
mužně budu nésti,
tobě, drahá, odtud
přeji mnoho štěstí.

Při práci

Jsem pouze součástkou velkého stroje
v obrovském rozjetém průmyslu,
od rána do noci pracuji vstoje,
pro všechno na světě bez smyslu.

Tisíce krůpějí horkého potu
tělo mé každý den vycedí,
krvácím od bodů železných hrotů,
jež vždycky teplá krev pomědí.

Černý prach pokryl mi pobledlé líce,
jež kapky oleje zrosily,
železné piliny vdechují plíce
se vzduchem smíšeným s bacily.

Na rukou mozoly voní mi dehtem,
i krví podlité modřiny,
se smutkem znamením za každým nehtem
ztratil jsem krásných dnů vidiny.

Jak včela ztracená z rodného úle
propadám v zuřivé vichřici.
teď už vím, že se jen podobám nule,
k níž nikdo nepřipsal číslici.

Při práci u stroje stávám se strojem,
s nímž často zpíváme za chodu;
Bůh, práce, blahobyt budiž všem zdrojem
po pravé štěstí a svobodu!

Osud

Jsem pouze lístečkem velkého stromu,
kteréhož překrásné jméno je Vlast,
do něho bilo tisíce hromů,
jeho plod ničilo mnoho zlých kast.

Na jeho silném a pravěkém stvolu
v úsměvu slunéčka volně jsem vlál
a když mě vichřice srazila dolů,
pod jeho korunou zlato jsem stlal.

Spleť jeho kořenů chránil jsem tělem,
bránil je vypětím posledních sil,
když po mně k zející propasti chvátá
slzavým údolím útrap a běd.

Když do mě deště i vichřice bily
a kolem přibýval odporný kal,
prchl jsem z vlasti, bych v rozhodné chvíli
za volnost otčiny život svůj dal.

Jsem a vždy zůstanu oddaným synem
drahého národa pravěkých Čech,
lásku svou k vlasti chci dokázat činem,
dát jí své všecko i poslední dech.

Bezmocná

Vdechnutá Vánoci –
pohádko bílá –
v zajetí nemoci
jen tys mi zbyla.

Život jak pupenec
rozkvete, zvadne.
Modlím se růženec,
když tělo chřadne.

Nemyslím na léky,
jen na svou duši,
odejdu na věky,
srdce to tuší.

Což je mi promoce,
sláva a jmění?
Jsem kapkou v zátoce,
záchrany není.

Jako strom podťatý
nacházím sebe.
Ježíšku přesvatý,
dej mi své nebe.

Dvě krajanky

Good morning, Missis Mach, a jak se máte?
thanks, very good, jen husband je dnes sick,
když bothruje ho stomach, to vy znáte,
now looks like dead, ten těžký zápasník.

Když večer watchujeme televizi,
John vždy má headache, hned je z toho mad,
Miss Květ: Já taky můj life nemám easy;
dog, kočky opatruji mnoho let.

Look, vidíte ten store tam dále v šeru,
dnes mají sale a půjdem šopovat,
food dlouho vydrží ve frigeratoru,
líp ušetřit, než zítra spendovat.

Síť politikářů a zbohatlíků
z poor people vyždímají každý cent,
news, movies, rozhlas ničí Ameriku,
teď z gangsterů má strach i prezident.

Goodbye, už jsme si dost pověděly,
good night a zítra vás zvu na oběd;
přichystám pivo, husu, knedlík, zelí
a budem na vlast vzpomínat a pět.

Dobrovolně ze světa

Člověk z vůle Boží pro život se zrodil,
aby čestně žil a pilně pracoval,
aby svou vlast jednou též z pout vysvobodil,
aby všechen lid a Boha miloval.

Dívky, jež za mládí hocha milovaly,
za svatby jim kvetly růže ohnivé,
když však bouře hněvu jejich květy svály,
podlehly jak oběť bídě strašlivé.

Matky, které jste si na svůj život sáhly
a hrob Vaše chladná těla skryl,
nemám právo odsoudit Vás za čin náhlý,
smím jen prosit Boha, aby odpustil.

Bůh znal Vaše boly, nemoci a žaly,
v lásce zklamaného srdce soužení,
moře slz, které jste v skrytu vyplakaly,
kéž Vás za tu bídu v nebi odmění.

Ženy, z vůle Boží jste se narodily,
ve zlé chvíli nesahejte po jedu,
žijte pro svou ratolest a v těžké chvíli
pomoc pro Vás přece bude v dohledu.

Národ nechce nešťastníků krev a statky,
ani jejich peníze a práce plod,
Kriste, před neštěstím zachraň naše matky,
aby sílil bohabojný lidský rod!

Otroctví a svoboda

Lživá Moskva, jež Evropu rozedrala,
vlastní otroctví v ní dosud nemizí,
teď chce, aby Amerika se jí vzdala,
prohnaně jí mír a lásku nabízí.

Kreml doufá, že svým lišáctvím ji přelstí,
když jí bude lhát a píseň míru pět,
chraňme si svou svobodu, to velké štěstí,
aby Sovětský svaz nezotročil svět.

Uzavřená vlast

Lodě do Evropy stále odplouvají,
každý den tam letí mnoho letadel,
ale pro mne uzavřen jsi, český kraji,
v moci ruských pluků, letounů a děl.

Za oponu z drátů jede málo vlaků –
kde svoboda chybí – chudne jízdní řád.
Co já bych se prosil rudých vlkodlaků,
aby pustili mě za ostnatý drát.

Pro legionáře vlast je uzavřená,
i když proti hitlerovcům jsem se bil.
Nikdy před vrahem nepadnu na kolena,
jenž český a slovenský lid porobil.

Vnuci lidojedů, narození v křoví,
co neznali talíř, nůž a vidličku,
mají přístup na Pražský hrad k Husákovi,
já si tam však nepojedu pro smyčku.

Až se národ zbaví sovětského moru,
v americkém exilu dám s Bohem všem,
jako poutník půjdu až na Svatou Horu,
poděkovat Kristu za svobodnou zem.

VIKTOR A. DEBNÁR

Venkovský regionalista

V dalším z cyklu článků připomínajících zapomenuté, a přitom pozoruhodné exilové autory se představuje prozaik, publicista a pedagog Bedřich Svatoš (1908–1990).

Rodák z Bělče na Křivoklátsku absolvoval pražské reálné gymnázium, poté filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Až do svého odchodu do Francie působil jako středoškolský profesor např. v Příbrami, Benešově či Klatovech. Knižně debutoval v roce 1936 romanetem Čardáš a polnice. Následovala řada próz – např. Ruce laskají zemi, Patrová hospoda či Okovaný krok. Od počátku roku 1946 byl B. Svatoš zaměstnán jako lektor českého jazyka na univerzitě v Lille (vedle toho vyučoval němčině na tamější Vysoké obchodní škole); výukou češtiny se též zabýval v Bruselu. Za svou pedagogickou činnost obdržel v průběhu let několik akademických vyznamenání a belgický Řád krále Alberta I. Do důchodu se odebral v roce 1973. Velmi často jezdíval do severní Itálie, což se odrazilo i v námětech jeho prozaických knih. Bedřich Svatoš byl činný i v exilovém dění, kdy se například účastnil setkání spisovatelů, umělců a kulturních pracovníků v exilu konaném v červenci 1956 v Paříži. Svou sjezdovou zprávu přednesl ve francouzštině.

Své příspěvky publikoval např. v časopisech Perspektivy, Proměny, Revue, Nový život nebo Sklizeň. Pokud jde o tvorbu knižní, první exilovou publikací byl rozsahem nevelký soubor povídek Hranolem vzpomínky z počátku roku 1954, vydaný ve Vídni. Následoval román Mlha šatí strach (Lund 1956), povídky a různé fragmenty Krůpěje zašlého času (Řím 1960), povídky Zády k světu (Řím 1963), román Nechodí po horách (Řím 1972), novela Zatmění (Haarlem 1977, v tiráži 1978), povídky Tváří do světa (Řím 1978) a konečně opět povídky Hospůdka na nároží (Eggenfelden 1980, 2. vyd. Řím 1982; prvního vydání se autor zřekl pro neoprávněné zásahy do textu ze strany nakladatele). Některé z uváděných publikací si autor rovněž sám ilustroval či k nim alespoň navrhl obálku. Za knihu povídek Krůpěje zašlého času obdržel první cenu za nejlepší prozaický text v literární soutěži pořádané Křesťanskou akademií ve spolupráci s Českou kulturní radou v exilu za rok 1953 – povídky byly doporučeny k vydání, které se ale uskutečnilo až o sedm let později. Při této příležitosti Svatošovo dílo výstižně charakterizoval Robert Vlach, když uvedl, že „*Svatoš není ruralista*: *venek je mu domov, domov čistý, domov svobodný, který formuje lidi dobré i zlé* […] *na jedné straně působí jeho realismus anachronismem, na druhé jako zdroj obrody.*“

Poslední knižní publikací, v níž je Bedřich Svatoš zastoupen, je sborník Sedm pohádek od sedmi autorů (Lund 1957, 2. vyd. Stuttgart 1975) s textem Janička a labuti.

Bedřich Svatoš (neboli Frédéric Svatos) zemřel 5. dubna 1990 ve francouzském Marcq en Barœul. V dubnu 2000 mu byla k desátému výročí úmrtí slavnostně odhalena pamětní deska v Milíně, kde spisovatel žil v letech 1934–1946.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

„Zase se mu zdá, že za ním někdo jde, že mu našeptává –“
Foto archiv LtN

BEDŘICH SVATOŠ

Podivný příběh

Povídka Podivný příběh pochází z knihy Tváří do světa vydané v roce 1978 římskou Křesťanskou akademií, pro níž autor sám navrhl obálku.

Dokud to pan farář nevyhlásil s kazatelny, nevěděl to nikdo. Jen on a Albína, kuchařka. Na tu musel uhodit zostra, aby ho poslechla a nespustila povyk na celou ves. Však už s ním začala, hned vstala: vešla do kuchyně a po zvyku sáhla do výklenku ve zdi, aby zapjala rozhlas; a ono tam nebylo nic; jen světlejší obdélník na prkně tam zbyl. Tu teprve viděla, že dveře do spižírny přes chodbu stojí dokořán; i ty druhé vedle kuchyně do velké světnice. Vběhla tam krátkým, náhle uchvátaným krokem a začala se bědovat. Skříň prázdná, všechno stolní prádlo pryč. Ale to už tady byl pan farář, jen polooblečen, jak ho ten její křik zavolal z patra do přízemku.

Okřikl ji hned, ale sám zůstal stát na prahu jako v omráčení klouzaje pohledem z jednoho prázdného místa na druhé. Támhle stály ještě včera večer staré sloupkové hodiny; uprostřed stolu mísa z českého skla – To je snad všechno – Ne. Televisor. –

Trhne sebou pojednou, přiskočí k psacímu stolu a až se zapotácí: leží tam těžítko na svém místě, ale mezi ním a deskou není nic. A večer tam byl svazeček peněz; několik desítek tisíc lir tam bylo.

Mihne se mu to všechno, jak tu teď stojí nad svými farníky po skončeném kázání. Čekali, že sestoupí jako obvykle; ale on se nehýbal. A pak jako v náhlém rozhodnutí si přejel rukou tvář a začal.

Sedí a dívají se k němu vzhůru, překvapeni tím, že znova začal, když už je přece po kázání; i tím co jim říká: Fara není kostel a není místem posvátným, ale přece je to místo kostelu nejbližší; a kdyby to poslední chatrč byla a obydlí neznaboha – Krádež je hříchem a zůstane hříchem – A ten nesmí zůstat bez trestu, ať je spáchán kdekoli – Hlas mu přeskočí a zadrhne se. Musí se odmlčet.

A potom řekne docela mírně:

„To, že vykradli mě, to mě ani tak nebolí, drazí v Kristu. Ale to, že se našel zloděj mezi vámi. Leta tu žiju s vámi. Každého z vás znám. Nebo jsem myslel, že znám – A s lítostí hledám, kdo mezi vámi – A raději bych se to ani nikdy nedozvěděl – A proto také nebudu nic udávat. Ne. Neboť není hodno otce, aby bičice vodil na syna svého a není hodno pastýře –“

Neví honem, jak zakončit tu krásnou větu. Je všecek zmaten. Pochýlí hlavu a přešlápne v rozpacích. Na kazatelně vysoko nad nimi. Je tam přilepena na zdi na konci stvolu schodiště jako klas. Jako vlašťovčí hnízdo. Všecek se nahrbí.

Potom mu najednou oheň prošlehne tváří, narovná se, vyroste nad nimi, chvění mu proběhne tělem a zazmítá rukou zdviženou vysoko nad hlavu –

„A jejej,“ prošpitne pan učitel; ten zná okamžiky farářových zanícení dobře. Ale neslyší ho než zrovna nejbližší soused a ten nedbá.

A farář už hřímá:

„Žádné četníky! Žádné carabinieri! Na Pánu to nechám! Na jeho služebníku jste spáchali hřích, na něm je, aby se hříšníka dotkl prstem –“

Zarazí se. Vzpamatuje. Ruka mu klesne podél těla. Zdvihne ji ještě, aby jim požehnal, a sestupuje zvolna ze schodů, stupeň za stupněm. A teprve, když je až dole a dojde k mřížkám, jako by se byli vzpamatovali, sklouznou všichni na kolena. Kromě evangelia a kázání vyslechnou vesničané vždycky celou mši vkleče.

A to už pan farář nestojí za nic. Nepěkně mu je. V poledne pojí jen, aby nemusel vyslechnout kuchařčino kázání; ta čeká stejně jen na příležitost, aby si ulevila, dusí ji ještě všechno, co ze sebe ráno nevydala.

Ani neví, co jedl. Vyjde do patra. Položí se do lenošky jako vždy po obědě, ale dnes ne a ne usnout. Vstane tedy, přejde pokojem, postaví se k oknu. Zadívá se do údolí, ale nevidí je. Že jen se dal tak unést! Že tak zahrozil – A jménem Páně –

A byl-li to nějaký chudák – Z hladu – Nebo třeba ze zoufalství – Žena mu třeba stůně; nebo něco jiného ho donutilo – Komupak tady stůně žena?, utrhne se sám na sebe. Chudák! Mohl přijít. Říci mu. Byl by mu pomohl. Všichni vědí, kam jít. Jednou stranou se na faru nosí, druhou se vynáší. A o nemocné je dneska postaráno. Dnes si už v nemoci nikdo nemusí zoufat.

Lítost ho zavalí. Že zrovna na něho si zamanul zloděj – Spíše zloději; jeden by to nebyl všechno unesl. A zase se hněv ozve. Na sebe se hněvá, že nedal pozor. Má večer všechno obejít sám, a ne se spoléhat na Albínu; už je stará – Ale on si vyleze nahoru s knížkou, nestará se, na stole nechá takových peněz jen tak pod těžítkem. Nedovede zvládnout své farníky; vychovat je nedovedl. A pak jim hrozí – A třeba to nebyl ani zdejší – A zase to světélko zhasne: a přece jim tak hrozil!

Boží mocí hrozil a Boží mstou, jako by ji byl Pán svěřil jemu v opatrování – Není to rouhání? Ale když ona ta slova tak sama od sebe – Zrovna jako by se ho byla zmocnila – Jako by to ani nebyl mluvil on – Sama se mu v ústech srovnala, sama mu je otevřela – Jeho celého napřímila –

Zrovna jako když jsem Koflerova kluka srovnal, vzpomene. To také jako bych nebyl býval já – A co mě to potom stálo mrzutostí s tátou – Soudem hrozil a četníky. Ale když uhodí on – On může, to je něco jiného –

Odtrhne se od okna ke klekátku, zaboří hlavu do dlaní; tam ho dostihne vyzvánění na požehnání.

Po něm ho to přece vytáhne ven, teď v podletí mu to nedá, je tu v zimě zabořen do fary po kolik měsíců a nevyjde, jen když opravdu musí. Vezme to cestou mezi hřbitovem a tím statkem pod ním, pak už se cesta stáčí dolů, Boží muka tam stojí a ještě jeden statek, pak už je osamělá chaloupka a potom už nic, jen ticho a klid, olšoví, vodojem. Až tam ho vodí denní cesta. Jen dojde k Božím mukám, otevře breviář.

Ten poslední statek je celý oplocen. Jen do cesty mu stojí zídka po pás.

Škubne tam u ní sebou ženská. Jako by ji byl vylekal. Vzpamatuje se a pozdraví po křesťansku. Odpoví jí a pozastaví se. Zeptá se ze zvyku po zdraví.

„I tak, jak Pán Bůh dá,“ souká ona ze sebe. „Když tu sou leta –“

„Vždyť vy ani tak tuze stará nejste. A co tady –“

„Ale –“

Uřezává nožem bylinky na vrchu zdi, mech tam roste a zdrobnělý vlčí mák, netřesk a kdoví co všechno. A takové jakoby žádné na prst dlouhé kapradíčko, ale není to, jen se mu tak trochu podobá. A to ona řeže.

„Ale když vono to jinde neroste než na zdech a tam vokolo našeho je jenom samý plot – A na hřbitovní sem nechtěla jít –“

Farář pokývne hlavou. Ale tohle je přece, pokud se pamatuje, nějaká léčivá bylina –

„Když vona nám, důstojnej pane, vona nám kráva nechce čůrat – Tak najednou – Z ničeho nic –“

Vzlyknutí jí přiškrtí hlas. „Von nám ji musil někdo uhranout –“

„Uhranout!,“ vrčí farář. „Hlouposti –“

Stará škytne pláčem.

„No snad ono to – Víte co, skočte si ke kuchařce, však víte, ta ona bylinám rozumí, i nemocem –“

Zaciví se na něho.

„Jen jděte, Lánerová. Však ji znáte, ne?“

Zavrtí nad tím váháním hlavou. A nechá tam ženskou stát.

Kráčí zvolna jako prve, ale breviář může zavřít. Zase ho ty myšlenky zavalují. Takových peněz, řekne někdo za ním. Docela nahlas. Až sebou trhne. A ani tvoje nebyly. A nahradit je musíš. Což ubrusy, televizor, rádio a těch pár krámů – Ale těch peněz – Kde je teď najednou vzít – Přece snad by jen bylo lépe zatelefonovat na karabiníky.

Ne. Řekl jsem, že to neudělám.

Lhůtu jsem měl nějakou dát. Však on měl zloděj dost času až doteď – Už je tu večer – Mohl přijít a říci –

Kdyby ses tuhle vrátil, nadešel si nad kostel, přešel nad vsí, tam tě nikdo ani neuvidí a už budeš v lese a tím až do vsi na dráze: karabiníci svou práci znají; třeba už i vědí, že se tu potuloval někdo cizí – Jistě.

Zase se mu zdá, že za ním někdo jde, že mu našeptává – Otočí se, aby ho zahnal, a vykročí rázněji. Jako by mu mohl ujít – Jako by ho mohl nechat za sebou –

Smát se ti budou. Už se ti smějí. A byl-li ten dnešní zloděj cizí, nebude tu zítra zdejších scházet, jsi-li takový.

Teď ví už každý, že stačí přijít a vzít si. Ty to tak necháš. Není hodno otce – Moc hezky jsi to řekl – Berte si, synáčkové –

Hněv jím zalomcuje a vydejří ho. Kde to jsem, řekne si, tohle přece není cesta k vodojemu, vždyť je tu les – A ani v údolí už nejsem, ale na stráni –

A už se šírá –

Popojde ještě dva kroky, v tu stranu, kde je světleji, vyjde za záhyb cesty a už ví: dostal se nevědomky pod Lánerovu chalupu. Musel se tedy někde obrátit a potom nadejít nad vsí, docela, jak si to říkal – Vzpomene ovšem na Lánerku, jak řezala na zídce to jakoby kapradíčko. Ona Albína bude vědět, jak se to jmenuje; musí se jí zeptat. A krávě už je pomoženo, jinak by chudák řvala – Co takové dobytče dokáže v bolesti – Ledaže by už bylo po ní. Ale to by byla Lánerka poslala pro řezníka. Ale ten tu už možná byl.

Chudák Lánerka –

Vyšplhá se po prudkém srázku až na dvorek; pes se tam rozběsní. Už prve vrčel. Ještě že je na řetězu –

Jak stojí až u samých dveří s rukou zdviženou k zabušení a pes na okamžik ztichne, aby nabral dechu, zazdá se mu, že slyší sténání a nářek. Zatluče. Bědování jako by bylo jasnější. To asi, jak se otevřely dveře ze světnice do síně – Ale pes už zase vyvádí, až mu přeskakuje.

„Kdo je?“

„Já –“

„Kdo já – A kušuj, Rolfe! Eště ten pes ke všemu –“

Zvíře zaleze.

„Já přece. Farář!“

Vykřikne to za dveřmi.

Závora zarachotí.

„I to jich zrovna Pán Bůh –“

„Copak se tu děje, matko – A co kráva, ta už –“

Lánerka zahýká v pláči, zachytí se jeho rukou, sveze se na kolena:

„Já – Hned jak sem jich v kostele slyšela – Kdepak kráva, tý nic – Ale ti mí chlapci – Nic mi neřekli – Já ani o ničem nic – Až když to klazani k ránu přitáhli – Pustit sem je s tím do domu nechtěla – A voni mi umřou, lumpové moji –“

Dvojí zavytí ve světnici podtrhne poslední větu červeně.

„– břicha mají jako buben – Prosim jich, důstojnej pane – Pro všechno jich prosim –“

„Boha proste, matko,“ řekne přísně. „Co já –“

„Když voni mají tu moc – Takový silný zaklínání – A já – Já jim eště toho vodvaru dala a to jim dodalo – Jako dobytčatům sem jim toho –“

Objímá mu kolena, skuhrá: „Vodpustějí jim – Požehnají jim –“

„Pusťte, matko,“ vytrhne se jí a vtlačí se do dveří.

„Všechno voni jim to vrátí, všechno, do poslední liry – Sama už sem to nachystala a v tom von ten pes – A voni“

Neposlouchá ji, vrazí do světnice. Takové utrpení, zhrozí se, jen je uzří. Ztrhané, zalité potem, oči v sloup, ze rtů jim tekou rudé stružky –

Pane, nedopusť, zakvílí, ale výčitka utne modlitbu u kořínku. Čí je to vina, ne-li tvoje? Přikryje si tvář rukama – Bledý je jako ti dva, na čele studený pot:

„Nedopouštěj, Pane! Slituj se –“

Padne na kolena uprostřed světnice.

Věděl každý hned druhého dne, že se zloději káli. Že vrátili všechno, prádlo, přijímače, všechno; a peníze všechny. Ale nikdo se nedozvěděl, kdo by byli.

To až po letech to některý z nich prořekl, asi Anton, ten starší; ten si rád nahnul. Ale to on už byl na chalupě svým hospodářem a jeho bratr poddůstojíkem u karabiníků také už několik let.

Počkejte – Nejméně pět let.

Protože k tomu, aby se někdo mohl stát karabiníkem, musí mít tuze dobré vysvědčení od starosty, nebo v jeho zastoupené od prvního radního.

A tím pan farář už přes nějakých pět let není.

VIKTOR A. DEBNÁR

Nejsme všichni stvořeni pro exil...

Čas má rád mladé lidi; staří zase beznadějně milují Čas, říká básník, prozaik, esejista a novinář Vladimír Štědrý (1904–1968). A ve svých knížkách připomíná čas, který se zvolna vytrácí: Čas exilu. Pokračujeme v uvádění téměř zapomenutých, ale pozoruhodných exilových autorů.

Po absolvování středoškolských studií začal Vladimír Štědrý pracovat v agrárním deníku Venkov. Knižně publikoval například Lékaři těla a duše. Vzápětí po nacistické okupaci se uchýlil do svého prvního exilu, do Velké Británie. Tam se živil například jako číšník či plavčík. V roce 1941 vstoupil do československých jednotek, se kterými bojoval ve Velké Británii, Francii i na Blízkém východě a v severní Africe. Ke konci války vydal soubor úvah Until Our Summer Comes (London 1945), který nedlouho poté vyšel v českém překladu pod názvem Než přijde naše léto.

Po skončení druhé světové války se vrátil do ČSR. Začal působit jako šéf tiskové agentury United Press a pokračoval ve své spisovatelské činnosti. Vydal mj. Kde léčí stesk a knížku Očima a srdcem, v níž zúročil své válečné zážitky. Za první jmenovanou publikaci byl odměněn cenou nakladatelství ELK v soutěži Meč a pero. Již vysázený dvoudílný román Zlatý rmut už nesměl vyjít. Vedle toho přispíval například do Svobodných novin. Po komunistickém puči v únoru 1948 se rozhodl emigrovat podruhé, přes Itálii a Velkou Británii do Německa (1951). Pracovat začal v redakci Rádia Svobodná Evropa (RFE), kde byl autorem mnoha kulturně – politických pořadů. V roce 1956 stanici opustil a věnoval se psaní a podnikání. Své články publikoval mj. v Hlasu exilu, Sklizni, Novém životě, Skutečnosti a Zpravodaji; je pravděpodobné, že se podílel na chodu v Londýně vydávaného Agrárního věstníku.

První knihou Vladimíra Štědrého po odchodu do exilu byla novela Kožich (Mnichov 1954) napsaná již roku 1950 v Londýně, následovaly úvahy Věž svědectví (Montreal 1955, 2. vydání Eggenfelden 1981, ve spolupráci s Českou kulturní radou v exilu), oceněné v literární soutěži Křesťanské akademie, a J. V. císař Spojených států a jiné povídky (Stockholm 1956). Ve stejném roce se objevuje jeho příspěvek v antologii exilové prózy Peníz exulantův vydané v Mnichově. Následují studie Jak se stalo Československo satelitem Sovětského svazu s podtitulem K 15. výročí bolševisace Československa 25. února 1948 (Chicago 1963), Red Infiltration – A Permanent Threat (Chicago 1965) a výbor z povídek Přerušená stopa (Mnichov 1966).

Povídka Smíření s časem pochází z výboru Přerušená stopa, který si vydal vlastním nákladem sám autor v Mnichově v roce 1966.

Epištola o člověku byla poprvé otištěna v knize Věž svědectví s podtitulem Úvahy a povídky 1951–1953 vydané montrealským Slovanským nakladatelstvím v edici Dobrá kniha roku 1955.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

Núrio Quevedo Exil.
Repro LtN

Smíření s časem

Dostal jsem Tvé psaní. Po dlouhé době jsi zase dala o sobě vědět. Píšeš, lituješ, že nemáš chuti psát. Čas utíká a než se naděješ, rok je pryč, ten letošní rok je přes noc loňský rok. Čas, to prý je něco jako nemoc, o které člověk dlouho ani neví, až se náhle projeví pocitem zbytečnosti nebo nevysvětlitelným smutkem, který Tě byl v noci probudil. Čas, píšeš, Čas nás dělí.

Ano, Čas, ta dálka, jako mezi živým a mrtvým. Ano, ta dálka za námi, ten kousek cesty ještě před námi, ta cesta životem ke konci života. Čtu Tvé řádky, čtu i mezi řádky: Trápí Tě Čas?

Kladu tu otázku, protože i mne Čas časem trápí tím, že se ztrácí, tím, že mi stále znatelněji uniká. Vidíš, oba cítíme, že stárneme, jakmile se zadýcháme při běhu, jimž ho chceme dostihnout. Je nepříjemné lapat po dechu a poznávat, že Čas už nám nechce náležet, jako nám kdysi náležel. Čas má rád mladé lidi; staří zase beznadějně milují Čas.

Čas, to je necitelný pojem necitelnosti. My jen číslujeme stránky rukopisu, který Čas za nás napsal a píše, a když v nich začneme listovat, tu se nám stránky písma mění v obrazy jedné
barvy a nelákavého pachu. Žlutá je ta barva Času a rozkládá všechno, co pokryje.

Jestliže Tě trápí Čas, zkus vrátit se k těm nejpříjemnějším stránkám a vykouzlit z nich ty nejvábnější výjevy. Někdy v sobě nalezneš dosti síly přeskočit ty nelákavé, nezdařené, ty odpuzující obrazy plné výčitek. Jedno však zůstane vlastní i těm nejpečlivěji vybraným listům – jejich nenávratnost, neboť nenávratnost je vrozenou vlastností Času.

Při listování v albu Času si vždycky uvědomíš, že každý den, současný den, se současně stává součástí Tvého alba vzpomínek, vlastně každá současná hodina nebo minuta.

Má nějaký význam trápit se s Časem? Brzy dojdeš k závěru, to že nemá význam. A čím více Času ušlo od některého děje, tím nezvratnější bude Tvůj závěr.

K Času náleží pestrá společnost lidí kolem nás. I jejich obrazy jsou v albu, které jsi právě byla otevřela. Tito lidé jsou popsaní na stránkách Času a současně popsaní Časem. Času náleží jejich tváře, jejich zvyky i pohyby, myšlenky i činy, úspěchy i nezdary. Časem se naučíš poznávat význam jejich počínání, chápat pomíjejícnost jejich přání, podniků a úspěchů. A tu si zase uvědomíš, že vítězství nad Časem je tím největším vítězstvím, kterého člověk, málokterý člověk, může dosáhnout.

Ve svých albech však nejspíše nalezneme obrazy lidí poražených Časem. I tyto se však naučíš hlouběji poznávat a Čas Ti pomůže smířit se skrze jejich porážku se svým neúspěchem, má drahá nespokojená; poznáš, že vítězů nad Časem je věru tuze málo. Čas je nad námi, Čas není náš, snad býval náš. Dnes my náležíme Času, my, jako střepiny.

Trápit se s Časem znamená tedy také trápit se s lidmi, anebo je mít více rád. Především nám ale Čas ukládá, smířit se s nimi; máme je přijímat jako přiblížení Času, který je tím méně postižitelný, čím vytrvaleji jsme jej s nimi stíhali.

Při setkání s přáteli si musíme po dlouhé době odloučení uvědomit, že oni jsou vlastně jen zrcadly, které nám Čas milostivě postavil před oči. Vždyť vlastně nemáme jiné kontroly Času než přátele.

Náš Čas, ten skutečný Čas, to nejsou hodiny na věži, na zdi, na stole, nebo na zápěstí, leda by se takové hodiny zastavily, a tak nám nejzřetelněji ukázaly nepostižitelnost Času.

Náš Čas jsou lidé dlouho nespatření; náš Čas jsou lidé, kteří se z nenadání vynořili ze zapomnění; náš Čas, to jsou naši dávní přátelé, tak dávní, že jsme na ně (díky moci Času) již téměř zapomněli. Náš Čas, to jsi Ty, to jsem já, já v Evropě, Ty za mořem Času, vzdáleni a ztraceni každý v jiném prostředí, každý ve svém světě, oba běžící, Ty i já, za svým Časem.

Teprve v okamžiku, kdy se sejdeme, se Čas na chvilku zastaví, jako by se slitoval nad námi, maratonci, kteří jsme uběhli mnoho mil, abychom si mohli zvěstovat vítězství: ještě žijeme, ještě bojujeme s Časem, ještě stále za ním běžíme, za Časem, který není k dostižení. Na prchavý okamžik se zastaví Čas, ale hned se dá znovu do chodu. Proto je dobré chystat setkání, tu jedinou zbraň, kterou máme proti úprku Času. Proto také jsou setkání, ta skutečná setkání, tak neskutečně krátká. Co následuje po první vteřině je už jen zkoumání – Času. Jenomže, naše analýza Čas nezajímá. Poskytl nám vteřinu veliké radosti ze střetnutí po letech odloučení, ale nezajímá ho vůbec, co my si o něm myslíme; výsledek našeho pozorování je mu k smíchu. Avšak pro tu chvíli, pro ten nepatrně krátký okamžik, bych se s Tebou zase rád sešel. Přijdeš-li, zastavím na vteřinu běh Času. I On si na vteřinu oddychne. Právě na vteřinu největší radosti.

Ta první vteřina setkání je slepá. V té se nevidí, v té se jen cítí, v té se jen prožívá celá ta intenzivní radost. Je to chvíle bez Času a už proto musí být nadlidsky krásná, protože je nezměřitelná. (Neboť považ, že se znehybněným Časem i my jsme se v žití zastavili a z toho ten pocit závratí.)

Co po té ustrnulé vteřině následuje nemůže už být tak uchvacující, poněvadž, sotva procitneme z té prvé a nejmocnější radosti, začneme se lidsky stýkat a tu se v nás znovu dá v pohyb Čas. Psaní Časem a Časem popsaní začneme v sobě a na sobě číst, jaký býval, jaký byl a jaký je náš Čas. Začneme se rozdrobovat na atomy holé existence a z atomů se znovu skládat v celky – Ty a já.

Jsme pátraví, hned po setkání. A jakmile nám pohnutí dovolí promluvit a slzy zřít se, hned jsme kritičtí. A ovšem, hned kritizujeme Čas, který nám uniká, za kterým běžíme, který nedostihneme. A nakonec jsme nevděční, neboť po prvé chvíli setkání – vidouce se promarněni a promarňováni – docházíme k závěru, že jsme si Času dost neválili, že Čas byl bezohledný k nám, že jej bylo škoda, pro mne i pro Tebe, že jsme jej neužili, protože byl příliš rychlý a my jsme mu v běhu nestačili.

Vidouce se po letech vidíme i svůj Čas. Vidíme, jak jsme Časem otřeni, Časem hltání, Časem unaveni, Ty i já. A litujíce sebe litujeme Čas, Časem nelitováni.

Epištola o člověku

Hledat člověka – v tom je cíl. Časem ho najdeme a tu na něho hledíme jako na zjevení. Vídáme zázraky v samozřejmostech; poznáváme, že jsou pravdy v prostotě. Ale jak ji najít, jak ji říci, tu pravdu? Jak najít člověka mezi lidmi v exilu... Je to jen náhoda, že potkáš muže, který je přímý a upřímný, který říká a snáší pravdu?

Jednou za pár let ti někdo podá ruku a stiskem víš, že´s našel oporu. A oporu hledáš již tolik let.

Každý z nás není stvořen pro exil. Každý nebyl stvořen pro úspěch a mnozí z nás nenáviděli politiku. Ale všichni, kteří máme rádi lidi, hledáme i nyní člověka.

Milujeme lidskost v člověku, protože za lidskost není náhrady. Jako bychom se byli něčím provinili, hledáme lidskost. I ten, kdo zabil, si pozdě uvědomuje, že za ni není náhrady. Někdy si lidé v zástupu připadají jako zastrašení tupí svědci vraždy a plni hrůzy nad vlastní zbabělostí, hledají pak tvář mrtvé lidskosti mezi živými.

Mnozí z vás nechali doma střep duše nebo srdce. Poznali, že jim něco chybí, když překročili zelenou hranici. A nyní v zástupu hledají to ztracené, co nemohli vzít s sebou.

Hledáme člověka, hledáme sebe – klížíme své rozbité duše a vidíme, že střepy scházejí. Nemůžeme se pro ně vrátit a puklí, jak staré džbány, poznáváme, že trvá dlouho, než nalezneme cizí střípek, který se právě hodí k zaplnění prázdného místa. Jak často však není záplaty na děravé srdce. A všichni jsme citliví, jak staré mosaiky. Jen jeden špatný krok a zas je o kamének méně.

Ne, nejsme všichni stvořeni pro exil a zlé slovo, zlý čin v nás ryje, jako ostrý rýč. Vždyť jsme z hlíny; svět nás nabírá plnými lopatami a hází přes moře jako přes ploty.

Hledáme člověka a poznáváme ho podle slov či písma. Z řeči a liter umíme uhádnout, kdo hovořil či psal. Vypěstovali jsme v sobě zvláštní cit a jako vlci mnozí z nás již z dálky větří tu vzácnou, neviditelnou, nesmrtelnou člověčinu.

Nejsme sice všichni stvořeni pro exil, ne všichni snášíme samotu, avšak mezi lidmi je mnohým veseleji. Prý je mezi lidmi mír, když jsou lidští. Tu prý rovně a jako v bezvětří plane svíce ducha; i ti, kteří se pokřivili, se narovnají, i ti co zatrpkli, se osvěží. Postavte tedy svíci pod střechu lidskosti a uvidíte, že dá více světla. Ale nejdříve najděte člověka mezi lidmi, aby ten náš svět byl plnější barev a jasu.

Ztrácíme den za dnem hledáním samozřejmých věcí. Slušnost nás překvapí. Na čestné hledíme jako na spadlé z hvězd. Chválíme poctivost, mravnost, odvahu a žasneme, potkavše člověka. A věřte mi, když jste jej byli konečně nalezli, třebaže jste hledali snad rok, nebyl ztracen ani jeden den z toho roku.

Člověk, to je ten, který nezradí a neoklame.
Člověk, to je ten, který nepůjčí, nýbrž dá.
Člověk, to je ten, kdo dostojí v slibu.
Člověk, to je ten, který se nebojí davu.
Člověk, to je ten, který, vědom si pravdy, neustoupí.
Člověk, to je ten, který nedá na lichotníky.
Člověk, to je ten, který oslyší pomlouvače.
Člověk, to je ten, který se přesvědčí o dobrém či zlém člověku.
Člověk, to je ten jeden z deseti malomocných, který se vrátil, aby Božímu Synu poděkoval za uzdravení.
Člověk, to je ten, který je vděčný za vděčnost, který má radost z daru, který daroval.
Člověk, to je ten, který tě zvedne, když jsi uklouzl, a podal ti ruku, když druzí se odvraceli.
Člověk, to je ten, který soudí, až když vyslechl obviněného.
Člověk, to je ten, kdo umí soudit především sama sebe.

Hledáme člověka a proč jej tak zřídka nalézáme? Snad proto, že jen člověk může mít k lidstvu blíž; snad proto, že sami nejsme dost lidští.

Je v tom však ctnost, být dobrý? Vždyť dobrý jsi byl zrozen. Jak málo by bylo nalézat člověka jen dobrým…

A přece má každé hledání svůj cíl, a přece má i exil svůj úděl a smysl. Třebaže jsme všichni nebyli stvořeni pro exil, jednomu jsme se v něm naučili: poznávat lidskost – poznávat člověka. Vypěstovali jsme v sobě cit, číst z přízvuku slova i z pohledu. Poznali jsme škodolibost a licoměrnost, úlisnost a plazivost, šarlatánství i závist, podlost i ramenářství, prodejnost i zbabělost, i nestoudné chvastounství.

Rozbiti jak staré džbány, mnohé střepy srdcí jsme na útěku zanechali za zelenou hranicí. Ale právě proto, že jsme potkali již tolik puklých, dutých, malomocných duší, právě proto jsme připraveni potkat člověka, lačni poznat člověka.

Večery poznání, ty večery samoty, bývají tak často plné hrůzy. Jen vystup na vrchol své duše, poutníku, a zakymácíš se v závrati. A na útěku z té příkré hory navršených sebeklamů o vlastní důležitosti, poztrácíš mnoho dní, měsíců i let. Avšak ani jeden den nebude ztracený, jestliže uštvaným úprkem z propastného srázu tě zastaví ruka, podaná člověkem.

Píšu na oslavu a k poctě člověka, kterého poznáš, protože bude vděčný, že v tobě potkal sebe.

VIKTOR A. DEBNÁR

Všestranný exulant

Básník, prozaik, publicista, překladatel a ekonom Jan Tumlíř (1926–1985)

Již během svých studií na Filozofické fakultě UK publikoval Jan Tumlíř své literární texty (beletrii, eseje) a překlady z angličtiny například v časopisech *Středoškolák*, *My*, *Listy pro umění a kritiku* či *Kvart*. Stýkal se s Jindřichem Chalupeckým, Jiřím Kolářem či Janem Grossmanem. V květnu 1948 byl při svém prvním pokusu emigrovat zatčen, odsouzen v nepřítomnosti ke dvěma rokům vězení a nasazen na práci v dolech. Odtud se mu podařilo v červenci téhož roku uprchnout. Dostal se přes hranice do americké zóny v Bavorsku. Po nějakém čase se stává redaktorem, resp. vedoucím kulturního oddělení Rádia Svobodná Evropa (RFE); v rádiu taktéž působila matka Jana Tumlíře Marie, za první republiky senátorka. V roce 1957 opustil práci v rozhlase a začal studovat národní hospodářství na Yaleově univerzitě v USA. Na této škole později dva roky vyučoval. V polovině 60. let se Jan Tumlíř přestěhoval do Ženevy, kde působil až do svého odchodu do důchodu počátkem roku 1985 jako ředitel odboru ekonomického výzkumu a analýz v sekretariátu Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT). V rámci tohoto působení publikoval řadu odborných příspěvků, přednášel na ekonomická témata a v neposlední řadě byl také autorem mnoha výzkumů a analýz určených pro oficiální vládní místa. Svými názory a závěry si dokázal získat respekt a vliv jak mezi akademiky a obchodníky, tak mezi právníky. Z jeho odborných publikací jmenujme například *Trade Liberalization, Protectionism, and Interdependence* (1977, spoluautor), *Weltwirtschaftsordnung, Regeln, Kooperation und Souveränität* (1979), *The Contribution of Economics to International Disorder* (1981) nebo *Economic Policy as a Constitutional Problem* (1984). V současné době je před vydáním v Cordell Hull Institute sborník s Tumlířovými ekonomickými texty nazvaný *Strengthening of the International Economic Order*.

Pokud jde o Tumlířovu literární činnost, první knihou byla útlá sbírka básní z let 1947 až 1950 *Hořká voda* (New York 1951). V r. 1954 napsal úvod k pařížskému sborníku *Neviditelný domov* s podtitulem *Verše exulantů 1948–1953*; sám do sborníku přispěl svými básněmi, které však byly převzaty z první sbírky. O rok později uvedl báseň Okna jsou zavřena (opět ze sbírky *Hořká voda*) ve *Vánočním tisku Svobodné Evropy*. Následuje povídka *První kroky* v antologii exilové prózy *Peníz exulantův*, jež v Mnichově roku 1956 sestavil Antonín Kratochvil se svými spolupracovníky. V této době připravovaný cyklus povídek *Příběhy a sny* nebyl s největší pravděpodobností realizován. Další příspěvek, povídka *St. Louis Blues*, se objevuje v kulturním sborníku *Rok* (New York 1957). V roce 1958 Tumlíř překládá cizojazyčné texty v newyorském sborníku *Padesát let Egona Hostovského* a především přispívá svým textem *Spisovatel* do souboru vzpomínek *Zdeněk Němeček, spisovatel, básník, dramatik, legionář a diplomat,* který byl vydán v New Yorku k ročnímu výročí Němečkova úmrtí.

Vedle knižní tvorby psal Jan Tumlíř recenze, komentáře, vzpomínky, eseje, literárněhistorické studie, úvahy i poezii do řady českých exilových periodik – např. *Českého slova*, *Československého přehledu*, *Hlasu exilu*, *Svědectví* nebo *Skutečnosti*. V posledně jmenovaném měsíčníku působil Tumlíř nějaký čas rovněž v redakční radě.

Básně Sen o břitvě a Daleko pocházejí ze sbírky *Hořká voda*, která byla vydána v roce 1951 nákladem newyorského Fund for Intellectual Freedom.

Esej Hořká vodo poesie vyšel v revue *Skutečnost* na jaře 1951.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz)

Sen o břitvě

Břitva zvoní a drnčí na tvrdých vousech,
anebo mlaská na mastném řemeni.
Sbírá svit letní oblohy za oknem
či žluté světlo, odlesky flakonů v holírně.
Potom je uložena k spánku v černém pouzdře.

V noci však vylézá,
maso se pod ní rozestupuje zticha a lehce,
její list zanechává rány čistých okrajů,
na jejichž stěnách se teprve po chvíli
objevují kapky krve a zvolna se slévají.

Řekl bys, že maso rány, jako jakousi obavou,
se rozevírá ještě zlomek milimetru před ostřím;
přesto však odevzdaně a důvěřujíc hluboké bolesti,
jako se rozevírají stehna před láskou,
rty před smrtí –

Rozťala sny,
pomalu projíždí vazivem vzduchu,
hustá krev tmy prýští jako sirup.
Bříška prstů hladce rozpůlena,
list lehce črtá po pleti beder
až v úzkých průzorech odhalí bílá
žebra, o která zaskřípe mráz.

Přiložena blízko k nahému srdci,
zrcadlíc souhvězdí,
čepel břitvy čeká.

Daleko

Vítr: ostré blues
na nahých hladinách.
Z dálky dosud bije
srdce poesie.

Ten vítr, ničí déšť
a ničí slova,
to jsou mé básně –
rmen.
[Pro koho kveteš,
zpupný pod prachem?
Zajatec v paměti slov,
do sebe chtěl bych vykvést
a jsem si cizí.]
Svlékám se z básní.

Za mnou je léto: slunná voda
v geometrii světa.
Parnaté kraje a písně,
pahorky luny, vzduch.

Tam, z hloubi oblak, bije
srdce poesie.

Hořká vodo poesie

[…]
Moderní poesie!… čím že si nás získala? Spontánní a svévolnou hrou slov a významů, divokou pyrotechnikou obraznosti, svým veršem, uspořádaným v mnoha facetách
a vysílajícím záblesky do všech stran. Vzpoura proti rétorice parnasismu se spolehla především na básnickou prasílu řeči, vysvobozené z pout logiky.

Řeč sama má v průběhu moderní básně daleko aktivnější účast než kdykoli předtím. Báseň de facto vzniká v každém okamžiku, kdekoli: v nádražní čekárně, v davu fotbalového obecenstva, na stolku přeplněného automatu – všude, kde žije řeč. Útržek rozhovoru, jehož smysl uniká, dvě slova, která se náhodou potkají, mohou sloužit za odrazitě: a živá slova mají v sobě magnetismus, kterým si přitahují další: a báseň tak narůstá jako krystal, nebo spíš jako embryo, nový organismus v lůně řeči. Nová, autonomní entita s vlastními zákony a vlastní svobodou.

Řeka mého domova...
Foto archiv LtN

Teorie automatických textů svádí čtenáře chápat tento proces jako jednosměrný: z neztvárněné zásoby řeči v básníkově podvědomí vystřeluje emocionální napětí jednotlivá slova a obrazy do roviny vědomí, které je zaznamenává a řadí do veršů. Ve skutečnosti tu současně probíhá pohyb opačný: řeč, která žije všude okolo něj, proniká do básníkova podvědomí jako paprsek baterky, osvětlující aspoň úseky onoho proudění, které se tam odvíjí ve vágní komplexitě, navždy nepřístupné rozumové introspekci. Tato dvě slova, která se náhodou potkala, mohou dát docela nový smysl: a tím vysvobodit nějaký pocit, který – ani živý ani mrtvý – až dosud bloudil básníkovým nitrem jako dušička v očistci, nemaje jméno, formu, výraz.

Básník si tak sebe i svět uvědomuje nejen prostřednictvím řeči, jako všichni ostatní, ale přímo z ní, z kvality jejích slov, rytmu a melodie. A právě po této lince, na níž se báseň svému tvůrci stává nástrojem poznávání, se dál vývoj naší poesie v bezprostřední minulosti.

Za hranicemi je však básník odříznut od nejvlastnějšího media své tvorby – a to je změna, s níž se těžko lze vyrovnat. Žije v cizím jazyku a sám jím většinu dne hovoří; často se dokonce musí přeorientovat z jedné řeči na druhou. Stýká-li se s krajany, je to jen nepravidelně a takový rozhovor nemůže působit jinak, než ve své funkci sdělovací. Jenom tento jazyk má k dispozici, tuto překotnou řeč náhodných setkání a telefonických vzkazů: je to vlastně mrtvá řeč, jíž píše. Podobá se člověku, který probíjí své noci v lhostejné pohlavnosti nevěstinců a přitom se stále snaží milovat tu jedinou, jejíž teple pulsující tělo je mu nedostupně vzdáleno.

Tak jako řeč sama nabízí básni v okamžicích jejího vzniku, odpovídá básníkova vůle psát jeho potřebě účastnit se na životě toho anonymního množství, jehož řečí si slouží.

Dlouhotrvající diskuse o svaté samotě básníka a jeho sociálním engagementu se mi zdá vycházet z nedorozumění: básníkova samota totiž není samota zvolená. Je to stav, který ho tíží a z nějž se snaží uniknout: literatura je právě úsilí tuto danou samotu překonat – literatura se vždycky píše pro někoho. Spisovatel by nemohl psát, kdyby předem věděl, že nenajde čtenáře, kteří ho pochopí. A to je docela přirozené, že své čtenáře vidí mezi lidmi, v jejichž středu žije, jichž se dotýká na chodníku, s nimiž zasedá k jídlu.

Je dáno povahou básníkovy tvorby, že oslovuje užší okruh lidí než prozaik. Obrací se především na ty, s nimiž má společné zážitky, v nichž tuší příbuzné pocity. Citové zkušenosti každé generace krystalizují kolem určitých slov a obratů, vytvářejíce jakési klíče k oblastem společných zármutků a společné touhy. Básník může najít resonanci především u těch, s nimiž sdílí taková slova, u svých vrstevníků.

Mladý Nezval, Richard Weiner a jiní napsali v Paříži, daleko od domova, celé sbírky. Ale oni také stále mohli mít aspoň ilusi podobného rozhovoru. Vědomí, že se kdykoli mohou vrátit, že jejich básně mohou doma vycházet a být čteny, u nich způsobilo, že ve večerním davu na Champs Elysées mohli vidět lidi, kteří se procházejí na Václavském náměstí. Uprchlík není schopen podobné autosugesce. Vědomí hranice je živá rána v jeho nitru, kterou imaginace nemůže zacelit. Uprchlík myslí političtěji než normální lidé: na Champs Elysées nemůže nevidět Francouze, v jejichž parlamentu sedí 30 procent komunistů, na Picadilly Angličany, couvající před risikem jednotné evropské akce, na Times Square Američany, kteří ztotožňují demokracii se zásadou volného trhu. Všude s sebou nese apriorní stanovisko politických potřeb té nesvobodné části Evropy a z něj vyvěrající vědomí neslučitelnosti se automaticky rozšiřuje do oblasti emocionální: uvědomuje si, že tito lidé prožívali v osmnácti letech jinou touhu po spravedlnosti než on v hladové válečné Praze, jinak milovali a jinak nenáviděli, jiná slova se jim stala magickými klíčky. A jeho krajané v emigraci, rozptýlení po celém světě, mu teprve nemohou dát ilusi společnosti. Je příznačné pro náš argument, že specificky židovská poesie vzniká, po dvoutisíciletém přerušení od biblických dob, až nyní v Palestině.

Abychom se vyvarovali nedorozumění co do role politiky v poesii a naopak:

Všechno umění je organisace osobní zkušenosti podle zákonů té které estetiky. Literatura má své výlučné zákony, které jsou maximalistické: nelze je splnit, chce-li člověk zároveň sloužit jinému cíli. Všechno, co je psáno, aby působilo ještě jinak než na vývoj literatury, je vystaveno stálému nebezpečí, že nebude literárním dílem. Ovšemže literatura chce – od doby Rimbauda a Marxe stále vědoměji – změnit život jednotlivce a společnosti, ale nemá k tomu jinou cestu než tu, že změní chápání literatury. Pozorujeme-li přesto jistou politizaci poesie, musíme hledat příčinu hlavně ve změně, jíž podléhá charakter naší osobní zkušenosti.

Ještě před první světovou válkou se žilo v soukromých světech, které byly do vnějšího světa zakloubeny tak čistě a hladce, že téměř nekolidovaly. Nebylo třeba úsilí k tomu, aby osobní zkušenost lásky spočívala jen v lásce, Boha jen v Bohu, přírody jen v přírodě; aby člověk cítil, že před těmito fenomeny stojí sám. Svět má svůj řád, v němž se pohyboval tak pravidelně, že vlastně stál vně aktuálního vědomí: také si nevšímáme hodin, tikajících na stěně, ledaže chceme zjistit čas. Ale potom to přišlo: z tikání hodin se staly výstřely a explose bomb, řád a pravidelnost se na nás zhroutily jako dům v náletu. Jdeme do lásky a lpí na nás trosky ekonomiky, jdeme do přírody a vlečeme za sebou cáry ideologií, přistupujeme k Bohu v plné polní poslední a příští války. Osobní zkušenost narostla o zkušenost davů, krizí, revolucí a exilů. Jako osobní zkušenost se politika nemůže neprodrat do poesie.

Události posledních let spojují literaturu s politikou ještě dalším poutem. Prožíváme kulminaci politického procesu, který cílí na zničení umění a dnešní básníci seznávají, že jejich předchůdci promeškali dobu, kdy se tomuto nebezpečí dalo čelit básněmi, kdy ohrožení umění bylo možno odvrátit zbraněmi umění. Teď je již pozdě: a na obranu podmínek své vnitřní básnické existence sami před sebou, aby se, jako básníci, dovedli vyrovnat s vlivem, jímž na ně působí jejich druhé já politického bojovníka. V tomto ohledu jsou emigranty všichni básníci dneška. (Zde také navazuje jeden velmi zřetelný proud nové literatury: literatury autorů-dobrodruhů, politických revolucionářů a vojáků: Hemingway, Malraux, Exupéry, Spender, Koestler, Keyes a Hillary. První pohled vidí rozdíl: tito se angažovali z pocitu absurdna, protože hledali smysl a cíl – ti noví se budou angažovat za určitým cílem. Ale tento rozdíl je skutečně jenom povrchní.)

Přítomnost řeči a přítomnost partnera k rozhovoru – dva téměř základní předpoklady poesie. Vznikají-li přesto v emigraci básně, musí nutně být jiné než ona poesie, na kterou jsme byli zvyklí.

Nechci tím tvrdit, že uprchličtí básníci provádějí revoluci poesie; ba ani tolik ne, že změny, které vykazuje jejich poesie v posledních letech, byly doma nepředvídatelné a že nastaly automaticky v okamžiku, kdy byla překročena hranice. Za prvé, tyto změny odpovídají obecné tendenci, která se stále zřetelněji rýsuje ve vývoji literatury na celém světě. Za druhé, vnější změny, jež dozná jejich situace v exilu, byly těmto básníkům jasné již doma: jestliže se rozhodovali odejít, tvořilo vědomí tohoto rozdílu základnu jejich rozhodování. A jestliže se přesto rozhodli odejít, sledovali tím – také linii inherentní již své domácí tvorbě.

Jak silná a živá byla ta linie, dokazuje cena, kterou se uvolili zaplatit: nejen obě základní básnické jistoty, ale také pocit morální jistoty občanské. Doma, v kruhu přátel přibližně stejně smýšlejících a v davu neznámých, kteří využívali každé příležitosti, aby dokázali, že stojí na téže straně, bylo v každé situaci zřejmé, co je třeba, resp. co nelze učinit. Ona mez, za kterou už nešlo udělat krok, byla stále zřetelně přítomna. Za to získali tuto nebezpečnou svobodu
a samotu – záludné povětří protichůdných myšlenek, kde je tak těžké najít pravdu.

Ale je rozdíl mezi teorií a praxí, mezi projekcí a prožitkem; a každý vědecký projekt počítá s tím, že podrobnosti metody budou určeny teprve vlastní prací, v přímém styku s materiálem. Tak také zde teprve prožitek skutečné situace dal vlastní impuls a teprve vlastní tvorba dovolila další závěry. A stalo se něco, s čím doma nepočítali. Zjišťují totiž, že každá báseň, která tady vznikne, právě tím, že musí překonat všechny potíže, o nichž jsme mluvili, nalézá novou rovinu dorozumění s lidmi, mezi nimiž tu žijí. Že pod těmi city, které prožívali v různých formách a za různých okolností, existuje náhle něco hlubšího, co máme všichni společné: a co teď začínají objevovat. Zatím se to zdá být jenom společná úzkost a úsilí, které čelí mdlobě; solidarita na prahu zničení a smrti. Ale básník musí [projít] nejhorším, jenom na druhém břehu zoufalství lze trhat naději.

JAN TUMLÍŘ

VIKTOR A. DEBNÁR

Neúnavný exulant

Básník, esejista, překladatel, nakladatel, editor, organizátor a pedagog Robert Vlach (1917–1966).

Absolvent jednoho z pražských gymnázií posléze vystudoval francouzskou literaturu v Paříži; ve stejné době byl také dopisovatelem Melantrichu. Během druhé světové války vstoupil ve Francii do formujících se československých jednotek. Po kapitulaci francouzské vlády postupně studoval až do roku 1946 např. ve Štrasburku či Clermont-Ferrand. Po svém návratu do ČSR působil jako gymnaziální profesor, ovšem vedle toho se také habilitoval na Univerzitě Karlově. Po svém odchodu do exilu krátce působil na univerzitě v polském Krakově, vzápětí se přesunul do Stockholmu, resp. Lundu, kde v letech 1954–1958 vyučoval na Lunds Universitet. Ještě předtím přispíval k vydávání učebnic pro děti exulantů dlící převážně v utečeneckých táborech, byl tajemníkem Sdružení svobodných Čechoslováků ve Švédsku, od roku 1952 do roku 1954 se redakčně podílel na Edici satiry a v letech 1953–1955 redigoval Knižnici lyriky. Mezitím zakládá Českou kulturní radu v zahraničí (rovněž Česká kulturní rada v exilu nebo jednoduše Kulturní rada), jakousi napůl fiktivní organizaci dodávající českému exilu vážnost. Její hlavní činností bylo de facto spolupořadatelství exilové literární soutěže (spolu s římskou Křesťanskou akademií), přičemž sám Vlach se stal generálním sekretářem. V polovině padesátých let inicioval setkání s estonskými exilovými spisovateli, na jejichž základě vznikla dvojjazyčná, Vlachem redigovaná publikace Zahrada v zemi nikoho = Rohtaed ei kellegi-maal (Stockholm 1955).

A především potom zakládá edici Sklizeň svobodné tvorby, na poměry poúnorového exilu zcela ojedinělou edici, jejíž činnost byla zahájena ve stejném roce manifestem Kulturou z krise, na nějž do roku 1975 navázalo přes padesát vydaných titulů. Mezi autory figurovali např. Pavel Javor, František Listopad, Jan M. Kolár, Milada Součková, Otakar Odložilík či sám nakladatel; z grafiků jmenujme Vladimíra Vaňka, Gertrudu Gruberovou-Goepfertovou či Toyen.
Po jednoletém působení v americkém Greensboro (Bennett College) přednášel ruskou literaturu na University of Oklahoma (1959–1966). Počátkem šedesátých let zde vykonával funkci šéfredaktora časopisu Books Abroad (nyní World Literature Today).
Pokud jde o Vlachovu vlastní tvorbu, část díla básnického uveřejňoval pod jménem Jiří Kavka, satirickou prózu zase pod pseudonymem Alfa. Přispíval do řady exilových periodik poezií, povídkami, recenzemi, eseji, překlady či nekrology. Pro příklad jmenujme Archu, Perspektivy, Proměny, Revue, Sklizeň, Studie, Ozvěnu, Svobodný zítřek, Nový život, Hlas exilu, Zápisník či sborník Sklizeň svobodné tvorby.
Robert Vlach napsal přibližně dvacet knih prózy a poezie, do dalších přibližně deseti přispěl svými texty (např. Čas stavění, Sedm pohádek od sedmi autorů, Zdrávas Maria). Za zmínku stojí prózy Cizinec mezi námi a jiné humoresky (Lund 1956), Der Mann von Mond (Wien 1957), Veselé pohádky o psu Muďulovi (Lund 1958), sbírky Verše z exilu (Stockholm 1950, 2. vyd. 1951), Princezna (Lund 1958), První sůl (Řím 1962), Pláč za Španělsko (Řím 1964), studie L'exil et le poète: Essai sur la psychologie de l'exil dans l'oeuvre d'Adam Mickiewicz (New York 1958) a úvahy Zvolil jsem exil (Londýn 1954).
Vedle vlastní tvorby rovněž překládal z ruštiny, polštiny či estonštiny; je autorem řady předmluv (např. ke knize Antonína Kratochvila Revisionism and its liquidation in Czechoslovak literature 1957–1960) a editorem více než třiceti publikací (např. Czech Literature in Exile, Výbor exilové satiry).

Báseň Resignace je součástí sbírky Verše z exilu vydané stockholmským Sdružením svobodných Čechoslováků ve Švédsku o Vánocích 1950.

Báseň Exilu do očí je ze sbírky Verše pro nikoho s podtitulem Úsměšky, hořkosti, invektivy vydané v říjnu 1952 londýnským Kruhem přátel satiry.
Báseň Na polském pobřeží pochází ze sbírky Tu zemi krásnou vydané v pařížské Knižnici lyriky v lednu 1953.
Báseň Zrcadlení byla uveřejněna ve sbírce Slovo k hostu s podtitulem Verše z let 1953–63 vydané římskou Křesťanskou akademií v roce 1964.
Text O Muďulovi a zajících je součástí knihy Veselé pohádky o psu Muďulovi vydané Sklizní svobodné tvorby v Lundu v roce 1958.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

ROBERT VLACH

O Muďulovi a zajících

Toho roku bylo zajíců tolik, že Muďul skoro musil dávat pozor, aby na některého nešlápl,
a tak měl nádherné časy. Nebylo mu třeba jít do práce, o jídlo neměl starost a žil tedy v lese šťastně a spokojeně. Vystlal si boudu měkce čerstvou slámou a když zrovna se nekrmil nebo nebyl po hostině na procházce, povaloval se, lenošil nebo spal.
Jednoho dne, zrovna když odpočíval po vydatném obědě, uslyšel zaklepání na dveře, otevřel
– a co nevidí? Přede dveřmi stojí tři zajíci s bílým praporem na znamení, že chtějí s Muďulem vyjednávat. Hluboce se poklonili a jeden z nich povídá:
„Muďule, my proti tobě nic nemáme, ale chceme, aby mezi tebou a námi bylo jasno. My mluvíme za všecky zajíce v tomhle lese. Proto nám nesmíš nic udělat, vidíš přece, že přicházíme s bílým praporem!"
Muďul věděl dobře, že když někdo přijde vyjednávat a nese bílý prapor, je nutno ho přijmout zdvořile. Pozval tedy zajíce dál a ten nejstarší z nich povídá:
„My jsme přišli, Muďule, protože se tě chceme na něco optat. Viděl jsi někdy v tomto lese lva?"
„Ne, nikdy!" přiznal Muďul po pravdě.
„To jsme si myslili," pokýval ten starý zajíc hlavou. „Byl tady kdysi, ale už tu není. A taky jedl zajíce."
Na to předstoupil druhý zajíc a ptal se:
„Pověz, Muďule, viděl jsi tady někdy tygra?"
Muďul musil říci pravdu, že tygra tady nikdy neviděl, a ten druhý zajíc rovněž zakýval hlavou a povídá:
„Tak vidíš, a přece tu jednou byl, ale teď už tu dávno není. A taky jedl zajíce. Víc už o tom nepovím, to si musíš rozmyslit sám."
Předstoupil třetí zajíc, odkašlal si a pak se zeptal:
„A co medvěda, Muďule, toho jsi tu někdy viděl?"
„Ne, neviděl," řekl Muďul, jak také byla pravda, a při tom cítil, že se mu začalo dělat slabo.
„To je škoda," povídá ten třetí zajíc, „to jsi přišel o moc. Když se rozzlobil, tak vytrhl strom i s kořeny, tak byl silný. Ale nepomohlo mu to. Byl tady, ale už tu není. A zajíce jedl právě tak jako ty, Muďule!"
Všichni tři zajíci se hluboce poklonili, neřekli už ani slovo a důstojně, pomalu se vzdálili.
Muďul dlouho přemýšlel o všem, co právě uslyšel, a dostal veliký strach.
„Když je tomu tak, v tom případě bude nejlepší, když přestanu jíst zajíce," rozhodl se nakonec s těžkým srdcem. A opravdu, od toho dne chodil po lese jako stín, živil se borůvkami, houbami a šneky, a když spatřil nějakého zajíce, raději honem zavřel oči.
Z počátku před ním zajíci utíkali a schovávali se, jak byli zvyklí, ale když viděli, že jim nevěnuje pozornost a nechytá je, stali se smělejší. Klidně se procházeli kolem něho a tvářili se, jako by ho neviděli.
„To jsme ho postrašili," říkali si spokojeně. „On se nás teď bojí." A netrvalo dlouho, začali na sebe pokřikovat tak, aby to Muďul slyšel:
„Jaké ošklivé zvíře je tohle! Není to Muďul?"
„Ano, to je on," odpovídali stejně hlasitě jiní. „Vidí nás, ale aby uctivě pozdravil, to ne!"
„To je pěkný pořádek!" křičeli další. „On si myslí, že snad první pozdravíme my. Ale my už ho naučíme způsobům, že si nás bude do smrti pamatovat!"
Muďulovi se sliny sbíhaly v tlamě, takovou měl chuť vrhnout se na zajíce a sníst jich pár – ale včas si vzpomněl, že tu kdysi byli lev a tygr a medvěd a že už tu nejsou, a tak raději svěsil uši i ocas a klidil se zajícům z cesty.
A brzy i docela malí zajíčkové, sotva prokoukli, vyplazovali na Muďula jazyk a pokřikovali na něho:
„Jen počkej, Muďule, až nám vyrostou zuby, pak tě kousneme do ocasu!"
A když Muďul přišel k potoku pít, odháněli ho staří zajíci a hubovali:
„Jdeš odtud, psisko! Ty smíš pít až po nás, až jestli vody zbyde!"
Muďul byl celý nešťastný a sotva se v lese teď užil. Zhubnul tak, že kůže na něm visela, a k tomu ještě mu zajíci tak ztrpčovali život. Mnohokrát se stalo, že už už po některém skočil, ale v posledním okamžiku se přemohl, obrátil se a běžel pryč, co mu síly stačily.
Jednou, zrovna když zajíci Muďulovi spílali a vyhrožovali mu, letěla tudy straka. Snesla se na nejbližší strom a dívá se celá udivená, co se to před jejíma očima děje. Nejdřív si myslila, že se jí to jenom zdá, ale pak se dala do takového smíchu, že div nespadla z větve.
„Ty jsi ale hloupý, Muďule," povídá konečně, když se dost nasmála. „Tak hloupého psa jsem ještě nikdy v životě neviděla. Ty se bojíš zajíců? Že se nestydíš!"
„Jen se směj," povídá Muďul trpce. „Tobě se to lehko směje. Ale viděla jsi tu někdy lva?"
„Lva?" zamyslela se straka. „No jakpak ne, na toho se dobře pamatuji!"
„Tak vidíš," povídá Muďul. „Byl tady a už tu není."
„To je pravda," povídá straka. „A víš, Muďule, proč? Protože se tak cpal zajíci, až praskl."
„To je pro mne novinka," povídá Muďul v úžasu. „A co tygr, toho jsi taky znala? Taky byl tady a už je pryč."
„Jakpak bych ho neznala," odpověděla straka. „Taky se krmil zajíci tak, že mu žaludek přestal sloužit a umřel."
„Je to možné?" Muďul sotva věřil svým uším. „Ale co medvěd, co se stalo s tím?"
„Medvěd?" přemýšlela straka chvilku. „Medvěd? Počkej, už si taky vzpomínám. Ten ztloustl po zajících tak, že nemohl projít mezi stromy. A proto se přestěhoval do jiného lesa, kde nerostou tak hustě."
„Tak to tedy bylo," povídá Muďul. „Já si myslil něco docela jiného! Ale já si teď všecko vynahradím!"
A Muďul se vrhl na prvního zajíce, kterého spatřil, a snědl ho i s kůží, a zrovna tak druhého
a třetího, a ve svém spravedlivém hněvu, že ho zajíci tak ošidili, jich snědl deset na posezení. Od toho dne zajíci utíkali zase před ním jako dřív a třásli se strachy, když ho zahlédli třeba jen z dálky. A utíkají před psy a bojí se jich až do dnešního dne.

Resignace

Vteřina za vteřinou
jdou, v léta skládají se.
Jdou, bezútěšně minou,
a čím dál více tmí se.

Tmou srdce žal svůj nese
a nikdo nedá rady,
řeč lidská neozve se.
Snad zmrzla se strnady.

Proč dál se marně ptáti?
Řeč ticha výmluvná je.
Jen ozvěnou se vrátí,
vzlyk posledního máje.

Co času nabídnouti?
Co dát mu do zástavy?
Obrazy v srdci mrou ti,
i sny se hnedle znaví.

Dávno už oželel jsem,
co vychýlilo váhu
a na čem nejvíce lpěl jsem:
Helenčin úsměv, Prahu,

hvězd padajících nitě
i naděje groš vdoví.
Už jen smrt navštíví tě
jako motýl mezi slovy.

Exilu do očí

To není episoda,
to temno nad domovem,
co ke kořenům, hlodá.
To nepřejdete slovem.

To není pro kameru,
to není pro romány,
svit bránit proti šeru.
Jsou k smíchu vaše rány.

Ne, to si nemyslete,
že vyvázli jste celí!
Víte možná, kam jdete.
Nevíte, dojdete-li.

Jsou v létech klíče k jasu.
Než najde se ten pravý,
projdete zkouškou času.
A ten vše lehké splaví.

To nejde jenom hráti,
že máte srdce čisté.
Stokrát se kámen vrátí,
jímž jednou hodili jste.

Neklamte se, že časem
kdejaká skvrna zbělí!
Z let bude volat hlasem,
co byste zapřít chtěli.

Snad zrno zajde kdesi.
Dá žír však klíčit plevám!
Co sami přičtete si,
čas tvrdě odečte vám.

Kdo ví, kam Bůh se dívá:
lze ujít soudu doby.
Leč chvíle spravedlivá –
ta vidí skrze hroby.

Na polském pobřeží

Ty mlhy, ne, to není klam.
Dých´ podzim v boží mlýny.
Kolik let ještě zbylo nám?
Poslední jeřabiny.

A rudnou, jíním pokryty.
Tak úzko o ně je mi!
Tamty sám ďábel kopyty
zadupal v sirou zemi.

Hle, pozdní říjen už jde k nám,
bez koše, bez ošatky.
A ty jsi sama, já jsem sám,
a čas již je tak krátký.

A mrou již ryby ve vodách
a v povětří mrou ptáci.
Dál prodírám se k tobě v tmách,
a den mé kroky vrací.

Svit naděje šleh´ zdaleka.
Ne, to mne smysly šálí.
To noc jen na nit navléká
bludičky nad močály.

Což nenadejde slunovrat?
Už jenom bliká svíce.
Opravdu vše, co měl jsem rád,
Zasil jsem do vichřice?

Už o drobty se hlásí čas
a chléb dní hořce korá.
Vzplane kdy keř a lásky hlas
uzdraví srdce chorá?

Jdi, zavři oči vzpomínkám!
Víš, že jen lhal slib každý.
Odešel Pán Bůh, kdo ví kam.
Na dlouho? Nejspíš navždy.

Zrcadlení

Magická rovnice, řešící mnohost jevů:
bronzové masky dní, zánět rzi na úsměvu,
války mrak písečný
(plul šafránovou vesnou)
splývání lásek mých, i paměť dětsky
přesnou
prvního mrtvého, třesk samot tisícerých,
světelné stěžně míst
(sám nejsem si jist kterých)
zelené Toledo, lem bouře zatemnělý,
výbojné výpravy, v něž hrany náhle zněly,
hru harfy větrné (zazvučí o vrak rána)
břeh Irska, solný vous Bludného
Holanďana,
lesklý lak na rakvích (nadarmo pečeť lámu)
návěje našich lží (lží nebo sebeklamu?)
hřebeny budoucna, i rýhy za korábY,
hrdý let Ikara (je mrtev nebo zabit?)
let racků nad skálou (a skála křídly bije)
žezlo mých exilů, nať mojí ironie,
má víčka sklížená
(do konce chtěl jsem bdíti)
– řekli mi, světlušky, že svítí, svítí, svítí,
svítí, až zahynou.
(Věřil jsem? Zčásti. Zpola.)
Chlapecká víra má – klínová kapitola.

II

Magická rovnice, řešící mnohost tvarů:
syčení pánvice, čas čpící do lektvarů,
počátek počátku, noc když sen
ptákům drobí
(sen vzatý podobám, jenž sahá za podoby)
předtuchu katastrof (mé hory bez kázání)
tříšť, tratoliště, troud, tragických tryzen
tání,
hvězd rozpraskanou pleť
(tři kapky glycerínu)
zlý vítr před svící, stín v královnině klínu,
kalný blesk klenotů (už po korunovaci)
znaky run, znaky věr, z nichž možná
budou ptáci,
mou věrnost čemusi
(rozeznám první skvrny)
ručnici, rukojeť, průzračný pohled srny,
ohnice ostrova, tvůj závoj rozpředený,
dech, okov, studni, kraj, průzračný
pohled ženy
(líbám tě, vzpomínám) hrst tyrkysů,
hrst rýže,
i skřípot vzkříšení, příměří zemské tíže,
půlnoc, jež rozžíhá kapradinové kvítí.
Vracím se, odcházím, a svítí, svítí, svítí
čas trpce změřený, čas divů v jejich zrodu
– čas východu z mé tmy, čas dosud
bez východu.

VIKTOR A. DEBNÁR

Břitký pozorovatel exilový i domácí

Právník, diplomat, esejista a publicista Ladislav Radimský (1898–1970) je tuzemskému publiku znám nejspíše z příspěvků vysílaných Hlasem Ameriky a v Rádiu Svobodná Evropa. Jeho tvorba a působení jsou však mnohem pestřejší a košatější.

Ladislav Radimský, který v drtivé většině publikoval pod pseudonymem Petr Den, vychodil základní školu i gymnázium v rodném Kolíně. Poté následovala studia práv na Univerzitě Karlově; během studií uskutečnil studijní pobyty ve Francii a Nizozemí. Od začátku 20. let, ještě v čase svých studií, působil na ministerstvu zahraničních věcí v oddělení majícím ve své gesci Společnost národů, později i v zahraničí (Rumunsko, Německo, Švýcarsko). Již ve 30. letech se představil svými publikacemi (např. Tvůrcem snadno a rychle, 1933; Petr Den se vadí s českou literaturou, 1934). Ještě o něco dříve však začal přispívat i do četných periodik (namátkou Lidové noviny, Přítomnost, Zahraniční politika). Po skončení II. světové války pokračoval v publikování (např. Řeči ke gymnasistům, 1946) a v Londýně se stal oficiálním zástupcem při přípravách založení Organizace spojených národů – v letech 1946–1948 potom působil přímo v sídle této nově ustavující se mezinárodní organizace v New Yorku. Ze státních služeb po únorovém převratu vystoupil a rozhodl se zůstat ve Spojených státech amerických; v OSN nicméně pracoval až do roku 1958.

V exilu debutoval Petr Den knižně cestopisem Mexické divertimento (Hamburg 1954, 2. vyd. něm. Wien 1956) a následovala více než desítka dalších titulů: eseje týkající se politické situace Rub a líc našeho národního programu v atomovém věku (1959), Cesta k politickému poznání: Pokus o nástin vědecké politiky (1966), Skloňuj své jméno, exulante! Pokus o pochopení bídy a slávy exilu (1967) a Než bude pozdě (c1969), eseje a úvahy se širokým záběrem – Dva essaye z Počitadla (1955), Době proti srsti: Výbor z essayí z let 1940–1957, Evropan na Manhattanu (obě 1958), Počitadlo: Sedm proslovů k jeho Veličenstvu Lidu (1961), Na táčkách s domovem (1963), Naší mládeži (1973), vzpomínky na dětství Radost ve Veselí (1960), deníkové záznamy Světélko jen malé: Stránky prázdninového deníku (1963, 2. vyd. 1991) a v neposlední řadě pohádky určené „dospělým dětem“ O kocourovi bez bot (1970).

Petr Den je také autorem mnoha předmluv (např. ke knize O. Machotky Povídky exulantovy, 1968) a příspěvků do sborníků (např. Padesát let: Sborník úvah a vzpomínek na Masarykovu republiku, 1968 nebo Sklizeň svobodné tvorby, sv. 1–4, 1958–1959).

Pokud jde o publicistickou činnost, svými texty (úvahy, eseje, recenze, glosy atd.) přispíval do pestré řady exilových periodik českých (např. Sklizně, Českého slova, Nového života, Našich hlasů, Zápisníku, Textu, Hlasu domova či Archy), ale i amerických (např. Books Abroad). V letech 1964–1970 redigoval newyorský čtvrtletník Proměny vydávaný Společností pro vědy a umění (SVU), který spoluzakládal; vedle toho působil počátkem 60. let jako redaktor Perspektiv a dále jako spolupracovník Studií. Jeho eseje byly často vysílány na vlnách Hlasu Ameriky a Rádia Svobodná Evropa (RFE). Některé publicistické příspěvky podepisoval jako Vilém Kostka. V roce 1970 obdržel čestné členství SVU a v roce 1992 Řád T. G. M. (obé in memoriam).

Text Kafkovo putování labyrintem světa byl uveřejněn v lednu 1954 v revui Sklizeň.

Text Chvála papírových hřbetů je součástí publikace Na táčkách s domovem vydané v říjnu 1963 Antonínem Vlachem v hamburské Edici Sklizeň.

Autor je spolupracovníkem pražské exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

PETR DEN

Kafkovo putování labyrintem světa

Stoupající věhlas Franze Kafky mění dnes mnoho pozdějších spisovatelů v jeho nohsledy a eklektiky. Zdá se mi však, že se poměrně málo mluví o jeho předchůdcích. […]

Obraťme se nejdříve k obdobám čistě vnějškovým. Komenský jako spisovatel Labyrintu ještě neopustil vlast, musel se však již v ní skrývat, například u pana Karla staršího z Žerotína. Kafka – jak Pavel Eisner dobře vylíčil ve svém článku Franz Kafka a Praha – bloudí v Praze, která je současně jeho, a přece cizí. Komenský vidí v Labyrintu celý svět jako město „na pohledění, pěkné a stkvělé a široké velice“, které se však hýbalo a v kolo točilo až dostával závrať a z něhož nebylo lze vyjít pro bezednou propast kolem jeho hradeb. Kafka posuzuje celý svět pod zorným úhlem umělé diaspory pražského německého ghetta, z něhož se neumí vyprostit, ač by tolik rád. U Komenského stojí na západní straně města Ars Fortunae, do něhož se dostaneš jen fortnami s nápisy Pokrytectví, Pochlebenství, Násilí, Fortele atd. a jen po vybrání slepou a hluchou úřednicí paní Fortuny Náhodou. Nad Kafkovým dílem činí jeho Zámek, k jehož nesčetným úředníkům a tajemníkům se nevybraný cizinec ani přiblížit nemůže a, nepomůže-li mu nějaká ženská, je odmítán bez odmítnutí a chodí stále jen okolo – asi tak, jako chodí vyhnanec, stojící o přistěhovalecké vízum, kolem amerického konsulátu. Nad Komenského světem vládne královna Marnost, v Procese se zase přímo říká, že „die Lüge wird zur Weltordnung gemacht“. Komenského ryňk je naplněn lidmi, z nichž někteří „sbírali smetí a rozdělovali mezi sebe; někteří s kládím a kamením sem a tam váleli aneb je po skřipcích vzhůru leckams tahali a spouštěli zase; někteří kopali zemi a převáželi z místa na místo; ostatek lidu se zvonci, zrcadly, měchýři, hrkavkami a jinými titěrkami zacházeli; někteří i se svým stínem hráli, jej měříce, honíce, lapajíce“. Není toto líčení prostě nejlepším popisem „ustavičných kvaltování“ pronásledovaných, odmítaných a kolem své osy se točících lidí Kafkova světa? V Labyrintu světa „zuřivý stařec“ Osud rozdává nově příchozím cedulky s rozkazy, co kdo bude dělat na světě, Kafkovy osoby přece je také mají ve svých kapsách, jak je patrno na příklad z této odpovědi mrskače z Procesu: „Ich bin zum Prügeln angestellt, also prügle ich.“ Komenský vidí, jak rozličně jsou lidé zpotvořeni: „Napořád byli trudovatí, prašiví či malomocní, a mimo to některý měl svinský pysk, jiný psí zuby, jiný volové rohy, jiný oslíčí uši, jiný baziliškové oči, jiný liščí ocas, jiný vlčí pazoury; některé jsem viděl s pávovým, vysoko vytaženým krkem, jiné s dědkovým naježeným chocholem, některé s koňskými kopyty atd., nejvíce pak bylo podobných opicím.“ Stejně Kafkovo dílo se jen hemží odporným hmyzem, krtky, myšmi a jinými zvířaty a též hrdina jeho Procesu umírá „wie ein Hund“. […]

Mnohem obtížnější je však nalézat analogie méně povrchní. Exulantství Komenského netkví jen v opuštění mu drahé vlasti – právě tak, jako exulantství Kafkovo není jen vyděděností německého Žida v české Praze. Oba jsou vyhnanci z celého tohoto světa, v němž se žádný z nich necítí „dans le vrai“, jak o Kafkovi tvrdí, opíraje se o citát z Flauberta, Max Brod ve svém epilogu k Zámku. Ani jeden, ani druhý nemůže v tomto světě zapustit kořeny. V knize Conversations with Kafka od Gustava Janoucha se praví, že Kafka řekl patrně na adresu Ameriky, že „bohatství znamená závislost na věcech, které vlastníme a které musíme chránit nabýváním nového a nového majetku, tedy novou závislostí“ (jak jsme zde blízko Gabriela Marcela!), a na adresu sovětské revoluce, že „se brzy vypaří a zanechá za sebou jen sedlinu nové byrokracie“ a „že řetězy mučeného lidství jsou udělány z rudých článků“. Čteme-li tyto a podobné výroky, pochopíme, že Kafka, prohlédající dnešní labyrint světa, by si plně zasloužil, aby i na něho se tlumočník obrátil s hněvem: „Také-li se pak tobě v tom světě co líbiti bude? I nejušlechtilejším ty věcem, vrtkého mozku člověče, hanu najdeš!“ Ba není vyloučeno, že by jeho průvodce Všudybud si také zasteskl: „Zdá se mi, že mu mysl nábožností zapáchá!“ ostatně také v zajímavé době s některými Kafkovými kritiky.

Pokračujme však! Jako Komenský i Kafka dostal od Osudu při svém vstupu na svět cedulku s nápisem Speculare, což především znamená, že v něm nenalezli domov. Spekulace obou je škarohlídská, ba strašná. U obou je všecko kolem nás pokryto prachem a špínou, není-li úplně zničeno hnilobou. Snad někdo namítne, že pesimismus Franze Kafky je ještě příšernější než pesimismus Labyrintu světa. A přece i v této knize jsou propasti hrozné. Jednu z nejhlubších a nejčernějších nalézám v tomto místě Labyrintu, o kterém se, myslím, málo psalo: když poutník stav učených prohledá, pozoruje, že z rozkazu královny Marnosti byli vybráni ti nejsoudnější, aby odstranili vády a různice na světě. Ti však nejen nic nenapraví, nýbrž i mezi nimi samotnými vznikají „velké roztržitosti“, takže se brzo rozprchli a – jak praví Komenský – „učení k hadruňkům svým se navrátili“. A tu spisovatel mezi těmito hádajícími se učenci vidí nejen Platóna, Aristotela, Tomáše Akvinského, papeže a jezuity, nýbrž i kalvinisty, Luthera a – Husa. Jako Kafka nebyl doma ani mezi pražskými židovskými vzdělanci, Komenský nebyl docela doma ani ve své Jednotě, která mu nebyla Církví, o níž píše v Ráji srdce.

Obdoby mezi Komenského Labyrintem a Kafkovým dílem jsou povahy ještě hlubší. V Labyrintu soudící královna světa Marnost se nazývá také Moudrostí a hodnocení její spletité hierarchie je nejdříve ponecháno v jakémsi temnu, v kterém se nakonec nevyzná ani sám Šalamoun, nejučenější z lidí, upadaje znovu v její moc a v moc jejího „ženského regimentu“. Ani u Kafky nevíme, s kým vlastně na jeho Zámku máme co dělat: zda jde o nějakou divnou hierarchii nebeskou nebo o byrokracii starého Rakouska, k níž mají klíče všelijaké ženštiny se svými „Beziehungen zum Schloss“. U obou je toto všecko líčeno současně s humorem a hrůzou. A u obou nad oběma visí Damoklův meč hrozného účtování. Nad Komenským i Kafkou se stále vznáší přízrak nejvyššího soudu: u prvního je to poslední soud křesťanů, u druhého jde o soud stálý, trvající, před který se člověk dostal, aniž ví jak a proč. Na posledním soudě Komenského se odhalí všecky skutky, ba i nejtajnější myšlenky člověka. „Es geht kein Akt verloren, es gibt bei Gericht kein vergessen,“ běduje v Procesu Kafka. Komenský s pokorou padá na kolena před nevyzpytatelnou spravedlností Boží.

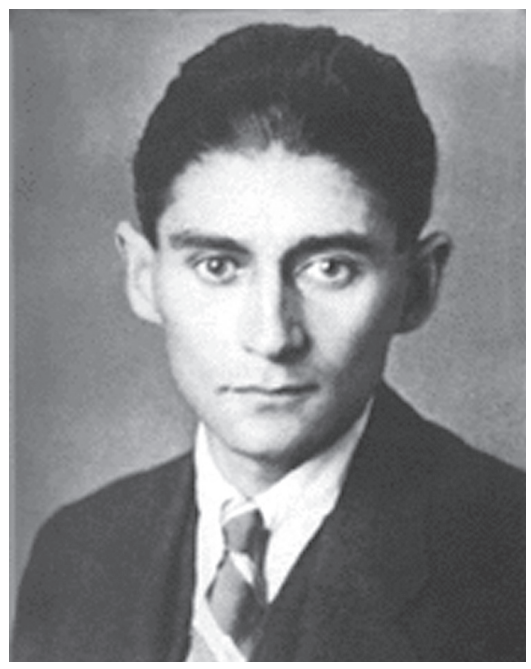

Přes rozeklinu několika století si Franz Kafka a J. A Komenský podávají ruce.
Foto archiv LtN

Zde je mezi Komenským a Kafkou ovšem jeden veliký rozdíl. Poslední soud je veliké finále světa, a proto Komenský mohl své spisy ukončovat. Kafka však nemá žádnou poslední instanci, obžalovaný před svým stále trvajícím soudem k ní ani nikdy nepronikne se svou pří, a proto jeho líčení jsou logicky neskončená a neukončitelná. Poněvadž poslední soud je ještě před námi, je Komenského Labyrint konec konců knihou naděje, kterou Kafka před svým již zasedajícím soudem ovšem mít nemůže. Poutník Komenský si ještě dovede popošoupnout brýle Mámení a podívat se pod ně a vidět, jak se věci mají. To již Kafka nedovede. Je již sám těmi brýlemi, které, jak známo, jsou vykrouženy ze skla Domnění a zarámovány do Zvyku. Není již pozorovatelem zla, je sám jeho částí. Poutník Labyrintu se může vrátit do komůrky svého srdce, poutník dvacátého století již žádné srdce nemá a nemá kam se vrátit. Komenský ještě vidí lidi pod zvířecími škraboškami, Kafkovi je už mnohý sám zvířetem, třeba odporným švábem jako v povídce Proměna. Daleko je Bůh u Kafky, byť se nikde neříkalo, že není, tak daleko jako třeba čínský císař v povídce o veliké čínské zdi. Komenský ještě vidí celé město s jeho hradbami, Kafka už jen tuší, že v té čínské zdi, kterou nemůže obejít, jsou díry… Daleko je Bůh u Kafky, a to proto, že daleko je především člověk. Kafka, než vůbec mohl se stát hledačem Boha, musel hledat člověka. Komenský má ještě nedotknutelného člověka v sobě, který mohl prohlédat pod brýlemi Mámení. Proto Komenský – jako před ním třeba takový Dürer – byl ještě tak šťastný, že mohl vidět zlo světa v alegoriích. Alegorie je totiž nemyslitelná bez brýlí, které dovedeme nadzvednouti. Kafka již alegorie užívat nemohl a také nemusil. Věci jsou již dost hrozné tak, jak jsou. Hrůza Kafkova putování labyrintem světa tkví v jeho konservativním realismu, pod nímž již nic není a pod nímž již nic nesmíme hledat. Zuřivý stařec Osud v době Komenského nevládl tak přísně a neúprosně, jako v naší době vládnou historické síly, které přemýšlející individuum již již rozmačkávají na padrť.

Přes všecky tyto rozdíly mezi oběma je zde veliká obdoba mezi Labyrintem a dílem Franze Kafky. Snad jsem o tom přesvědčil své čtenáře. Opakuji, nechtěl jsem je mezi sebou srovnávat, neboť jsem se již přiznal, že jsem nenalezl ještě společnou míru, kterou by je bylo možno oba měřit. Myslím však, že tuším, kde by ji bylo asi hledat: kolem uvědomělé víry Komenského a neuvědomělé víry Franze Kafky v základní důležitost prvotního biblického pádu člověka, z něhož vzešel dědičný hřích. Domnívám se, že v této víře si Komenský a Kafka podávají ruce – přes rozeklinu několika století, která věřila v přirozenou a původní dobrotu nezkaženého člověka a která jsou předznamenána a poznamenána jménem Rousseauovým. Co je větší mýtus, dědičný hřích nebo dobrota člověka? Dvě války dvacátého století silně otřásly vírou v dobrotu člověka a Kafka ostatně přišel se svým dílem v době, kdy moderní fysika, postavená na pozorovateli a vědomá si chyb a hříchů jeho smyslů, se velmi jednoznačně vyslovuje pro bití se v prsa hledáním osobních rovnic, odhalující chyby experimentujícího pozorovatele. Komenský, jak známo, se přel s Descartesem o úzké závislosti vědy a náboženství, zastávaje stanovisko takového Malebranche, Descartes zvítězil – avšak jenom do dvacátého století. Dnes nad moderní vědou s jejími jen statistickými zákony vládne zase úřednice Náhoda, které matematik říká počet pravděpodobností, čímž se dostáváme do sousedství Komenského milosti Boží stejně jako do sousedství Kafkova Otce i s jeho psychoanalytickým komplexem. A tak se zdá, že přiznání se k dědičnému hříchu a uznání neodčinitelných chyb našich smyslů a pokusů, bylo nejen znakem minulého středověku, nýbrž bude i postojem člověka v rodícím se čtvrtém atomickém věku. Ostatně si přečtěte, co říká T. E. Hulme ve svých Speculations, psaných v době Kafkova tvoření. Konec konců se objevilo, že hříšný člověk má blíže k svobodě než člověk „přirozeně dobrý“. Podle již zmíněné knihy Janouchovy Kafka jednou řekl, že prvotní Pád je nejlepším důkazem lidské svobody. Což je ovšem pravda, kterou naleznete v každém katechismu pro školy obecné. […]

Kafka jednou poznamenal, že Picasso vidí zrůdnosti, které dosud nepronikly do vědomí ostatních lidí, a že umění je zrcadlo, které se někdy předbíhá jako hodinky. Plným právem se nyní totéž často říká a píše o umění Kafkově, které vidělo zrůdnosti, provalivší se mnohem později, a které Orwell a jemu podobní mohli již jen popisovat metodou téměř impresionistickou. Poněvadž technika dnes vede, neříká se již jako dříve, že třeba Roentgenovy paprsky vidí vnitřky těl jako duch velikého lékaře, nýbrž se říká, že dobrý lékař vidí tak pronikavě jako roentgenový přístroj. Tož Kafkovo zření bylo také zření roentgenových paprsků a jeho sláva pravděpodobně bude ještě stoupati.

Jaké pak však bylo zření Komenského?

VIKTOR A. DEBNÁR

Čertovský chlapík

Prozaik, dramatik, herec a divadelní režisér Jan Snížek (1904–1971) kromě své bohaté umělecké činnosti hojně navštěvoval Afriku, kde natáčel dokumenty o přírodě. Byl také jedním z prvních pracovníků mnichovského Rádia Svobodná Evropa.

Pražský rodák Jan Snížek se narodil 28. prosince 1904. Vystudoval reálné gymnázium a po absolutoriu architektury se živil jako inženýr na stavbě komunikací. Ještě v průběhu studií spolupracoval s Jiřím Voskovcem (loutkové divadlo) a založil avantgardní skupinu Nezávislí, s níž uváděl svá satirická pásma. Během 30. let se věnuje především podnikání ve stavebnictví, kterážto činnost mu umožnila se seznámit mj. s oběma Masaryky (stavba silnice z Prahy do Lán). V této době rovněž začal jezdit na africký kontinent, kde natočil řadu dokumentárních filmů o přírodě. Na přelomu let 1938–1939 se v Národním divadle začíná dávat úspěšná, později zfilmovaná hra Příklady táhnou. V březnu 1941 spoluzaložil a stal se šéfem Nezávislého divadla. Po turné na venkově působil od roku 1944 se svou hereckou skupinou na Vinohradech pod názvem Rozmarné divadlo. Za hru Všecko je lež, která byla na repertoáru koncem II. světové války, byl nacisty uvězněn. Po válce se pro změnu znelíbil komunistům hrou Co se nám nelíbí – před chystaným zatčením na podzim 1948 emigroval přes Vídeň a Salzburg do Francie, kam dorazil v březnu 1949 a vzápětí začal pořádat divadelní večery. Záhy se však přesouvá do Kanady a Spojených států amerických. Ještě předtím se však stal jedním z prvních pracovníků mnichovského Rádia Svobodná Evropa (RFE), kde se v letech 1951–1953 věnoval zábavným pořadům, které sám připravoval, hrál či režíroval (např. pravidelná rubrika Snížkovy rozmarné úvahy). Počátkem roku 1952 se podařilo emigrovat i synovi a ženě, bývalé herečce Národního divadla Boženě Helclové. O tři roky později se celá rodina přesouvá do USA, kde Snížek nejprve působil v Newyorském divadle, posléze založil divadlo své, které rovněž vyjíždělo na turné (USA, Kanada). V divadle inscenoval svá vlastní díla (kupř. Komedie plná otců, Sluha a já či Emigrace bez legrace; celkem napsal několik desítek her), stejně jako i českou klasiku v podobě Karla Čapka, Ladislava Stroupežnického či Jaroslava Vrchlického; byl autorem řady literárních pásem.

V exilu knižně debutoval souborem satirických povídek Čertovo kolo (Paříž 1950; ostatně shodný název měl jeden z pořadů v RFE). Ve stejném roce se jeho příspěvek objevil v pařížském Československém slabikáři. Následovala novela Kdo uteče, vyhraje (1956) a konečně Co to je…? (1966). Svou literární tvorbu (povídky) uveřejňoval i v exilových periodikách.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (Senovážné nám. 2, Praha 1, http://libpro.cts.cuni.cz).

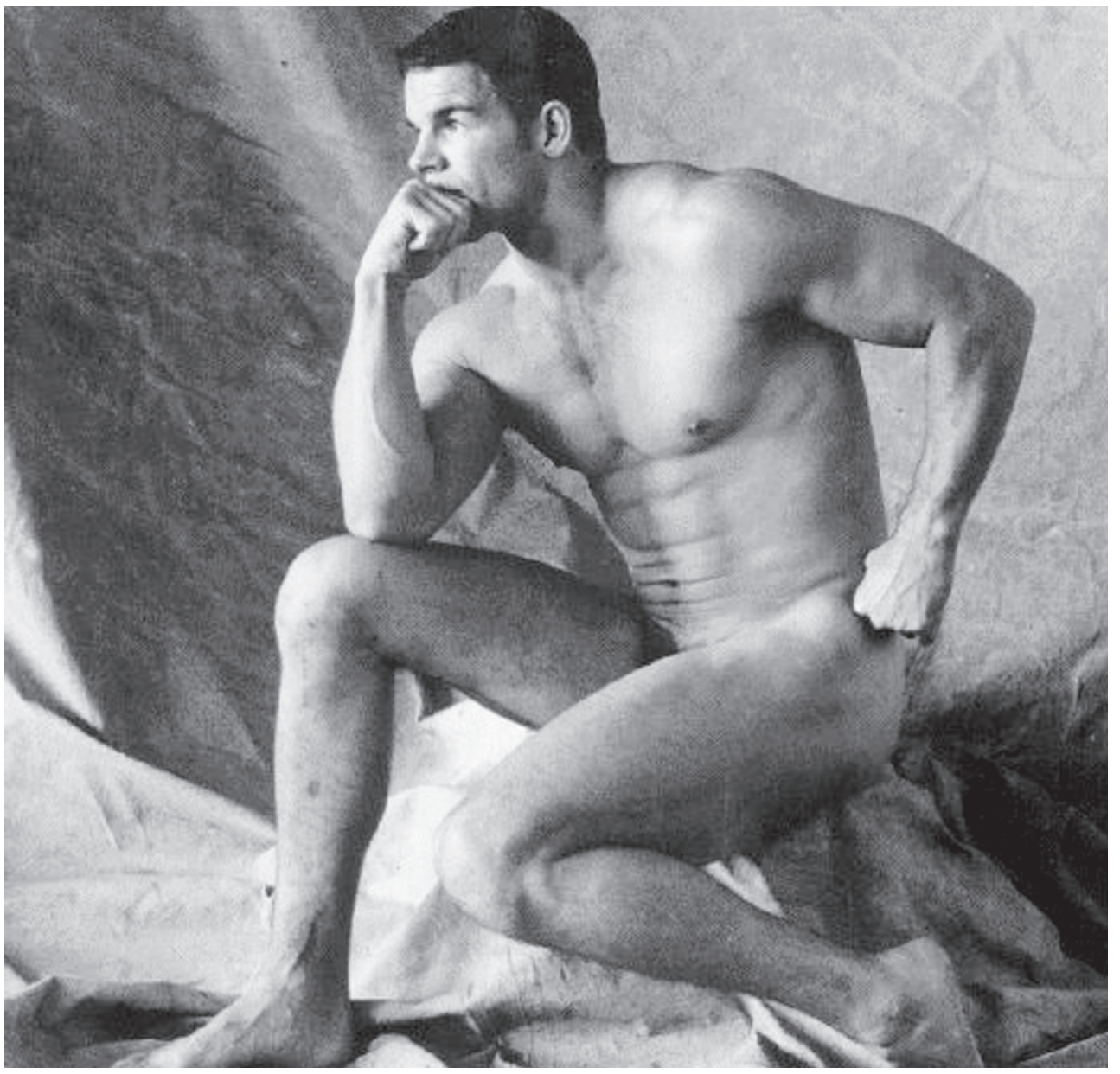

„Člověk není pouhý nadživočich, nýbrž je také intelekt – což znamená, že má rozum a vůli. Proto se musí povznést z hrubého, přízemního života, spoutaného hmotou.“ Foto archiv LtN

JAN SNÍŽEK

Co to je civilisace a kultura včetně lidí praktických a nepraktických

Neračte zaměňovat tyto dva pojmy!

CIVILISACE je technický rozvoj, vyšší stupeň hmotného blahobytu a většího pohodlí.
KULTURA je vzdělání a zušlechťování ducha, aby bylo docíleno rozumového a mravního pokroku lidstva.
U mnoha lidí duševní schopnosti leží ladem a zakrňují. Tito lidé naprosto postrádají smysl pro mravní pokrok a rozvoj rozumu, bez nichž v žádném případě nelze docílit jakéhokoliv vzestupu lidské společnosti.
CIVILISACE jsou splachovací klozety, toaletní papír, elektrické ledničky, televise, natáčky na vlasy, hospodářské a průmyslové výstavy, aircondition, vysavače, nové typy aut, závodní dráhy, sportovní arény, rakety, pestré ilustrované časopisy, comics, móda… atd…
KULTURA jsou knihy, přednášky, divadla, umělecké výstavy, musea, koncerty, literatura a ostatní umění. Je to přednost člověka pře jinými živočichy.
Dnes na ujmu etické, vnitřní kultury ducha, je přeceňována technika vnější civilisace, která vlastně člověka pustoší a tím pustoší i život společenský. Technická civilisace nevypěstuje lidský charakter, ani nevybuduje všestrannou kulturu.
Nedá se popřít, že technika a pokrok zlepšují životní podmínky, zpříjemňují život, ale pouhý hmotný blahobyt ještě zdaleka není cílem a štěstím člověka.
Technikou se dá život dokonale uspořádat, nikoliv však naplnit, jelikož skutečný pokrok nezáleží na vývoji hmoty a materiálu, nýbrž na vývoji duševních hodnot.
Chudák člověk, který to ještě nepochopil!
Chudák národ, který to ještě neví!
Známe mnoho kultur, jako kulturu evropskou, asijskou, africkou, čínskou, indickou, indiánskou, národní, lidovou, společenskou, bytovou, lesní, polní, agrikulturu, kulturu bakterií, duševní kulturu, tělesnou kulturu, krátce máme celou kulturu kultur, ovšem ze všech nejoblíbenější jsou tak zvané STARO-kultury, jako je staro-chaldejská, staro-babylonská, staro-asijská, staro-egyptská, staro-řecká, staro-římská, staro-germánská, staro-slovanská, staro-česká, staro-atd. …z čehož je zřejmé, že za starých časů se asi víc pěstovala kultura, než civilisace, protože staro-civilisace neznáme.
CIVILISACE se objevuje teprve v poslední době a to více ve formě civilních strážníků, civilních obleků, civilních herců, civilních řečníků, civilních projevů a civilního práva, než v podobě civilisovaných lidí a civilismu. Člověk není pouhý nadživočich, nýbrž je také intelekt – což znamená, že má rozum a vůli. Proto se musí povznést z hrubého, přízemního života, spoutaného hmotou.
Kdo pěstuje síly ducha, stává se vnitřně ukázněným, tvořivým a vytrvalým. Neposlouchá a neuctívá hmotu, neslouží jí, neklaní se jí, není jí oslněn a vázán.
Lidský duch je netušená zásobárna vloh a schopností, které vzděláním přivádíme do aktivity a k uplatnění. Mnoha lidem chybí smysl pro rozvoj rozumu a mravní pokrok, bez nichž nelze dosáhnouti pokroku lidstva.
Kultura je přednost člověka před ostatními živočichy – a přece tolik lidí se jí bojí. Pro někoho kulturní knihy jsou otrava, kulturní filmy jsou nuda, kulturní život je ztráta času. Postavíme-li se kdekoliv v New Yorku, máme kolem sebe civilisaci, postavíme-li se kdekoliv v Paříži, máme kolem sebe kulturu. Jasné?!
Kdo chodí po museích, na výstavy, na koncerty, na přednášky, na kulturní představení a má z toho požitek, je nositel kultury neboli kulturtréger.
Kdo odebírá *Nový domov* jako vy, čte tytéž knihy, jako vy, má rád tytéž autory, líbí se mu Shirley MacLaine, jako vám, kdo chodí na Shakespeara, říká, že Picasso a Salvador Dalí mají něco do sebe, že Stravinský, Debussy a Bartók jsou nesporně dobří – je kulturní člověk.
Kdo ovšem tvrdí, že Beatles jsou dekadenti, nebo že Elvis Presley je šašek, že Mitchum nebo Jerry Lewis se mu nelíbí, ten je kulturní ignorant a hodí se spíš do pralesa, než do civilisovaného světa rozumných lidí.
ROZUM je něco vyššího a nejen pouhé chápání okolního světa, neboť principem intelektuálního poznávání. Je schopen usuzovat, abstrahovat, generalizovat a činit závěry. Rozum může chápat zákony, skutečnosti hmotné i nehmotné, pravdu, dobro a krásno, což od jiných živočichů, než od člověka, nikdo žádat nemůže. Krátce, rozum je základní podmínka pro kulturu.
CIVILISACE rodí člověka technického a praktického, jako jsou inženýři, sportovci, politici, průmyslníci a právníci, kdežto KULTURA vychovává člověka sice duševně vyspělého, ale nepraktického, jako jsou profesoři, vědátoři, umělci a filosofové. A tak se nám na světě objevují dva základní druhy lidí a to:

LIDÉ PRAKTIČTÍ A NEPRAKTIČTÍ
LIDÉ PRAKTIČTÍ jsou lidé protřelí životem, kteří si vědí rady vždy a ve všem, kdežto LIDÉ NEPRAKTIČTÍ jsou většinou teoretikové, prostě lidé vyjímeční, jako profesoři, vědátoři, umělci a filosofové.
Nikdo nám přece nebude tvrdit, že pan profesor, ať je to kterýkoliv, je člověk praktický. Nuže, ujasněme si tu praktičnost na praktickém příkladu.
Vezměme třeba auto, šoféra a profesora fysiky. Šofér je člověk praktický, umí báječně jezdit s každým vozem, zaparkovat, opravit motor, ale o fysice nemá ani „páru“ a když se ho zeptáte, proč to vlastně všecko běhá, tak vám řekne: „*Protože je v nádržce benzin!*“
Kdežto pan profesor, člověk veskrze nepraktický, naprosto přesně vám vysvětlí, proč auto běhá, čím běhá, popíše vám funkce jednotlivých součástek, ještě k tomu přidá nějaké zajímavosti z teorie, na př. co pan Benz, pan Ford, pan Mercedes, pan Škoda a jiní pánové zdokonalili, předělali, vynašli, vymysleli, že vám jde hlava kolem nad těmi vědomostmi, ale kdyby si pan profesor sedl za volant, tak s ním nejedu ani za nejbližší roh, protože určitě na první křižovatce se naboural, jelikož je člověk nepraktický.
Čím větší problém, tím jej musí řešit lidé méně praktičtí, čili větší specialisté a odborníci.
Řekněme nemoc. Na běžnou nemoc stačí běžný, tak zvaný praktický lékař. S těžším případem běžíme k specialistovi, čili k člověku již méně praktickému a je-li choroba ještě vážnější, pozve se pan universitní profesor a k ztraceným případům dokonce konsilium několika profesorů, čili lidí veskrze nepraktických, kteří aspoň zjistí, že prakticky se už nedá nic dělat a podle své praxe se dohodnou a přesně stanoví, kdy a na co pacient umře.
Proto jsou naprosto nesmyslné povzdechy, že je na světě mnoho nepraktických lidí. Naopak jen houšť, neboť čím jich bude více, tím lépe pro nás a pro celou lidskou společnost a zvláště pro lidi praktické.
Člověk je v zásadě dobrý tvor, ale prý špatná společnost ho kazí. Ovšem, jak se objevila mezi samými dobrými tvory špatná společnost, je asi taková záhada, jako, jak se objevil na mrtvém světě život.

CO JE TO SPOLEČNOST?
SPOLEČNOST je hromada anonymních anonymů, která z nekulturního a svobodného pračlověka, pomocí předpisů, zákonů, řádů a nařízení psaných i ústních, vypěstovala člověka dneška, jenž chce a musí mít vše, co společnost žádá a předpisuje, čili, což už mají u sousedů, počínaje ledničkou, televisí… a konče automobilem. Když ne, tak je podivín, který nepatří do dnešní civilisované doby.
Tím vznikl tak zvaný společenský čád, společenská výchova, společenské formality, tím také vznikl Dr. Jiří Guth-Jarkovský, který napsal *Společenský katechismus* – a kdo se podle něj neřídí, žije jako v pravěku. Tímto společenským řádem, který jasně předpisuje chování člověka k člověku, míchá se společnost i do takových soukromých věcí, jako je domov a dokonce, jako je MANŽELSTVÍ.

Text Co to je civilisace a kultura s podtitulem Včetně lidí praktických a nepraktických je součástí souboru Co to je…?: Úvahy všelijaké, různé i jiné vydaném roku 1966 torontským nakladatelstvím Nový domov. Publikace obsahuje autorovy ilustrace.

T. G. M. a detektivové

Pan president byl ve svém úřadě docela spokojen – nejvíce si pochvaloval, že nemusí nosit při sobě peníze – jen těžko snášel, že je stále sledován „tajnými“, kteří z příkazu ministerstva vnitra dbali o bezpečnost hlavy státu. Říkával: to se nedá nic dělat, to už patří ke kšeftu – ale kde mohl, tak se jim ztratil.
Jednou také šel do lesa a podařilo se mu uniknout tajným průvodcům, kteří se vždycky zdržovali v uctivé vzdálenosti. Schoval se za roští – a když přešli, šel opačným směrem. Detektivové brzy zjistili, že jim pan president zmizel. Marně ho hledali a pak způsobili poplach na četnické stanici a četníci se okamžitě rozjeli do kraje.
Pan president se klidně procházel lesem, když k němu přispěchala udýchaná stařenka: „Pane presidente, pane presidente, honem utečte, hledají vás četníci.“

Jindy jel pan president z Lán do Prahy vlakem. Přišel na prázdné nástupiště lánského nádraží, rozhlédl se kolem a viděl, že v koutku na lavici nenápadně sedí pán v krátkém kožíšku, kožených kamaších s tvrdým kloboukem na hlavě. Na první pohled bylo zřejmé, že je to detektiv. Pan president šel přímo k němu a suše řekl:
„Jděte domů, mě se nic nestane.“
„Račte prominout, pane presidente,“ koktal uctivě oslovený, „já jedu domů, do Ruzyně.“
„To znám, takhle se vymlouvají všichni tajní.“
„Já jsem prosím řezník. Já jsem Josef Svoboda, řezník z Ruzyně.“
„Dobře, dobře, ale ať už jste z nádraží pryč. A pamatujte si, že mě tady nikdo nic neudělá.“
Pán v tvrdém klobouku se už neodvážil odporovat a smutně opustil nástupiště. Tenkrát paní Svobodová marně čekala manžela, který odjel z Ruzyně do Lán koupit krávu a do večera se nevrátil.

Text T. G. M. a detektivové byl zveřejněn v Československém slabikáři sestaveném a vydaném Hanou Šklíbovou v Paříži v březnu 1950.

VIKTOR A. DEBNÁR

Smutek plný naděje

Další z autorů, kterého představujeme v našem seriálu o exilových tvůrcích, je básník, prozaik, editor a pedagog Pavel Javor (1916–1981).

Rodák z Voticka, vlastním jménem Jiří Škvor, vystudoval po absolvování reálného gymnázia Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. V letech 1936–1943 byl zaměstnán v České kulturní radě, poslední dva roky II. světové války strávil v pracovním táboře. Již od 30. let byl činný veřejně (Svobodné učení selské, Masarykův lidovýchovný ústav) a otiskoval své příspěvky například v Osvětě venkova, Českém slovu či Živé tvorbě; knižní prvotina v podobě sbírky Zlatokop se objevila v roce 1938 a následovala ji řada dalších titulů (například Vítr v krovech, Mladý čas či Kalendář). Zároveň se hlásil k literárnímu uskupení Aktivisté. Po skončení války začal studovat Filozofickou fakultu UK, nicméně svá studia dokončil až v v kanadském Montrealu – nejdříve v roce 1956 obhájil diplomovou práci L'influence d'Adam Mickiewicz sur ses contemporains littéraires tchèques a o čtyři roky později práci dizertační Reflets de la première guerre mondiale dans la littérature tchèque (obě pod jménem Jiří Jan Škvor). V letech 1945–1948 působil jako redaktor deníku Svobodné slovo a stal se členem Čs. strany národně socialistické; v říjnu 1945 se stal náhradním členem Prozatímního národního shromáždění. Na jaře 1949 emigroval do Německa, kde pracoval jako dělník, posléze jako poradce ve významné Mezinárodní organizaci pro uprchlíky (IRO). V ČSR byl v nepřítomnosti odsouzen k vysokému trestu odnětí svobody. V polovině roku 1950 se přesunul do Kanady, kde začal zanedlouho pracovat v české sekci kanadského veřejného rozhlasu (CBC). Počínaje rokem 1958 vyučoval češtinu a slovenštinu (a jejich literatury) na Université de Montréal. Od 50. let byl členem Kanadské asociace slavistů (CAS), Mezinárodního PEN klubu, Společnosti pro vědy a umění, Čs. národního sdružení v Kanadě atd., angažoval se v Radě svobodného Československa. Stál při zrodu Slovanského nakladatelství, v němž vedl v letech 1953 až 1955 edici Dobrá kniha; v nakladatelství Konfrontace redigoval v letech 1976–1977 edici Bílá růže. V září 1964 uspořádal v New Yorku setkání spisovatelů nazvané Czech Poets in Exile. Zemřel 22. ledna 1981 za nevyjasněných okolností. V říjnu 1981 mu byla v Montrealu manželkou uspořádána výstava jeho tvorby.

V exilu Javor debutoval sbírkou Pozdrav domů (New York 1951), oceněnou Křesťanskou akademií. Následují sbírky Chudá sklizeň = Récolte pauvre (1953), Daleký hlas (Toronto 1953; 1. cena České kulturní rady v zahraničí), Hořké verše (Toronto 1958) a mnoho dalších (Kouř z Ithaky, Chléb podaný hostu, Torzo lásky atd.). Pokud jde o prózu, napsal autobiografický Kus života těžkého: Námět k románu (Toronto 1967) a knihu pro mládež Sir Clarence alias Pajda pes (Eggenfelden 1982). Vedle toho je zastoupen svou poezií, vzpomínkami nebo studiemi v celé řadě sborníků (například Neviditelný domov, Milada Horáková, Padesát let, Egon Hostovský, Almanach české zahraniční poezie 1979); přispíval studiemi, poezií a eseji například do Sklizně, Proměn (editor v letech 1971–1978), Perspektiv, Revue, Zápisníku, Noviny, Besedy či Nového života. Stejně tak je autorem předmluv k řadě publikací. Z jeho cizojazyčných děl uveďme román Sa raison de vivre (Montreal 1978), účast ve sborníku Far from You: Poems from the Czech (Toronto 1981) či příspěvky v Slavic and East-European Studies.

Text Mlčení s Egonem Hostovským aneb O jeho zájezdech do Kanady je součástí sborníku Egon Hostovský: Vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu vydaném torontským 68 Publishers v květnu 1974. Básně Vteřina, A nic se neděje… a Důvěra jsou ze sbírky Nad plamenem píseň vydané Sklizní svobodné tvorby v Stockholmu v říjnu 1955. Báseň Tiše je součástí sbírky Hořké verše vydané torontským nakladatelstvím Naše hlasy v roce 1958. Básně Sám a sám a Verše o víně pocházejí ze sbírky Chléb podaný hostu vydané salcburskou Českou kulturní radou v zahraničí v roce 1975. Báseň Politické problémy je z výboru Plamen a píseň vydaném torontským 68 Publishers v květnu 1981. Básně Pozdrav domů, Didactica magna a Studené ticho jsou ze sbírky Torzo lásky (1981) vydané Freie Presseagentur v Eggenfeldenu.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti (http://libpro.cts.cuni.cz).

PAVEL JAVOR

Mlčení s Egonem Hostovským aneb O jeho zájezdech do Kanady

V předmluvě ke své knize literárních vzpomínek vydané u nás, v Kanadě, Hostovský píše: „Opravdová láska (na rozdíl od zákonů) nám někdy nejen dovoluje, nýbrž dokonce přikazuje mlčet a nesvědčit." Mám-li však i já přijít se svou troškou do mlýna, omezím se na to nejstručnější – na mlčení s Egonem Hostovským.

Znal jsem všechny jeho knížky, které napsal už doma, v Československu, a v mé představě tento autor, pronikající do tajů lidské duše, žil jako nějaký černokněžník nebo středověký alchymista. Byl jsem proto mile překvapen, když jsem se s ním poprvé setkal v Torontě, tuším r. 1956. Usmíval se na mě člověk nesmírně přátelský, spontánní, „civilně střižený". Byl tehdy místopředsedou PEN klubu a přinesl mi pozdravy jednoho z redaktorů jeho čtvrtletníku, Paula Taboriho, který prý „má rád mé veršíky" a připravuje antologii překladů české poezie. Mám prý mu nějaké své verše co nejdříve poslat. Nevím proč, ale od prvé chvíle jsem měl pocit, že jsem – na suchopáru dlouhých let exilového putování – potkal přítele. Otázal jsem se ho, zda by někdy nepřijel do Montrealu povědět nám třeba něco o tom, jak na něho zapůsobily život a dílo T. G. Masaryka. Ochotně slíbil, „třebaže prý se nerad veřejně projevuje". Přijel a na jeho nevšední přednášku vzpomínáme dodnes.

V létě r. 1959 k nám Egon Hostovský přijel se svou paní a s asi dvouletým synkem. Poslal je do jednoho z letovisek v Laurentských horách a já jsem pak měl po dva týdny příležitost takřka denně naslouchat – nad sklenkou whisky – tomuto výbornému vypravěči. Pozoroval jsem, že zná kdekoho z velkého literárního světa. Mnohé, co tehdy vyprávěl, svěřil později čtenářům ve svém Literárním dobrodružství českého spisovatele v cizině. Měl jsem však dojem, že ze všech těch velkých lidí mu k srdci přirostla jen hrstička skutečných přátel. Hostovský měl asi se svými „pappenheimskými" své zkušenosti, a tak už tehdy častěji a déle než vyprávěl – taktně mlčel. Vytušil jsem, že tomuto tvůrci tolika životů a osudů se upřímně, bezmocně stýská po přátelství a po hronovském domově.

„Nás, lidi z Hronova, v některých místech hrozně škrtí límec," prohlásil za jedné návštěvy v Montrealu. A s nenapodobitelnou bravurou a samozřejmostí dovedl takový škrobený límec odhodit a vyprávět jako svědek a divák nesmírně vnímavý a pozorný. „V letních měsících let šedesátých" – abych užil mluvy literárních příruček – Hostovský zajížděl do Montrealu takřka pravidelně. V knize svých literárních vzpomínek konstatuje, že „počátkem r. 1961 ochořel na duchu a na těle a měl stejně blízko k sebevraždě jako k blázinci". Bylo-li tomu skutečně tak a jestliže jsme mu pomohli pookřát, těšíme se z toho upřímně.

Snad jsme v sobě vytušili nějakou nedefinovatelnou člověčinu, snad z nějakého jiného důvodu, shodli jsme se, že je nám spolu dobře a libovali jsme si, že takových chvilek, od nichž člověk nic nechce a nic nečeká, kdy se jen spontánně přitakává a hlavně mlčí, takových že je v životě středně málo… Jednou, po takovém výmluvném mlčení, Hostovský citoval výrok Jaroslava Durycha, podle něhož „člověk už po své čtyřicítce vstupuje do katastru smrti". Některé nejosobitější postavy Hostovského literárního světa se tím katastrem zabývaly v autorově věku ještě jinošském. „Na ledačems teď už vlastně nezáleží," poznamenal po jedné takové dlouhé pauze. A já jsem vytušil, že tento osobitý, vynalézavý autor čím dále tím častěji osobně doprovází své hrdiny do toho durychovského katastru…

Ti, kdož znali Egona jen povrchně, mohli se mylně domnívat, že se někdy „moc lituje", že je žalostně nepřipraven snášet peklo, jež ve své pozoruhodné básnické invenci přisoudil svým literárním postavám. Ne, nebylo tomu tak! Egon Hostovský, tento chumáč přecitlivělých nervů, prožil a procítil nejeden trud života dávno předtím, než jím byl sám navštíven. Kotvil celou svou podstatou na samém pokraji toho durychovského katastru, o němž jsme spolu tolikrát hovořili a hlavně – mlčeli.

Hostovského žízeň po absolutnu, jeho metafyzika, byla přistřižena podle našich trapně krátkých pozemských osudů a životů. A patrně dobře tak bylo! Jeho nejvěrnější sestrou byla úzkost, jeho bratrem – veliké, upřímné účastenství s člověkem. Tento senzitivní autor zahleděný daleko za naše obzory stál zároveň pevně na naší tvrdé zemi a prožíval ahasverství svého rodu i našeho lidského a politického vyhnanství. Hostovského poselství není hlasité, ale je to hlas věrný a pevný: vzkříšení člověka.

Muži povolaní i vyvolení nechť podají učenou zprávu o literárním díle Egona Hostovského, vyrůstajícím z pocitů lidské nezakotvenosti, věčného hledání a bloudění. Já bych mu, kdyby byl dosud s námi, chtěl jen stisknout vřele ruku za velký dar přátelství, jež trvá, „i když na ledačems teď už vlastně ani nezáleží"…

Vteřina

Labutě vteřin plují
až ke stínům tvých řas.
Slavíci prozpěvují
pro lásky hodokvas,

chvátají smysly
pro vteřinu sladkou
a ustrnou
nad známou křižovatkou,

pro lásky vzlyk,
jenž ani není z nás.

A nic se neděje…
Jak jsme tu samotni,
jak na dně hluché studny –
Třeskuté mlčení
je ledům podobno.
Je pozdě naříkat,
že osud náš je trudný,
když kotva domova
nadarmo hledá dno –

Tak jeden za druhým
se do propasti ztrácí,
jak kámen do hlubin,
jak naděje.
A rána tichá je,
Už ani nekrvácí.
A nic se neděje
a nic se neděje –

Důvěra

Dal jsi mi, Pane, tichý zpěv,
nejtišší zpěv na této zemi,
a často úzko, úzko je mi,
když pomyslím na boží hněv –

Co proti zbrani zmůže zpěv,
ta tichá píseň srdce mého,
věřícího i zrazeného,
když už se všude hrne krev?

Ale já vím (a silný jsem,
třebaže rodný krov se řítí),
že dopřeješ nám zvítěziti
nad slabostí i soudem.

Jsme nehodní a hloupí učni,
ti, jimž se zřítil vlastní dům.
Však hleďme, každé kvítko luční
s důvěrou hledí k nebesům…

Tiše

Na opuštěná pole
hleď, napad první sníh –
Spí, klasy ve stodole
a zrna nejsou z nich.

Jsou zrna vymlácena
a zbavena jsou plev
tak jako naše srdce,
v nichž hoří čistá krev.

Je láska mlčelivá
a nemá již co říci.
Sníh padá, padá sníh
na srdce milující…

Sám a sám

Vysoko v horách ovečky se pasou –
Jdu sám a sám,
brouzdám se větrem rozechvělou krásou.
Až ke hvězdám
vzlíná má bolest, když jdou večer domů
ovečky pít –

Pohladit – koho?
Požalovat – komu?
Mír v srdci mít –

Jak hoří hvězdy,

jak se tisknou stíny
k modrým horám!
Nezapřu lásku bláhovou a marnou,
neodvolám.

Vysoko v horách tichou píseň zvonků
sotva tuším.
Nezradím lásku velikou a svatou,
nepřehluším –

Didactica magna

Dnes ledacos už srdce netísní,
(příklady úspěšných, kterými jsem se
mučil)
Mí učitelé přísní-nepřísní,
nic jsem se vlastně od vás nenaučil!

Vše jinak měřím. (Asi zmoudřel jsem)
Úsudky nepronáším vášnivě a chvatně
a tichá Večernice nad lesem
mě dojme víc než hvězda na stříbrném
plátně.

Jak vysvětlit to? Jak bych to měl říci,
když se má cesta podezřele krátí?
Než astronaut z procházky po Měsíci
mě zajímá, zda vlaštovka se vrátí –

Mé lásky! Milé, mladé vražednice!
Pro vás nevěděl jsem často kudy kam!
Čím více pil jsem, tím jsem žíznil více,
až propadl jsem bludným temnotám –

Byla to všechno jedna velká psota,
nástrahy lásky z jemné pavučiny.
Vždy chtěl jsem jinou, chtěl jsem býti jiný
a čekal příliš mnoho od života.

Už nečekám. (Jak bez problémů žije
sebranka všeliká a nuzná všivota!)
A šťasten jsem, když rosa poezie
pokropí úhor mého života.

Dívám se smířen k nízkým obzorům,
nad nimiž slunce píše malým kruhem

a život končí velkým, trapným dluhem…

Studené ticho

Jako když nožem někdo tne
a potom ještě chvíli váhá,
než přetne všechno bolestné,
než oběť pozná svého vraha –

Podá si mě Smrtka s Láskou,
jak se k nim blížím bosou nohou –
Vyhaslé prázdno na sítnici,
studené ticho pod oblohou –

Verše o víně

Víno, rudé víno jako horká krev,
kolikrát jsi v srdci zdvihlo korouhev!
Nad svůj vlastní život jsem tě miloval,
lásku zapíjel jsem, lásku nebo žal –

Kolikrát jsme sotva vstali od stolu!
(Velký žal a láska chodí pospolu.)
Velký žal a láska sourozenci jsou,
chtěl bych s nimi bloudit vlhkou jarní
tmou,

znovu opíjet se sladkou bolestí,
když se rudým vínem před očima tmí –
Aspoň jednou vidět v šeru prokletém,
jak se hvězdy sypou jasným řešetem,
znovu píseň slyšet, kterou hučel splav,
když jsem s tebou padal do srpnových
trav –

Kolik sklenek prasklo v horké dlani tvé!
Sbohem, mladé lásky, horké neklidné.
Dneska už tě jiné víno opíjí:
černý plamen smrti šlehá po šíji –

Politické problémy

V tom světě studeném a velikém,
ti zacpou ústa tvrdým roubíkem

a potom chtějí, takřka vzápětí,
bys uvolňoval velké napětí.

Tvé slovo střeží smečkou zlostných dog,
a zvou tě, abys vedl dialog –

Když chybí minimální potence,
vymyslí heslo koexistence

a když pak nevíš, čí jsi vlastně sám,
jsi náležitě znormalizován –

Pozdrav domů

Zamyšlená země má, země po klekání,
trpělivá čekanko zaprášených cest!
Zradu jen a porobu sili do tvých strání,
horké čelo zdobili mučenkou tvých
hvězd,

když k nám jaro sjíždělo z polí na oslátku,
když se v slunci březnovém leskly pruty jív.
Moje země sedlácká v prostém režném
šátku,
ještě víc tě miluji, ještě víc než dřív!

Posmívaná Popelko hrách přebírající,
trháme ti z lásky své plátno na obvaz.
Posílám tam za tebou bílou holubici,
nejvěrnější polibek, nejstručnější
vzkaz –

VIKTOR A. DEBNÁR

Bojovník perem i zbraní

Po kratší přestávce pokračujeme v uvádění autorů exilové literatury. Dnes představujeme prozaika, básníka, novináře, redaktora, vydavatele, politika a cestovatele Františka Klátila (1905–1972).

Narozen ve Zlíně, od svých sedmnácti let žil ve Vídni, kde se vyučil nitařem a kde pracoval v České učednické útulně a v časopise Boj. V polovině 20. let se přestěhoval do Prahy, kde se stal tajemníkem národněsocialistické mládeže a začal působit v redakci Mladých proudů, z nichž záhy přešel do Českého slova, respektive dalších periodik vydávaných Melantrichem. V tomto období se také objevují Klátilovy první publikace – například verše Jde o život a Tmy a rozbřesky nebo také Vzbouřené chlapectví či o něco později reportáž Na chvíli v SSSR. Od roku 1934 působil jako korespondent ve Francii, kde jej zastihl začátek II. světové války – přihlásil se do čs. jednotek a po francouzské kapitulaci se přesunul do Spojeného království. Tam založil kulturně-politický časopis Most a bylo mu vydáno (nebo sám vydal) velké množství básnických sbírek (například Balada o letci, Příloha obžalovacího spisu), projevů, studií, vzpomínek atd. Po skončení války se navrátil do ČSR, kde začal opět působit jako novinář, ale taktéž jako poslanec národních socialistů. Po únorových událostech v roce 1948 emigroval do Londýna, kde se stal vzápětí členem Oblastního výboru Rady svobodného Československa (RSČ); zároveň působil jako dopisovatel Rádia Svobodná Evropa (RFE), do něhož přispíval především texty o meziválečné Československé republice. V 50. letech přesídlil do Chicaga, poté do New Yorku a nakonec do kalifornského Berkeley. Na dobu více než jedné dekády se stal námořníkem na lodi Hope, na jejíž palubě procestoval řadu končin (například Nový Zéland, Jižní Ameriku či Polynésii); zážitky z cest zužitkoval v řadě svých knih. Roku 1962 založil edici Časové epištoly, v níž však vyšly pouze tři svazky. O dva roky později se František Klátil usadil ve Washingtonu, D. C., kde pracoval jako archivář místního Sokola a RSČ; byl členem Československé národní rady americké.

Pokud jde o Klátilovu poúnorovou knižní produkci, je situace značně svízelná – řadu svých titulů vydal jako dvojlisty či je tiskl za svých cest přímo na lodi (např. Pozdrav z Indonesie). Doposud prvním zaznamenaným „knižním“ tiskem je tak dvojlist Píseň o lásce (1952), následuje příspěvek ve sborníku Milada Horáková (1960) vydaném k desátému výročí její popravy, roku 1959 tiskne Meditaci o moři. Dva roky nato vydává (spolu s Mirkem Sedlákem) na palubě nemocniční lodi Hope Pozdrav z Vietnamu (1961), následovaly publicistické texty s několika básněmi Věty bez tečky (1962), Povídky z lodi Hope (1963), Pokoj vám…1964 (1963; obsahuje pouze jednu báseň – Staré stromy), Balada z lodi Monterey (1969, vydáno k prvnímu výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR) a posmrtně verše Zpěvy země i moře (1974). Historická studie Český socialismus (také Dějiny strany), jejíž část byla publikována v Českém slově (1965), byla po rozsáhlé redakční práci vydána pod názvem Republika nad stranami: O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948) až roku 1992 v Praze.

Co se týká publicistické činnosti, v roce 1949 začal Klátil v Londýně vydávat a redigovat nepravidelný Čas Čechoslováků v Anglii, od roku 1952 vydávaný v Chicagu pod názvem Čas Čechoslováků ve světě. Po třech letech bylo vydávání pravděpodobně přerušeno. Mezitím Klátil redigoval (a krátce rovněž vydával) newyorský měsíčník Československé noviny (1955 až 1957); v roce 1958 se však vrátil k vydávání Času, tentokrát již s podtitulem Československé noviny.

Jiným Klátilovým redakčním počinem bylo jediné zaznamenané číslo Malých novin Rady svobodného Československa z prosince 1971 – další plánovaná čísla již s největší pravděpodobností nevyšla, přičemž druhé číslo ještě Klátil stihl připravit. Dle Vojtěcha Dubna Klátil taktéž redigoval nepravidelně vycházející Zprávu politické skupiny Čs. strany národně socialistické v Londýně. František Klátil také pravidelně přispíval do Českého slova. Klátilovy příspěvky byly otiskovány i pod jmény Fráňa Klátil, Frank Klatil nebo pod pseudonymem Tomáš Marný.

Píseň o lásce vydal autor v Chicagu vlastním nákladem o Vánocích roku 1952. Báseň Monolog české ženy pochází z publikace Věty bez tečky vydané autorem v Berkeley v roce 1962 (přetištěna byla ve sbírce Zpěvy země i moře). Črta Smrt sedí u stolu je z Povídek z lodi Hope vydaných autorem v Berkeley v roce 1963.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

FRANTIŠEK KLÁTIL

Píseň o lásce

Ten čas, ten lásky listonoš zas chodí po ulici,
protože lidé řekli si, že mají si cos říci
a hvězda večerní tichými otazníky
na děti zasvitne, na vrahy, žalářníky.

Ohnivou branou do nebes proklouzne něčí
povděk,
že z postav ponurých mluví k nám ještě člověk,
to jednou do roka, jak sněhobílé holubice
padají růže a rozlétnou se pohlednice,

to jednou víc než jindy, bez hnízda smutné ptáče
snáší se z oblak tam, kde doufá se a pláče,
Jezule v jesličkách, ručkama tleskající,
rádo by vidělo svět bez hněvu se milující.

Miluji křesťany, židy i volné myslitele,
jen duch-li jasný je a srdce lidské v těle –
můj živel světlo je a lekávám se mraků,
mám rád ty pensisty, co dardu u Vondráků

si hrají plni smíchu i když je mnohé k pláči,
vždy raději muže mám než báby na pavlači.

Mám mladé matky rád, co v písni perou plenu,
miluji hochy hopsasa, mám rád i malou scénu,

miluji rozruch divadla, miluji tance, zpěvy,
mé lásce postačí i to co nezná, neví
a zdá se mi, že cítím horký dech
už dávno odešlých, už spících v hřbitovech –

miluji hudebníků čin a pěvců příval hlasů,
chci býti u všeho, kde vidím dobro, krásu,
kde vidím čistotu a moudrost v jednom vanu –
to říci chtěl jsem dnes a mluvit nepřestanu.

Miluji noviny, kalendáře a možná že i snáře,
ponořuju se v zrcadlo té nejvěrnější tváře,
tak jako v kouzlo české práce u řezníka,
tak jako v sen, který se nebojí a nezamyká –

miluji štěbot obchodnic a vlídný slečen
pohled,
rád bych si někde objevil veliký dalekohled,
bych ty, jichž miluji, měl aspoň trochu blíž.
Srdce-li budeš mít – najdeš a nezabloudíš –

miluji chlapců hluk, co denně tkají práci,
ti ráno brzy vstávají, či v noci se nám ztrácí,
jen jedno vím a nechť to každý zví,
že zadarmo je nikdo, nikde, ani tady neživí.

Miluji babky s taškou masa, cukroví a zelí
za to, že vědí víc, co nikdy dříve nevěděly,
miluji staré pány, jichž vídám, když se stmívá,
ty v práci zrozené, ty v práci odjakživa.

Miluji tetičky, v bouřlivém denním shonu,
vždy stačí naslouchat z daleka znícím zvonům,
miluji komín balíků, mrakodrap, čin a věc,
tak jistě spěchající do Rakous, do Německ.

Mám notes se jmény, mám čísla telefonů,
leč sešit, paměť nedá ti adresy milionů,
jichž s Beethovenem objal bych potichu a v studu,
vím, čím kdys býval jsem, však nevím, čím kdys budu,

jistotně hrobu blíž, leč neznám cestu zpátky –
můj syn je pacholík, jenž v bedně na odpadky
nalezen byl, bez králů, pastýřů, ni s centem,
možná, že tady jednou bude presidentem.

Miluji duše sněžné, něžné, vznešené i prosté,
protože láskou člověk žije jen a nehyne a roste –
přemnohý šťastně tak, tak rád se vyhnul hrůze,
leč málo, málo jen, míti jen schůze, schůze, schůze,
protože nad vrcholy zásluh a nad temnotou vin
vždy hoří, svítí, plápolá jen čin.

A rmoutí-li tě svět, nemocný, hněvný, zlobný,
jak do chrámu si odcházím potichu do knihovny
a cestou stíraje jak slzu z očí sníh,
potkávám bytosti, smutky, krok zbloudilých.

Já nechci televisi míti, já nechci ani káru,
já rád bych viděl lidi žít bez pomluvy a sváru,
jen žebrám o lásku, nechci ji pro sebe,
pro tebe národe můj, pro tebe, pro tebe –

miluji hudebníků čin a pěvců příval hlasů,
chtěl bych být u všeho, kde vidím dobro, krásu,
kde vidím čistotu a moudrost v jednom vanu –
to říci chtěl jsem dnes a mluvit nepřestanu.

Monolog české ženy

(*Zveršováno podle pražského vtipu*)

Ráno vstávám jako křepelice
a nadávám jako špaček,
z domu letím jako vlaštovice,
to jsem stále ještě malý ptáček.
Do práce běžím jako srna,
udýchaná jako honící pes,
by nebyla na mně žádná skvrna,
by kádrovník mne špatně nezanes´ –
něco-li chce, holoubkem mne zove,
honit lidi, to je jeho sláva,
vrána vráně oči nevyklove,
jiným říká, že jsem líná kráva.

A já zatím jako kobyla
Táhnu, stahaná jak oslice,
sekla bych je jako gorila
přes ty jejich huby, plány, číslice!
Hbitá musím být jak malá myška,
mrštná, rychlá jako kočička,
opatrná jako stará liška,
chytrá jako drzá opička.
O poledni, že duch doby je jiný,
pilné včelky trubci hlídají,
ze zvěřince chvátám do kantiny,
kde zas do talíře směle plivají

řeči, závazky a sliby, zlepšováky,
už jsem z toho pitomá, jak ovce,
jako sůva hledím na ty straky,
vycvičené v kursech ve Stromovce.
Vymrštěna z bláznivého kola,
Přemítám jak uvězněná lvice,
jím jak vrabec, ač bych snědla vola,
vše sežerou rudé pijavice.
Jako ježek chtěla bych se zježit,
jako krtek zahrabat se v zem,
jak jezevec chtěla bych to přežít,
jak albatros letět nad mořem.

Čas počítám jako žežulička,
domů pádím, hladová jak vlk,
jsem jak slípka, ale bez vajíčka,
manžel marně něžný řekne plk:
„Beruško, než večer půjdeš k prádlu –
dnes totiž školení se nekoná –
pověz, cos uchystala k žrádlu
dle socialistického zákona?“
„Nic, broučku,“ odpověď má kusá
a chvím se přitom jako kůzlátko.
Tu hned mně řekne, že jsem hloupá husa,
a já mu zase mlsné prasátko.

V prádle se máchám jako kačena,
jdu spát, studená jak žába,
mne nemrzí, že tolik bývám znavena,
mne mrzí, že bezmocná a slabá
jsem. Tak s nákladem jak slon
jdu kamením a horou lidských plev
a mlčím jak vypnutý telefon,
ač řvala bych, to věřte, jako lev.
I žádám lékaře a naši vědu vůbec
nechť nade mnou soud vynesen:
zda člověk jsem či blbec,
zda žena jsem, či pouhé zvíře jen?

FRANTIŠEK KLÁTIL

Smrt sedí u stolu

S lidmi v Ambonu jsem se záhy spřátelil. S těmi, kteří přicházeli do domu indonéského Číňana a jeho paní a rozkošného chlapečka, velmi hrdého na to, že umí několik slov anglicky. Byli to učitelé, policejní a jiní úředníci, místní malí obchodníci a agenti tajné služby. Někteří mluvili poněkud anglicky nebo francouzsky, a pokud to nestačilo, pomáhal můj slovník. Někteří měli také ponětí o Evropě, a když jsem řekl, že pocházím z Československa, hned vyslovili tři slova: Praha, Baťa, kulomety. Dodal jsem, že s těmi kulomety a revolvery nemám nic společného, že do Indonésie toto mírové zboží dodávají čeští komunisté. Oni opáčili, že kulomety i vojenské vozy jsou velmi laciné, že Indonésie zbraně potřebuje, a jen se tázali – jak to v tom Československu dělají, že mohou do Asie, do Afriky a na Kubu dodávat tak lacino vojenskou výzbroj a výstroj? Vyložil jsem, jak jsem mohl, proč je tomu tak, ale oni jen konsekventně řekli: Vždyť jsou to úplné dary! Amerika, Anglie, Německo, Japonsko nám za ty peníze nedodají ani vagon hřebíků! To Československo musí být nesmírně bohatá země!

Přicházeli sem muži, z nichž každý patřil jinam, co se náboženství týče. Mohamedáni, buddhisté, luteráni a katolíci. Avšak v žádném z nich nebyl ani stín nesnášenlivosti, jíž oplývá na příklad americký katolicismus, luteránský utrakvismus nebo výlučnost asijských věr. Byli lidští a nikdo se nikoho neptal, kam zas pospíchá v den bohoslužby nebo svátku. Zde společně pili své sopi a říkali, co si myslí o tom či onom.

To nešťastné sopi!

Sopi je národní nápoj Ambonie. Je mnohem lacinější než pivo, podobně jako čim-čim ve Vietnamu. Je to nápoj chudých lidí, pro Američany nebo Evropany docela nesnesitelný. Má odpuzující pachuť jako snad všechny asijské destiláty, je však zato velice silný. Vypije-li někdo pět skleniček, zapomene své jméno a neví, že se narodil. Po šesté upadne do bezvědomí, i když přitom může ještě stát na nohou. Jen slyší a vnímá, ale neví, co dělá.

V neděli večer jsem přišel, jak jsem obvykle přicházíval. Moji ambonští přátelé mne očekávali. A čekaly mne zas ty děti marně doufající, že jablková akce přec jen není skončena.

Proti dveřím seděl mladý voják ozbrojený pistolí. Viděl, jak se děti stále a stále tlačí do místnosti. Nepřetržitě vstával a vyháněl je. Viděl jsem, že je naprosto opilý. A přesto, docela neprozřetelně a bez rozmyslu, otevřel jsem svůj slovník a řekl mu: „Jste opilý, jděte spát, nechte ty děti a přijďte zítra, vypijeme spolu něco!“

Voják zprvu na mne chvilku hleděl tupě a nechápavě a náhle prudce sáhl po revolveru. Jenže jeho ruce v mžiku držely již jiné ruce. Jeden z mužů vyběhl na ulici a hned zastavil prvního strážníka – přišli hned dva, v Indonésii není nouze o vojáky a strážníky. Vzali mu zbraň a on se ani nebránil. A odvedli ho. Příštího rána, jako obvykle – stejná relace: muž o ničem neví, na nic se nepamatuje, jenom prosí, aby ho neposílali k soudu do Jakarty.

„Víte, že vás chtěl zastřelit?“ řekl klidně pastor. „Ale my jsme dávali pozor!“

Cestou domů na loď jsem tak rozvažoval celkem na staré téma: že totiž člověk nemá vždycky svůj osud ve svých vlastních rukou. A už jsem si v duchu četl nekrolog o sobě v pražských komunistických novinách: Tak končí zrádná emigrace. Z města Ambonu v Indonésii přichází zpráva, že tam bídně, ale po zásluze skončil svůj život známý alkoholik a nepřítel našeho pracujícího lidu Franta Klátil. Nám mladým to jméno už nic neříká, ale starší soudruzi pamatují, jak tento zavilý agent amerického kapitálu soustavně podrýval základy našeho lidovědemokratického zřízení. Mravně zvrhlá emigrace se ovšem neštítí ani zločinů. Jablky a pamlsky jmenovaný lákal nezletilá děvčátka, ba i hochy, až přítomný hrdinný indonéský vojín tasil zbraň, zvrhlíkovi ji přiložil až k levému spánku a jedinou, dobře mířenou ranou učinil konec jeho životu, čímž byl na místě mrtev. Budiž hanba jeho světlé památce! Naši pracující, z rozhlasu vyslechnuvše zprávu o bídném konci zrádce dělnické třídy, ihned radostně uzavřeli pracovní závazky na počest neznámého vojína.

Moji ambonští přátelé mně příštího večera řekli, že sopi je opravdu ďábelský nápoj, který hrál vždy významnou úlohu v pohnutých dějinách ostrovního lidu. To prý když si někdo přihne přes míru – na dlouho upadne do bezvědomí. A často teprve čtvrtého dne vstane z mrtvých.

Vidím však, že smrt, ač nepozvána, sedává s lidmi u stolu. A že si může pro člověka i tam, kde by ji nejméně očekával.

VIKTOR A. DEBNÁR

Ani labuť, ani brouk

Pokračujeme v uvádění exilových literátů a publicistů. Dnes o esejistovi, básníkovi, vědci, sběrateli umění, bonvivánu a volnomyšlenkáři Bohuslavu Broukovi (1912–1978).

Bohuslav Brouk svou individualitou vyčníval po celý svůj život. Byl v mnoha ohledech kontroverzní osobností, provokatérem, ironikem, sarkastikem, skeptikem a demystifikátorem. Z jeho činnosti je přitom známo především jeho prvorepublikové působení.
Ještě během středoškolských studií se Broukovy příspěvky a překlady o psychoanalýze začaly objevovat v celé řadě periodik (mj. ReD, Tvorba). Seznamuje se s tehdejšími představiteli avantgardy (Nezval, Štyrský, Toyen, Teige, Biebl, Seifert ad.), přispívá mj. do Erotické revue, roku 1934 se stává zakládajícím členem Surrealistické skupiny v ČSR a vzápětí tiskne svůj příspěvek ve sborníku Ani labuť, ani Lůna. Uveřejňuje publikace s psychoanalytickou a antropologickou tematikou, často vydávané jako soukromé tisky. Studuje na Přírodovědecké fakultě UK (promoce v říjnu 1937), později se přihlásil na fakultu filozofickou, kterou ukončil po II. světové válce rigorózní zkouškou ze sociologie, filozofie a estetiky. Během války působil jako umělecký poradce v Bílé labuti. V období let 1945–1948 publikuje své komunistickou ideologii a praxi brilantně odhalující příspěvky. Za tyto články byl komunisty (ostatně tak jako i ve 30. letech) ostře napadán. Aby mohl dostát svému přesvědčení o nutnosti umělce být nezávislým na jakékoliv vládnoucí ideologii, byl od roku 1947 nucen publikovat především v bratislavském časopise Nové prúdy v našom súčasnom živote. Po únoru 1948 byl vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů. Brouk měl být po Únoru rovněž zatčen (vzhledem k jeho dosavadní aktivitě je to více než pravděpodobné). Vzápětí po převratu tedy přes Šumavu opouští republiku a začátkem dubna 1948 se dostává do záchytného tábora v Regensburgu. Popřevratovou náladu vystihl v básni Únor 1948:

Sám v mrazu bloudíš plání, vědom si smrti své.
Vláda tě odpravila, však příroda tak ne.
Ač plání bloudíš stále a zíráš dokola,
Nejsi už vlastně živý, jen živá mrtvola.

Začátkem června 1948 se Bohuslav Brouk ocitl v Paříži. Angažuje se v Radě svobodného Československa a v Československém výboru pro pomoc politickým uprchlíkům. Vedle toho byl spoluzodpovědný za redakci Zpravodaje československé emigrace, do kterého rovněž přispíval. Spolupracuje s Hubertem Ripkou a Františkem Kovárnou, stýká se s Toyen, Františkem Listopadem či manželi Jiránkovými. Přesto se cítí opuštěný. O jeho situaci svědčí verše básně Exil:

Svoboda mrazí tě až do morku tvých kostí,
svoboda, jakou nepozná, kdo má příbuzné, byt a zaměstnání,
svoboda, kterou neprodáš, ale jež se tě brzy sama zhostí,
svoboda absolutní – bezedný kráter noci – beznaděj k uzoufání.

V roce 1949 vydává Brouk pod pseudonymem Jan Vlasák (poprvé jej použil již r. 1931) svůj první exilový soukromý tisk Dopisy z exilu příštím milenkám obsahující čtyři texty-dopisy smyšlené adresátce. Jako dodatek je k textu přiřazen autorem psaný Stručný životopis Jana Vlasáka, v němž Brouk svým typickým, ironickým stylem uvádí, že „se narodil, nikoliv vlastní vinou […] a žije celkem bez zájmu a proti svému přesvědčení až dosud". (V této souvislosti je důležité zmínit, že se jednalo o vůbec jeden z prvních exilových počinů, který reflektoval situaci československého exilu z pozice subjektivní, nikoliv z pozice kolektivní.)
Bohuslav Brouk rovněž po určitou dobu pobýval v Lyonu, kde pracoval manuálně. Z Francie se však chtěl dostat do Spojených států, jelikož mu ovšem příbuzní jeho manželky odmítli dát takzvaně přísežné prohlášení (affidavit of support) o jeho osobě, je nucen své plány změnit a odjet do Austrálie. K tomuto rozhodnutí přispěla i skutečnost, že v této době australská vláda podporovala příliv imigrantů – vypravovala lodě s evropskými uprchlíky, platila cestu a do začátku poskytla i symbolický finanční obnos. Ještě na palubě lodi Skaubryn píše Brouk dílko O svobodě a demokracii s podtitulem Úvahy z cesty do Austrálie, jež vydal roku 1961 v Londýně. V Austrálii žije se svou druhou manželkou, zpočátku se živí manuálně, později získává místo laboranta v Commonwealth Serum Laboratories (CSL), kde se věnuje například frakcionaci plazmy. Nicméně i v této zemi je nespokojen a své znechucení z australského pobytu vyjádřil verši v básni Nový domov:

Vyděláváš si na špatnou stravu, byt a ledničku,
v nostalgii líbáš i z Evropy přivezenou tkaničku,
neboť jediným statkem ti zůstala vzpomínka
na starý svět.

V Austrálii začal Brouk koncem roku 1953 psát své další teoretické dílo (dokončil jej roku 1958 v Londýně): O šalbě svobody a filosofie: Pojem svobody v dějinách lidského myšlení a jeho patřičný význam.
V roce 1958 se Brouk i se svou manželkou vrátil do Londýna. Zde přednáší biologii, věnuje se botanice a vydává jím samotným ilustrovanou publikaci o užitkových rostlinách Plants Consumed by Man (1975). Mezitím cestuje po Evropě, opět vstupuje do manželství a následně se rozvádí.
V Londýně vydává ještě sbírky Dvacet let svobody: 1945–1965 (1965), Ohlasy básní českých (viz níže) a řadu jednotlivých básní (například Každý je básníkem, Minisukně anebo Konec ideálu nitroděložního života). Vedle již zmiňovaného pseudonymu používal i jmen Gottlob Brauk, Boguslav Broukčenko či šifry, použité ostatně již ve 30. letech: -bkb-.
K okruhu lidí, s nimiž udržoval kontakty, patřili manželé Pravdovi, Gusta Weinerová, Karel Brušák či Zdeněk Mastník. Ani Londýn však Broukovi neučaroval (nutno dodat, že by mu neučarovalo žádné místo), jak o tom svědčí báseň Ustrnutí času:

Zde složíš svoje kosti a nehrozíš se toho.
Co ztratit je tu možno? Nic anebo ne mnoho.
Zde nemáš žádných přátel, leč ani nepřítele.
Jsi doma nebo v práci a je ti nevesele.

Koncem roku 1970 prodělává mozkovou příhodu, která ještě zhoršila jeho zdravotní stav zkoušený

Brisbane, 1958. Foto archiv Ivana Brouka

cukrovkou. Z tohoto důvodu byl omezen nejen v pohybu, ale i při psaní. Roku 1972 krátce navštívil Prahu a o šest let později, v lednu 1978, umírá; nekrolog byl Zdeňkem Hrubanem otištěn v Nedělním hlasateli až v květnu 1983.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

Ztratil plán života

V dobách popřevratových navazuje v Paříži Bohuslav Brouk styky s Hubertem Ripkou, Františkem Kovárnou, s Toyen, Jindřichem Heislerem, Jaroslavem Stránským, Ivanem Herbenem, Františkem Listopadem či manželi Jiránkovými. O pařížských letech Bohuslava Brouka vypráví básník, prozaik, režisér a pedagog František Listopad (narozen roku 1921).

Jak jste se spolu seznámili?
Já Brouka před exilem neznal. Věděl jsem o něm, věděl jsem, že je to člověk zajímavý, že patří do surrealistické skupiny, že zná lidi, které znám, že máme společné přátele jako například Toyen nebo lidi kolem filozofické fakulty – byl to pro mě obecně známý člověk se vším všudy, i když ne podrobně, neboť to nebyl někdo mé generace.
Jak jsem se s ním seznámil? To si vůbec nevzpomínám. Ale určitě to bylo až v Paříži a bylo to velmi rychlé seznámení, to znamená, že jsme se rychle stali přáteli. A jestli to bylo seznámení oficiální, někde na nějakém komité exilu, což je možné, i když nepravděpodobné, nebo, a to je pravděpodobnější, jestli to bylo soukromě například v hotelu v rue des Écoles, kde celý hotel byl obýván exulanty, to si již nevzpomínám. Pochopil jsem však, že to není exulant oficiální, ale že je to přítel anarchista.

Jak vypadaly Broukovy pařížské exilové roky?
Brouk měl spoustu problémů, které musel vyřešit a které nemusel řešit doma. Musel se vyrovnávat se situacemi, na které nebyl zvyklý, a s jinými, o kterých nevěděl, že existují.
Jednak měl problémy finanční, jednak existenční, také existenciální, jednak bytové, také s dokumenty; to co se týká hájení své budoucnosti – ztratil plán života. Ta ztráta u něj byla velmi silná.
On v podstatě možná nehledal nebo tolik nepotřeboval plán života, když byl doma. Ten exil jej do jisté míry překvapil, jako by jej neznal z literatury nebo z nějakých snů, můr. Takže jej to překvapilo a udivilo a on potřeboval hodně času, aby se vzpamatoval. Čili to byl člověk mimo své koleje, pokud bychom nazývali kolejemi to, jak žil předtím.

Víte, kde Brouk v Paříži bydlel?
Bydlel po různu v chambre meublé, to jsou takové hotely, kde si pronajmete pokoj na měsíc, na rok, takže je to váš byt. A on se hodně stěhoval, protože byl pravděpodobně špatný host. Byl nucen se stěhovat, protože byly situace krajní, kdy rušil klid sousedů anebo pil nebo chodil, klepal na dveře jiným nebo vyváděl věci, takže se stěhoval, nebo byl stěhován. Ale později se myslím uklidnil.

S kým se Brouk stýkal?
Brouk se stýkal s lidmi, s kterými se musel stýkat, protože neznal jiné. To znamená s exulanty, Čechy, a měl dost obtíž se dostat mezi Francouze, například z důvodů lingvistických. Ovšem uměl německy – německy uměl a hovořil –, a když jsme s ním chodili po francouzských putykách, zejména když se napil, tak ovládal jazykový styk mnohem snadněji, dokonce snad i francouzsky. Krom toho on pil víc, než jedl, ačkoliv byl dost otylý, nezajímal se o stravu.

Z čeho žil?
Československý výbor pro pomoc politickým uprchlíkům měl peníze, podporoval některé emigranty a já myslím, že jako jeho tajemník měl dokonce plat. Jestli to byl plat stálý nebo nestálý, to si nevzpomínám. V každém případě měl peníze a měl určité možnosti tu a tam dostávat peníze odjinud, ale to jsou věci, které nevím přesně. V každém případě si také peníze půjčoval, zejména od Čechoslováků-emigrantů a od takových těch oficiálnějších exulantů, kteří měli podporu různých vlád nebo institucí. Peníze si půjčoval a nevracel a měl s tím velké nepříjemnosti. Také když mu někdo pomohl, neznamenalo to, že si koupil jeho přízeň. On byl takzvaně nevděčný – čím blíž, tím dál. Čili, když mu někdo pomohl, tím víc se dostával do nebezpečí, že jej jednoho dne Brouk odmrští.

Přispíval mimo exulantských tiskovin do nějakého francouzského periodika?
Asi ne. Já jej vyzýval, tenkrát jsem spolupracoval s pařížskými novinami, aby se s nimi pokoušel o spolupráci, někdo by mu to ovšem musel překládat. Myslel jsem si, že Brouk by mohl být po jisté stránce zajímavým přispěvatelem, protože hledali někoho, kdo není typický emigrant, protože on nebyl, ale myslím, že on na to neměl ani trpělivost, ani čas, ani chuť. Krom toho noviny byly dost špatně placené, takže by bylo značně obtížné platit ještě překladatele.

Bavili jste se o své literární tvorbě?
On se vyhýbal se mnou a s přáteli, s kterými jsme tu a tam byli, někteří také Francouzi, o sobě mluvit jako o literátovi. Jako by neexistoval ten rozměr člověka, který píše nebo který studuje nebo který je vědcem. Jako by to byl jen člověk normální, obyčejný. I my dva, ačkoliv jsem byl jeho kolega co do tvorby, jsme se vyhýbali, on se vyhýbal mluvit o těchto věcech. A já myslím, že skutečně jsme o tom nemluvili, já jsem mu asi neukazoval nic z toho, co píšu, a pokud jsem později tu a tam něco ukázal, tak to bylo jen tak mimochodem.

Stýkal se Brouk s Toyen a Jindřichem Heislerem?
Ano, a byly to velmi sympatické styky, protože Toyen cítila v Broukovi někoho, kdo ji chápe a kdo je blízko. Toyen s Jindřichem Heislerem žili v ateliéru, ona měla ateliér blízko Pantheonu, v té čtvrti, kde žil Brouk v jednom z hotelů. Brouk je navštěvoval často se mnou a Toyen byla ráda, když tam přišel. Ostatně chodil tam dost často, ovšem později ji úplně opustil a přestal tam chodit, neví se proč. Já jsem v návštěvách pokračoval, Toyen se na něho ptala. To bylo pro Brouka typické – byl nevyzpytatelný, byl to někdo, kdo mohl ublížit. Na druhou stranu byl citlivý, nesmírně citlivý a člověk si musel dávat pozor. Přitom všem měl cynický postoj. Brouk byl velmi obtížný. Také proto jsem ho měl rád.

VIKTOR A. DEBNÁR

GOTTLOB BRAUK

P. T.! Obnovuji stranu

Vaše blahorodí, zajisté jste ráčil s úžasem zjistit, že mezi nově se rodícími stranami, hodlajícími v budoucnu pečovati o blaho poddaných v zemích Koruny české a v zemi Hornouherské, není dosud ani jediná strana, která by oživila ideály našeho bývalého mocnářství, za něhož naše země prožívaly dobu svého největšího rozkvětu a blahobytu.
Od dob pokrokářství, socialismu a jiných dekadentních směrů, které rozvrátily naši staroslavnou říši, bují u nás jen rozvratnictví, neúcta k vrchnosti, špatnost a bída, neboť není jediné osobnosti, k níž by naše národy mohly vzhlížet se vší úctou a důvěrou, jako kdysi k vznešenému majestátu Jeho Veličenstva.
Račte si, Blahorodí, oživiti v paměti velebnost, oduchovnělost a urozenost, která vyzařovala z Jeho Veličenstva, když po vyhlášení války nepřátelům říše poklekl na své modlitební lavici, a složiv své šedivé skráně do dlaní, nechal se vyfotografovat na vlastenecké pohlednice a pro čítanky škol obecných, měšťanských i středních.
Zkrátka, má-li se život vrátit do normálních kolejí, je nám přirozeně třeba veliké říše a vladaře, z jehož rukou udělované úřady a hodnosti budou nedotknutelnými svátostmi, a nikoliv pouhými sinekurami, jež udílí a často hned zase odnímá nestálá přízeň lidu, domnívajícího se, že si má sám vlásti. Víte, Blahorodí, sám nejlépe, že úcta lidu k pánům a vrchnosti je solí země a že tudíž napříště je třeba odkázati lid nazpět do mezí, které mu od přirozenosti příslušejí. Z tohoto hlediska se cítím povinen, Blahorodí, ke spáse našich národů, naší říše, jakož i celého světa založit novou stranu, nadstranickou Stranu císaře pána, stranu ctitelů našeho zesnulého vznešeného mocnáře.
Doufám, že svým podnětem sdružiti v nové politické straně všechny zastánce pořádku a odvěké hierarchie jsem uhodil na pravé struny Vašeho srdce a že sklidím Vaše plné sympatie. Pokud jde o náš stranický život, neobávejte se, že chceme schůzovati jako jiné strany, prolnuté plebsem. Náš vnitřní stranický život se omezí na individuální šíření našich idejí a formálně na vzájemné oslovování Vaše blahorodí, Vašnosti apod. a na nošení kaiserrocku ve sváteční dny a slavnostní chvíle. Jinak toliko upozorňuji, že se nesrovnává se ctí Vašnosty sportovati, voditi ženy do veřejných místností mimo zvláštní k tomu příležité chvíle, společensky se stýkati s politiky a hodnostáři, kteří se zasloužili o rozpad Rakousko-Uherska atd. Věřím však, že podobné připomínky jsou pro každého opravdového Vašnostu zbytečné a že nikdo z našich kruhů se nikdy nedopustí žádného poklesku, který by ho vyřaďoval ze strany ctitelů Jeho Veličenstva.
Vůči příslušníkům ostatních stran, na nichž lpí těžká vina za rozpad naší staroslavné říše, chovejme se zdrženlivě, ale se vší nám vlastní zdvořilostí a noblesností. Nechceme je potlačit, ale spokojíme se ve své blahovolnosti paritním zastoupením ve všech institucích a orgánech, kde jiné strany mají už své delegáty. Ovšem vzhledem k zvláštnímu rázu naší strany nežádáme paritní zastoupení pro stranu jako celek, nýbrž pro každý ze tří stavů, které jsou od Přírody obmyšleny vládnouti lidu. Proto vyšleme do všech komitétů i do Nejvyšší rady po šesti zástupcích: dva za šlechtu, dva za vysoké duchovenstvo a dva za měšťanstvo.
V očekávání Vaší solidarity a podpory uctivě se Vám klaním.

Autor – zakladatel Strany císaře pána.

Článek byl otištěn v Svobodném zítřku 24. ledna 1949.

VIKTOR A. DEBNÁR

Exil – to je vítězství nad sebou samým

Pokračujeme v uvádění autorů, kteří prožili valnou část svého života v exilu. Jejich tvorba hovoří o stavu světa, stavu mysli a často i existenčních obtížích autorových.

Absolvent pražského reálného gymnázia prozaik a publicista Jan M. Kolár (1923 až 1979) během války uveřejňoval své příspěvky v periodiku Praha v týdnu, pracoval jako úředník v továrně. Po druhé světové válce se stal členem Československé strany lidové a začal studovat na Právnické fakultě UK, tři roky poté byl však vyloučen. V letech před emigrací psal nekompromisní politické komentáře (ale i úvahy na obecná témata) do řady periodik (například do Svobodných novin, Obzorů nebo Vývoje), čímž na sebe upoutal pozornost komunistů. Za své články byl dokonce několik dní držen ve vyšetřovací vazbě. Krátce po únorových událostech v roce 1948 dobrodružným způsobem emigroval do Mnichova. Po epizodě v uprchlickém táboře se přesunul do Lucemburska, kde se živil manuálně, ale i psaním do místního tisku. Zároveň se stal členem Rady svobodného Československa a zmocněncem Československého výboru pro pomoc politickým uprchlíkům. Po několikaměsíčním pobytu ve Švýcarsku se se svou ženou usadil ve francouzském Kamerunu, kde žil až do poloviny 70. let. Tam nejdříve pracoval ve filmové společnosti Bromfilm, poté provozoval lékárnu a zároveň obchodoval s kakaem. Úspěch v podnikání manželům umožnil cestování po celém světě, během něhož se stýkali s celou řadou významných osob (Bohuslav Martinů, Rafael Kubelík atd.). Ze zdravotních důvodů v polovině 70. let přesídlil do Paříže, zemřel však na jaře 1979 v Lucembursku. Kolárova osoba s jeho názory se staly předmětem prózy Lubomíra Martínka Dlouhá partie biliáru (2004).

V exilu Kolár debutoval eseji Listy němému příteli: Úvod k dialogu s domovem (Stockholm 1955), které byly oceněny Českou kulturní radou v exilu. Následovaly Otázky české tradice (Lund 1957), pro něž sám autor navrhl obálku a grafickou úpravu. Aktivit československých exulantů se téměř nezúčastňoval a od konce 50. let se s československým exilem definitivně rozešel a své romány uveřejňoval výhradně v cizích jazycích a pod jménem Jean Kolar – ve francouzštině vydal romány La Monnaie de retour (1959, anglicky 1960 a 1965, německy 1960 a 1961, portugalsky 1960), Le Nouveau venu (1961, španělsky 1965), Paradis parallčles (1967, německy 1968), La Pente (1969 a 1970) a Une Fée sur l'échiquier (1973); některé jeho práce zůstávají doposud v rukopise.

Pokud jde o československá exilová periodika, přispíval například do Návratu, Ozvěny, Sklizně, Svědectví, Skutečnosti či Československých novin. Z jinojazyčných tiskovin uveďme kupříkladu Neue Zürcher Zeitung, Die Weltwoche či Der Bund. (Nutno dodat, že svými texty se mu většinou mezi československými exulanty podařilo vyvolat prudké reakce a diskuze.) V exilu používal pseudonym Cato, Cicero, psal i pod jménem Jan Kolár; v zahraničním tisku pod pseudonymem Bohemus, Ein Tschecher a pod šiframi -jk- a x.y.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

V Lucemburku působil a do místního tisku přispíval v padesátých letech i Jan Kolár. Foto archiv LtN

Jak přežít: Pohled do budoucnosti

Přinášíme ukázku z eseje uveřejněného na jaře 1965 ve čtvrtletníku Svědectví.

Je to věkem – mým? Mé generace? – Nebo dobou, že si přestávám rozumět se světem?

A přece: vyrostl jsem s radiem, s automobilem, s letadlem, s telefonem, s elektronikou, se sociálním pojištěním, s diktaturami, s penicilinem, s nylonem, s hekatombami (kulaci, koncentráky, Hirošima, week-endové silnice, výjimečné soudnictví), s automatizací, s demagogií, s campingem, s funkcionalismem, s mírovými válkami a s válečným mírem, s dekolonizací, s přelidněností, s hlukem a ve hluku. Proč se tedy cítím cizincem v tomto světě, tady, všude? […] Proč mezi mnou a světem náhle spadla opona? Opona sice průhledná (vidím a sleduji, co se za ní děje, slyším a čichám, co za ní vře), ale zůstává neprostupnou; vztahuji ruce, abych ji rozhrnul – ale poklesají mi dříve, než se jí dotknu… Řečeno lidově: rozum mi říká běž, přeskoč, přelom, třeba i podlez, ale nehýbám se, protože mi nevoní, do čeho bych spadl…

[…]

Neuspěli jsme postavit člověka na roveň toho, co vymyslil a co udělal – dokonce ani na roveň toho, co vymyslil a udělal zlého a špatného. Po dvou tisíciletích křesťanské civilizace jsme znovu v situaci, kdy má člověk strach: nejen sám ze sebe, ale hlavně z vědomí, že se po všech výbojích, tápáních a obětech nedověděl, čím je.

[…]

Svět dnes mluví stejnou řečí: právo na sebeurčení, svoboda, rovnoprávnost, boj za mír, přátelská spolupráce, hlas lidu, smrt utiskovatelům, bratrství, vyšší životní úroveň, důstojnost člověka – da capo al fine. Nejčastěji skloňované slovo na světě je slovo demokracie, demokratický.

Tento dojemný leitmotiv mi připomíná naše slavné předky: v obou případech se oslavují a převracejí mrtví. Vznosná a ušlechtilá hesla jsou jako brnění, která obdivujeme v musejích: stojí zpříma, ačkoliv v nich už není člověk. Tak jako kdysi Egypťané, kteří zanechali potomstvu pyramidy, jejichž poselství dosud nikdo úplně nerozumí – zanecháváme budoucím generacím zdi, potrubí a instituce, tj. vnější formy, které však už nepodpírá žádná mravní, kulturní nebo ideová armatura: zanecháváme civilizaci hypertrofního organizačního formalismu, v němž se pozvolna a beze zbytku rozpouštějí původní ideologické impulsy.

Až na malé výjimky celý svět oplývá parlamenty – ale dala by se spočítat na prstech jedné ruky ta shromáždění, která jsou něčím jiným než registrační mašinou; na celém světě se organizují volby – ale daly by se spočítat na prstech jedné ruky země, kde volič má ještě možnost, aby se skutečně vyslovil: z původního soupeření idejí zbyl diktát stranických aparátů. Pod tlakem davovosti, přelidněnosti, přebytků, nedostatků, průmyslové organizace, zemědělských krisí, nezaměstnanosti, rozvoje motorismu, závodů ve zbrojení, zhroucení světových cen některých surovin – tedy pod tlakem výsledků všeobecného materiálního pokroku – demokracie dříve nebo později zjišťují, že jejich jedinou záchranou před anarchií a jedinou kompenzací jejich organické impotence je přijetí více nebo méně totalitních metod vlády; pod tlakem stejných problémů, ještě navíc okořeněných lidovou nespokojeností, všechny diktatury dříve nebo později zjistily, že nejdokonalejší pojistkou k přežití je demokratická hantýrka… Jsme dnes ve stavu, kdy se takzvané svobodné režimy svou vnitřní strukturou mílovými kroky přibližují diktaturám – zatímco totalitní režimy stále více přijímají vnější formy buržoazních systémů. Den ze dne je člověku obtížnější, aby mohl projevit svůj názor (pokud ještě nějaký má): na jedné straně je takový projev zakázán, na druhé straně není tribuny, která by si odvážila jej tlumočit – a na obou stranách ubývá duchů, které by jej ocenily; jak pseudo-demokratické, tak ex-diktátorské režimy mají monopol tisku, rozhlasu a televize – ty první díky kapitálu, ty druhé díky policii. (V oblasti vývojových zemí je výsledek týž – jenom z odlišných důvodů: demokratická fasáda tam maskuje oligarchii rodin, kmenů nebo loutek.) Je nabíledni, že tato nivelizace přinesla devalvaci nejen některých pojmů, ale také některých hodnot, na nichž spočívala západní civilizační struktura.

[…]

Jedno je jisté: od dob jeskynních až dodnes lidé vystřídali nesčíslně bohů a věr, nesčíslně ideálů a iluzí, ale úporná důvěra v člověka obstála proti všem převratům a selháním. Taková vytrvalost skoro ukládá povinnost, aby byla brána vážně; jako by byla přímo organickou částí našeho biologického obrazu. Jestliže tedy „víra v člověka" patří k člověku stejně jako srdce nebo ruce – nenaznačuje to, že není jenom funkcí, která by nám pomáhala žít, nýbrž že je skutečně zárukou nějakého mutačního procesu k lepšímu?

Jsem ze staré školy; jsem posledním výhonkem na větvi stromu, jehož buňky zešílely: obrazně jako fakticky umírá na rakovinu. Morbidní únava přestárlého kmene je i mou únavou, kalí mi zrak: nedovedu si představit, že by člověk mohl lépe žít v úlech, že by byl svobodnější zapojen do řetězu, že by nalezl štěstí tím, že by je přestal hledat, že by poznal pravdu o sobě, o životě a o Bohu tím, že by ji jednou provždy odkázal do dírek elektronických perforaček. A přece jsem přesvědčen, že toto vše – „a ještě nebe" – jest cesta, kterou bude nutno jít; dokonce tuším, že je jediná, která někam povede. Ale mám z nich strach – asi jako ho měl ten dávný mořský živočich, který vycítil, že voda odchází a že si bude musit odvyknout plavání a naučit se plazit… a chodit… a létat…

Listy němému příteli: Úvod k dialogu s domovem

Ukázka pochází z knihy vydané pod záštitou České kulturní rady v zahraničí v edici Sklizeň svobodné tvorby ve Stockholmu v prosinci 1955.

A přece by bývalo třeba množství odvahy k útěku na Západ, kdybychom byli věděli, k čemu se rozhodujeme! Protože s přechodem hranic začínáš žít ve vzduchoprázdnu, ocitáš se uprostřed kypící civilisace, jež je pyšná na svoje výsledky – ty jsi však výčitkou jejímu svědomí. O tvůj osud se nikdo nestará, byť bys jej vystavoval sebekřiklavěji na odiv, protože svobodní lidé mají sice o bolest zdvořilý zájem, ale málo fantasie, aby ji pociťovali s tebou.

Ocitáš se sám uprostřed přeplněných náměstí, narýsovaných geniálními architekty, kteří sice věděli o králích, ale nepočítali s uprchlíky. Musea ani koncerty pro tebe nejsou, protože jde o to, kam složit pomačkané tělo. Můžeš si postýskat jen sám sobě, protože tví přátelé jsou plně zaměstnáni svým vlastním steskem. Tvé soukromí je tulákovým soukromím: ruka pod hlavou. Opustils rodinu a nemáš, kam bys šel na nedělní oběd; opustils rodnou zemi a nerozumíš slovům souseda v parku, chce-li ti říci, jak je dnes krásně; opustils svůj příbytek a nenajdeš na skříni staré noviny, abys odpověděl na zapomenutý inserát; opustils své město a nepotkáš svou milou na nedělním korze.

To vše jsme nechali za sebou, nad tím vším bylo nutno udělat kříž. Češeme ovoce moderních pokroků: dnes lze zůstat sebou samým a pánem svého osudu jen za cenu robinsonství. Odsekali jsme své domácí kořeny, aby nebylo zapotřebí prodávat duše. Chceš-li být v bezpečí, musíš se vrhat do vln: jak podivný svět!

Pročítám po sobě předchozí řádky – a slyším tvou námitku: „Měl jsi, cos chtěl. Nečekej lítost nad osaměním, které sis zvolil. Nevyžaduj soucit nad útrapami, které se nevyrovnají našim. Neboť z tvých řádek vyrozumívám něco, co bolí: byl bys odešel tak jako tak – nepotřebovals únorový puč jako pohnutku, nýbrž byl ti pouhou záminkou."

Nestydím se přiznat, že máš pravdu, příteli, který se bráníš hořkosti. Možná že bych byl odešel i tehdy, kdyby u nás slunce nebylo přestalo svítit; možná také že bych byl zůstal. Avšak kdybych byl zůstal, byl by můj další život nakysl lítostí, že jsem neodešel, že jsem se nevyzkoušel – že byly příležitosti, které jsem propásl.

Příležitosti – k čemu? Těžko říci: podobný stesk, jenž nemá ani jméno, ani tvar, znají všichni snílkové. Rodí se ve stojatých vodách, v měšťanském koloběhu zásad a nicotností, v železničních vagonech, odsouzených ke lpění na kolejích, v malosti povah, které se podobají našim. Nejsme jenom uprchlíky před komunismem, jsme uprchlíky před osudem, který jsme si po generace tvořili. Nebyli jsme schopni boje; nebyli jsme schopni velikosti, jejíž jméno je sebeobětování; nebyli jsme schopni stát se pány národního osudu, proto jsme chtěli zůstat alespoň pány osudu osobního. Chtělo se nám okusit něčeho jiného, než co bylo uniformním údělem celého stáda; chtělo se nám dosáhnout něčeho víc, než co je v dosahu vašich možností. Domýšlivost – snad; sobectví – jistě. Avšak také a zcela určitě vůle po zlepšení druhu.

Neboť kořením všech tužeb po dálkách, naplněním osudů všech zbloudilých synů, smyslem všech odchodů na poušť nebo do Ameriky (v onom smyslu „Ve stínu lípy") – je návrat domů. Návrat s náručí plnou darů. Není jenom politickým smyslem, řeknu-li, že jsme odešli, abychom se vrátili: obsah našeho gesta byl hlubší, byl lidský. To je důvod, proč tento návrat nesmí být ani snadný, ani předčasný; denně se musíme sami sebe ptát, zdali bychom si jej už dnes zasloužili. Kdo se takto netáže, odešel zbytečně – pro sebe i pro národ: nebude mít, co by mu přinesl darem, neobohatí nikoho, nenaplní smyslem rámec svého odchodu.

Odešli jsme – spíše na zkušenou, než z dosahu biřiců. Teprve dnes, po létech, se tyto podrobnosti člověku ujasňují. Mělo by tomu tak alespoň být: pouhý útěk před režimem by byl zoufale negativní; zkušená znamená otužilost – všichni ji potřebujeme, jsme národ změklý a národ stýskavců. Zkušená znamená zahájit boj – což doma prý nebylo možné (a i ty to tvrdíš, příteli: kéž bys měl pravdu, kéž by nešlo pouze o výmluvy!). Zkušená znamená ukojení zvědavosti, která by nás doma byla užírala – a my potřebujeme znát víc než svůj ryneček. Zkušená znamená stát na vlastních nohou – a nás až dosud stále kdosi podpíral: rodina, aliance, Slovanstvo, cizí bodáky. Zkušená znamená dostávat rány: jiné než kolektivní, takové, na něž se nelze vymlouvat – jež nutno vracet, mají-li být přežity. A zkušená znamená trofeje – sestřelené vlastní rukou.

Ano, příteli – možná že bych byl odešel i tehdy, kdyby u nás slunce nebylo přestalo svítit. Domnívám se, že český exod byl v povětří i bez únorového puče, že jej Mnichov a průměrných dvacet let republiky učinily nutným. Domnívám se, že i tvoje úloha byla napsána už dříve – že bylo nutno, abychom se rozdělili, aby každý z nás prošel vlastní školou utrpení a ponížení, aby každý z nás nalezl svou vlastní odpověď, svůj vlastní rozměr – a svoje vlastní vítězství nad sebou samým. Našemu autorství bylo tedy ponecháno to hlavní: poslední dějství o našem setkání a jeho dialog.

A důvodem odchodu byl i životní styl, neboť svoboda je především způsobem života. Za tím jsme šli, říkajíce nedomyšlená slova o demokracii a o svobodě tisku, shromažďování a volby. Odešli jsme, protože lidé ranění malostí potřebují prostor a pestrost. Domov nám vyhrožoval uniformami – navlečenými na tělo jako na potravinové příděly, na knihy jako na prázdninové cesty, na povolání jako na sériové kredence, na výběr hudby jako na výběr poslanců, na výklad dějin jako na sport, na dospělost jako na dětství, na filosofii jako na pohádkové víly, na celý život jako na pohřební třídu. Jestliže něco dokáže člověku znechutit život, je to dotěrnost režimu. Nechtěl jsem být životem znechucen, příteli – mám jej rád.

Jsou příbuzenství, o nichž člověk ani neví. Žádná teta ti o nich nevyprávěla – a přece je časem objevíš. Když k nám přišli nacisté a když po nich přišli sovětčíci – byli v našem domě nejen vetřelci, ale dívali jsme se na ně jako na jakýsi druh Zulukafrů. Ani nás nepřekvapilo, že se mezi sebou pojídají a že se obdivují šperkům z lidských lebek: nebyli z naší planety a my jsme nebyli z jejich. Avšak počínali si u nás jako doma: zabrali i naše stoly a naše ložnice, slunili se na našich zápražích a zhltali ovoce našich zahrad. Náš vlastní domov nám přestal náležet, naše krby zcizly, zahrady zpustly a všechno se začalo podobat domovským stepím vetřelců. Jsi umělec, příteli, anebo světec, dokážeš-li se ve svém domě ještě cítit doma; já jsem to nedokázal. Avšak tehdy jsem objevil příbuzenství, které je silnější než krev a významnější než řeč: příbuzenství kultury, civilisace a životního slohu.

Vzali-li mi domov – bylo ještě kam jít. Čtvero zdí domácí světnice není nezbytné k životu: nezbytné je ovzduší, které vdechuješ. Nezbytné je rozumět způsobu života – nikoliv dovést se dorozumět. Narodil jsem se, abych chápal individuální výjimečnost – nikoliv proto, abych ji posílal do vězení. Narodil jsem se nahý – nikoliv v uniformě. Narodil jsem se křesťanem – nikoliv pohanským otrokem. Odchodem za hranice jsem nešel do ciziny – šel jsem ke svým: cizina byla za mnou.

VIKTOR A. DEBNÁR

Exulant dvojího domova

Představujeme dalšího autora, jehož život a tvorba by neměly upadnout v zapomnění. Už pro odvahu, s jakou se pouštěl do veřejného dění u nás i za hranicemi.

František (Franz) Xaver Havlíček, vlastním jménem František Hešík, se narodil v roce 1913 v Třeboni, kde vystudoval gymnázium a nastoupil dráhu publicisty – přispíval povídkami, fejetony apod. do školních novin, lokálního týdeníku, později působil jako zpravodaj ČTK a mnohých periodik. V roce 1938 vydal svou knižní prvotinu Srdce na oltáři, s níž uspěl v melantrišské literární soutěži. V roce 1940 publikoval učebnici Napište to do novin a o čtyři roky později venkovský román Kojanka (2. vyd. 1995). Do svého útěku do zahraničí po únoru 1948 pracoval jako redaktor nakladatelství Melantrich. Předtím než se mu v roce 1949 podařilo emigrovat do Německa, byl několik měsíců vězněn a nasazen na těžké práce; jeho jméno bylo zmiňováno při procesech s Miladou Horákovou a jihočeskou skupinou Za osvobození. Po útěku odposlouchával v Heidelbergu čs. vysílačky a řídil skupinu pro zahájení pokusného vysílání Rádia Svobodná Evropa (RFE), v němž poté, mimo jiné, vedl oddělení sledující československé rozhlasové vysílání; rádio opustil až se svým odchodem na odpočinek v roce 1975. Po roce 1989 se F. X. Havlíček vrátil do své vlasti a stal se dopisovatelem deníku Noviny. Donedávna žil střídavě v Česku a Německu – v současnosti žije ve svém rodišti.

V exilu debutoval knižně vzpomínkovým textem ve sborníku Luděk Stránský 1900–1950 (1952). Následovala německy psaná publikace Die rote Goldene Stadt (1952, česky Bejvávalo: Rudá Zlatá Praha, 1997), obsahující jakési povídky-reportáže určené americkým krajanům, aby si utvořili představu o situaci v komunistickém Československu, Das politische Vermächtnis des Dichters František Halas (1952), příspěvek ve Výboru exilové satiry (1953) a zanedlouho soubor Lid bez psí kosti (1953; jednalo se o výběr z publikace Die rote Goldene Stadt).

V roce 1978 vyšel historický román Wittingauer Meister (česky Evropan Karel IV., 1994 a 1996); mimo již uváděné publikace další vyšly až po roce 1989 – například Poslední na Hluboké: kníže Adolf II. ze Schwarzenbergu 1890–1950 (1993, něm. 1998) nebo Povídky z EU-kapsy (1996). Řada dalších děl zůstává v rukopise (například Die Deutschen unter der Lupe, Hundeleben nebo Nach Westen).

Pokud jde o exilová periodika, přispíval Havlíček svými prózami například do australského měsíčníku Revue či měsíčníku Československý přehled vycházejícího v New Yorku.

Text Není snadné být majitelem auta pochází z Výboru exilové satiry vydaného v dubnu 1953 londýnským Kruhem přátel satiry (přetištěn byl v australské Revui v červenci 1954). Text Z boudy milionová nemovitost je součástí titulu Lid bez psí kosti vydaného v červnu 1953 opět londýnským Kruhem přátel satiry.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

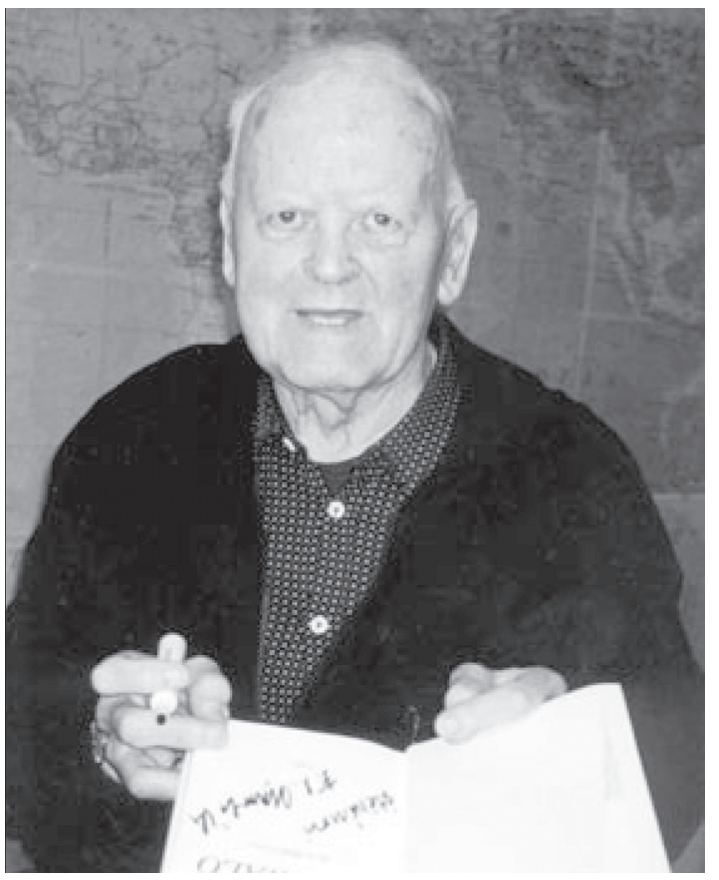

Novinář a prozaik F. X. Havlíček (1913). Foto archiv Třeboňského světa

F. X. HAVLÍČEK

Není snadné být majitelem auta

Zavřeli mne v komunistickém Československu po únoru 1948 do tábora nucených prací. Než se tak stalo a než jsem později zmizel za hranice, žil jsem spořádaným občanským a rodinným životem.

Kdo mne vyrval z rodinného kruhu?

Okresní bezpečnostní referent-komunista, nově jmenovaný Punčochář. Proč mne dal zavřít? Musel se přece ukázat jako nové koště, které dobře mete. Musel ukázat sílu, že dovede zavřít reakcionáře a vyčistit tak město.

Za nynějších poměrů, kdy zákony v mé vlasti neplatí, stačí, aby za mnou poslal do mého bytu SNB. Ti mne odvlékli do vězení. Pásl se pak na skutečnosti, že jsem odstraněn. O víc mu nešlo.

S mým odstraněním pokračovaly ovšem souvislosti.

Měl jsem také garáž a auto.

Kromě jiného majetku.

O mém majetku jsem se později dověděl, že hned druhého dne utrhlo SNB zámek u mé garáže.

Auto zmizelo.

Věru, důkladná práce SNB.

Auto prostě zabral Gottwald z továrny.

Býval zde dělníkem, ale protože absolvoval ideovou školu a organizoval neobvykle úspěšně odběr Rudého práva, pomohla mu rudá legitimace k ředitelskému místu.

Auto si dal prostě přidělit referentem dopravy v městě.

Dlouho se z auta netěšil.

Boží kola melou dobře.

Jednoho dne, brzo na to, bylo městečko náhle na nohou. Přijela kriminální policie z Prahy. Zavřela Punčocháře i Gottwalda. Do vězení. Kradli. Okradli dělníky v továrně. Jak a o co?

To bylo tak:

Dělníci v továrně dostali konečně po dlouhé době mimořádný příděl másla. Máslo převzali ředitel Gottwald a funkcionář Punčochář. Závěr je velmi jednoduchý. Dělníci máslo nedostali. Oba komunističtí zloději máslo prodali a peníze si ponechali. Pro dělníky později dostali i příděl látek na šaty. Dělníci látky také nedostali. Zmizely stejnou cestou.

Tak se oba dostali do vězení.

A tu jsou ta boží kola. Gottwald už není ředitelem a přišel o auto, které legalizovaně ukradl. Punčochář byl náhodou ten bezpečnostní referent, který mne dal zavřít. Taky mu prozřetelnost oplatila.

Auto však nezůstalo stát v garáži.

Dal si je přidělit okresní akční předseda.

To je velká hodnost, jako dříve býval okresní hejtman, nebo něco tak vysokého. Tedy nad celým okresem velké zvíře. Je nad všechny referenty a místní předsedy.

Auto mu přidělili. Okresní předseda jezdil dříve s vozíkem na trávu pro kozu, ale teď má auto. Tož na trávu už nejezdí. Naučil se řídit auto.

Jednou jel ze služební cesty navečer ještě do úřadu. Patrně se domníval, že jede s trávou na vozíku pro kozu a zatočil se na silnici příliš pomalu.

Stala se věc nemilá. Přejel krávu. Přerazil oje a zábradlí na břehu Vltavy.

Spadl s autem do řeky.

To byla událost. Kdekdo běžel na místo neštěstí, ale jen z uctivé vzdálenosti pozoroval šum. Nikoho ani nenapadlo, aby předsedu s autem tahal z řeky. Všichni by byli raději, kdyby se mocipán utopil i s autem. A podívaná stála za to.

Konečně vytáhli roztřeseného a vylekaného předsedu.

Ale co to? Jak vytahují rozbité auto, cosi z něho padá do řeky. Něco žlutého v papírech. Něco tolik všude hledaného padá do vody. I podívejme se! Máslo! My se po něm pachtíme, abychom někde mohli kousíček za hodně peněz nakoupit, a tady se jím zadarmo – krmí ryby!

No, tu a tam se opodál leckomu podařilo levně přijít ke kousku másla. Ale to bylo tichých gest a pošťuchování! Posuňku a poznámek! No vida! Tak soudruh předseda okresního akčního výboru taky na šmelince?!

Kupoval na vesnici máslo?

Kdepak kupoval! To je za intervence! Ten má dlouhé ruce, panečku, takový předseda.

Dobře mu tak!

Teď tu balíčky másla plovou po řece!

A co myslíte? Byl potrestán, stalo se mu něco? Byl tahán po kriminálech za šmelinu s obhospodařovaným zbožím? Kdepak! To nebylo načerno získané máslo mimo příděl, na úkor veřejného zásobování. To máslo přece vezl – do závodní kuchyně pracujícím! Tak to bylo!

Tak to také vysvětlovala úřední zpráva, která hrozila každému těžkými tresty, kdo by takové a podobné zprávy o šmelince soudruha okresního akčního předsedy rozšiřoval. Jsou pravdivé!

Ale stejně předsedou už není. Zavili ho funkce. Odstěhoval se. Udělal místo pro lumpárny jinému. Zmizel jako Punčochářové a Gottwaldové. Všichni po přemístění řádí na jiném místě.

Klečkaté, pomačkané a rozbité auto dostalo nového pána. Vlastně pány. Několik. Dostali je úderníci komunistické mládeže. Značným nákladem bylo auto opět postaveno na kola a uvedeno do pohybu a do provozu. A „zlatá mládež“ jezdila úderničit. A jezdil a řídil každý, kdo měl ruce a nohy. Autu nerozuměl nikdo.

Jednoho dne zapomněli v bloku auta vodu a v chladiči také. Venku mrzlo a mladí pionýři odešli zakončit zdar úderky do hospody. Bavili se dlouho. Voda zatím v bloku a v chladiči zmrzla. Motor se roztrhl.

Mám za to, že ne mrazem, ale vztekem.

Nemohl se na tu lumpárnu už déle dívat.

Snadno nabyli – snadno pozbyli. Nebylo jim požehnáno. Tak musí skončit každá lumpárna…

Třeboň, město, kde se František Hešík narodil a žije. Foto archiv LtN

F. X. HAVLÍČEK

Z boudy milionová nemovitost

Byly tehdy vlastně tři osoby: Švarda, Svarda a Schwarda. Tři a přece vždy jeden a tentýž člověk.

Svarda byl obdivuhodným podnikatelem. A vychytralým. Měl cihelnu v Domoradicích. Svardova cihelna dobře vydělávala před válkou. Svardova cihelna dobře vydělávala i po událostech v roce osmačtyřicátém.

Svardova se jmenovala proto bez háčku na jméně, protože Švardův majetek, cihelna, stála v pohraničním území a v tomto, dříve převážně německém území, jméno českého charakteru nepůsobilo v obchodních směrech právě příjemně.

Za německé okupace už bylo jinak. To už si Švarda mohl více dovolit. A za okupace ještě Schwardova cihelna in Domoraditz vynášela. Cihelna měla jednu nevýhodu jen. Stála na vršku a silná vrstva hlíny zde nebyla.

Když se chýlil konec protektorátu, Schwarda cihelnu prodal a s penězi zmizel.

Schwarda byl vychytralý. V cihelně neviděl budoucnost. Hlíny kolem cihelny bylo málo. Byla špatná a jak cihláři odborně říkají – krátká. Zmizel také, protože se bál odvety za chameleonství, bál se důsledků za – spolupráci s Němci.

Cihelna se dokolébala se svým novopečeným majitelem až do éry slavného vítězství lidu, který cihelnu v lidově demokratické republice znárodnil.

Majitel v cihelně stejně po celý dlouhý čas nevyráběl. Stejně do nemovitosti vložil a spekulantsky ukryl staré peníze, za války získané většinou černým obchodem. Protože nevyráběl, to vlastně uspíšilo celý znárodňovací proces s cihelnou v Domoradicích. V důvodech o znárodnění se uvádělo, že majitel je škůdce národa, že sabotuje dvouletku – protože nevyrábí cihly.

Po znárodnění cihelna ožila.

Nejmenovala se již ani Švardova, ani podle někdejšího majitele, ale „Západočeské cihelny, národní podnik číslo devadesát sedm“. Do cihelny se začalo najednou vozit uhlí, dříví, kopala se hlína a začalo se kouřit z komína.

Cihelna dostala nového pána. Na dveřích novopečeného šéfa se objevil štítek:

„Josef Švarda, ředitel.“

Švarda se vynořil náhle. Byl to šikovný člověk a podnikatel. Získával si nyní úspěchy nejen svou chytrostí, příjemným zjevem, ale především i nablýskanou, emajlovanou rudou hvězdou na kabátě.

A že byl činný za protektorátu? Na takového ohromného soudruha si stěží někdo mohl troufnout s nějakým obviněním o národní cti.

Švarda v podnikání mnoho nezměnil.

Švarda začal vést výrobu jako staronový podnikatel. A vedl ji dobře, podle plánu. Za sezonu měl vyrobit dvě stě tisíc cihel. Pracovní plán tu byl a musel ještě zevní tvářnost podniku přeorientovat na nový, komunistický styl. Hned v kanceláři umístil na stěně několik diagramů a zvláště každému ukazoval jeho program „pracovního úsilí“.

Jinak se Švarda nenamáhal. Nesnažil se příliš, jako tomu bylo dříve, když byl soukromým podnikatelem celého podniku. Jeho podnik to přece nyní není. A stejně – cihelna je stará. Hlína krátká, uhlí a dříví se musí z daleka a draho dovážet. Stroje jsou staré, opotřebované a takřka vysloužilé. Není divu, že plán není splněn.

Toto vše uvedl chytře Švarda ve výroční zprávě o finančním stavu. Není divu, že plán není splněn… Bilance skončila schodkem, větším než čtvrt milionu korun.

Dozorčí orgány státní přezkoumaly zprávu a vyžádaly si od Švardy zlepšovací návrhy.

Švarda jich měl několik.

Především se pomůže výrobě dovážením kvalitní hlíny. Materiál z hliniště kolem cihelny byl velmi špatné jakosti a náklad na vylepšení a zkvalitnění byl veliký. Bilanci by se pomohlo novým přezkoumáním starých odhadních cen. Některé střechy na sušení cihel nesvědomití dřívější odhadci zanesli do sloupce aktiv jen položkou padesáti tisíc korun. K smíchu, tak nízko! Nejméně tři sta tisíc! Ne-li ještě více.

Jeho návrh shledán za kolosální. Vše se provedlo a našly se dokonce ještě jiné položky, které zvedly aktiva přímo báječně.

S takovou bilancí se mohlo jít na banku. Banka pak půjčila na další podnikání.

Peněz bylo jako šupin a Švarda ještě dokonce přijal plán výroby pro druhý rok pětiletky na čtyři sta tisíc cihel!

Plány a bilance byly skvělé, ale rok byl špatný.

Dovážení hlíny do cihelny stálo velký, nepředpokládaný náklad. Topiči se roztrhl kotel. Tolik tomu vytápění nerozuměl, protože nebyl zkušeným topičem, ani strojníkem a dříve jezdil s koňským potahem. Tím bylo vydání podniku zvýšeno o další položky. Lis se polámal a ve výrobní sezoně se jeho kola netočila po dva měsíce.

Druhý rok pětiletky skončil pro cihelnu, národní podnik, velmi špatně. Plán byl splněn sotva na třicet procent. Bilance vykazovala ztrátu půl milionu korun. Ale [to] nevadilo.

Švarda je přece z vychytralého podnikatele chytrým ředitelem.

Má tu přece ještě boudu.

Bouda na sušení cihel celou trapnou situaci zachránila. Přistoupilo se prostě k novému odhadu. Nové ocenění budov. Nová číslice ve sloupku aktiv v bilanci.

Budova byla oceněna na devět set tisíc korun!

Banka zase půjčila peníze.

Do příštího roku pětiletky musí přece jít podnik vyzbrojen důkladnou peněžní hotovostí do podnikání.

Do národního podniku se investovalo – ředitel tedy musel přijít s monumentálním příspěvkem do pětiletky.

Na diagramu se objevilo naplánovaných – osm set tisíc cihel! Podnik se již administrativně rozrůstá. Dochází denně mnoho tiskopisů k vyplňování, různá hlášení, záznamy, statistiky…

Vedle ředitele Švardy zasedl Ducháček, administrativní úředník a tajemník ředitele.

Nastalo pak mnoho starostí se sháněním peněz. Ředitel přece na všechnu tuto práci nemůže stačit. Ani s tajemníkem. Vedle Švardy a Ducháčka zasedl účetní Tureček.

Zaměstnanci v lidově demokratické republice nemohou zůstat v tak velkém závodě bez „sociální ochrany“ a hlavně bez tlumočníka jejich požadavků.

Sekretariát strany dal razítko na funkci sociálního referenta Západočeských cihelen, národní podnik číslo devadesát sedm, v Domoradicích. Stal se jím Jan Klimenda. Jeho úřední titul byl sociální ředitel a zasedl ve zvláštní, přistavěné místnosti.

Podnik byl vyzbrojen novými bankovními půjčkami či investicemi, novým personálem, značně rozšířeným a – z cihelny se zase začalo kouřit. Traktor rozjezdil zase cestu k cihelně. Dováží hlínu, uhlí, dříví, koks, zaměstnance do práce a z práce.

Jen jednoho je vidět velmi málo.

Z cihelny vyjíždí málo, velmi málo traktorů s nákladem vyrobených cihel. A přece by bylo tak málo síly k tomu zapotřebí. Cesta z cihelny vede z kopce.

Také s cihelnou to jde z kopce…

Ředitel Švarda však nezná překážek. Bude bojovat nadšeně za splnění plánu až do roztrhání těla. A když nebudou peníze!?

Provede se nový odhad a – bouda zachrání vše!

VIKTOR A. DEBNÁR

Ani ta nejstrašnější zkušenost nestačí k básni

Josef Lederer, známý též pod svým pseudonymem Jiří Klan, je dalším, koho zde zmiňujeme v pravidelném cyklu připomínání mnohdy pozapomenutých exilových autorů. Charakterizovat Lederera jedním slovem je téměř nemožné, tedy se o to za všechna pokusme alespoň těmito pěti: básník, dramatik, literární historik a překladatel.

Josef Lederer se narodil v roce 1917 v Praze. Absolvoval reálné gymnázium v Jihlavě. Své příspěvky tiskl od útlého věku do Studentského časopisu, později – během studia literární historie na Filozofické fakultě UK a v Paříži – otiskoval své verše pod literárním pseudonymem Jiří Klan (v exilu používal i jméno Josef Kilián) v Kritickém měsíčníku. Velmi blízko měl ke skupině autorů sdružených kolem Kamila Bednáře, s nimiž se v letech 1938–1939 podílel na vydávání časopisu Noc. V roce 1940 lze rovněž jeho příspěvek nalézt v Jarním almanachu básnickém redigovaném Václavem Černým. Od května 1939 pobýval ve Velké Británii, kam utekl přes Polsko. V Británii se zapsal na studia (stipendium univerzity v Cardiffu; později přestoupil na londýnskou King's College), během nichž se zabýval klasickým dramatem a anglickou poezií – mimo jiné přeložil řadu děl do českého jazyka. Vedle toho působil v divadelní skupině Mladého Československa, kde se stal autorem řady her (například Hus a Páleč), pracoval v redakci kulturního měsíčníku Obzor a svými básněmi, překlady anglické a francouzské poezie a skeči přispíval například do Kulturního zápisníku, Čechoslováku, Review of English Literature a do vysílání čs. oddělení Evropské sekce britského veřejnoprávního rozhlasu (BBC). Po skončení II. světové války působil nějaký čas v redakčním kruhu sborníku poezie a vědy Kvart a jeho divadelní recenze se objevovaly pod kolektivním pseudonymem Pauper (mj. P. Tigrid, O. Ornest) v týdeníku pro politiku a kulturu Obzory; rovněž přispíval do Vývoje. Po krátké návštěvě Prahy (spolu s Karlem Brušákem) v roce 1946 se však vrátil do Velké Británie, kde pokračoval ve studiu a působil jako novinář. Své studium ukončil v roce 1951 obhajobou dizertační práce The Manifestations of the Baroque in the Works of John Donne (pod jménem Joseph Lederer) a nedlouho poté se stal pedagogem zaměřeným na anglickou renesanční a barokní literaturu. Vedle toho rovněž spolupracoval s Rádiem Svobodná Evropa (RFE). Josef Lederer zemřel na jaře 1985 v nizozemském Delftu. V roce 1954 přispěl jako Jiří Klan (pseudonym, jenž používal především v tisku) svými verši do antologie exilových básníků Neviditelný domov. Následoval Vánoční tisk Svobodné Evropy: Vánoce 1955 (New York 1955; jednalo se o přetisk vánočního čísla almanachu Rádia Svobodná Evropa, který byl vytištěn v témže roce a dopraven pomocí balonů do Československa).

Další publikace následovala až o téměř dvacet let později – byla jí sbírka Sopka islandská a jiné verše: 1969–1972 (Köln 1973). Následovaly dva sborníky s Ledererovými texty – Almanach české zahraniční poezie 1979: Výběr z veršů současných českých básníků žijících v zahraničí (München 1979), ... a když se řekne Voskovec (Köln 1983) a v neposlední řadě posmrtně vydaná útlá sbírka se stručným názvem Elegie (Purley 1986; básně vycházely i časopisecky); neúplné sebrané verše vyšly pod názvem Básnické dílo (Praha 1993).

Pokud jde o exilová periodika, uveřejňoval (i pod šifrou J. L.) své básně, recenze apod. například v Národní politice, Svědectví či Československém přehledu; básně z pozůstalosti se objevily v literární a filozofické revui Rozmluvy.

Báseň Ivo Fleischmannovi, napsaná v reakci na Fleischmannův odchod do exilu koncem 60. let, byla otištěna posmrtně v Národní politice v létě 1985. Báseň Příležitostné verše pochází z Básnického díla vydaného nakladatelstvím Rozmluvy v roce 1993 v Praze. Báseň Sopka islandská pochází ze sbírky Sopka islandská a jiné verše s podtitulem 1969–1972 vydané v listopadu 1973 nakladatelstvím Index v Kolíně nad Rýnem; přetištěna byla v již zmiňovaném Básnickém díle.

Josef Lederer byl dlouhodobým spolupracovníkem rádia Svobodná Evropa. Na karikatuře Ferdinand Peroutka před mikrofonem. Vyšlo v Rudém právu 1953. Repro archiv LtN

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

JOSEF LEDERER

Ivo Fleischmannovi

Ignác, ten buřič, vřel romantickými
vzdory.
O Dobříši se mu nesnilo, o Staše
také ne. Napsal Máj a miloval se s Lori,
ač nebyl sekční šéf, ba ani atašé.

Chyběl styk s cizinou, leč Mácha měl
svou vizi:
pohraničník a pes reakci staví hráz,
za polem s minami, za drátem země
cizí.
Pan Fleischmann pocítil na zádech
lehký mráz.

A připomíná nám velkého Karla Hynka,
Byť dvacet dlouhých let žil v teploučku
jak stinka,
když jiní byt měli na Borech, Pankráci.

Že s menším zpožděním konečně sbalil
rance,
chystá soud s Palackým, s Boženou páří
France
a epištolu nám čte o emigraci.

Příležitostné verše

K památce pátého výročí úmrtí Borise Pasternaka

Pět let co umřel. Glejt. Už dávno je to,
co z Kurska vyjel ráno rychlovlak.
Ujížděl k Tule. Bylo horké léto…
Pět let, co umřel Boris Pasternak.

Vlak stojí. Železniční násyp. Břízy.
Vystoupil tady. Není zřejmě Rus.
Mává nám šátkem a pak mizí
v záhybu trati černý hubertus.

Čteš Glejt. Pět roků. Dávno. Chvilka.
A navždy bude vzpomínat ji zrak:
k Tolstému viděl tehdy jeti Rilka
desetiletý Boris Pasternak.

Jakpak to napsal? Život svůj jsme žili
na scéně, na níž Hamleta hrál Bůh.
Ach, každý ladič pián, Borjo milý,
má přece také absolutní sluch.

Živago tratil Láru. Čí je vina?
Na živém těle nechte pokusů!
Orchestr nacvičuje Skrjabina
v koncertní síni jako v cirkusu.

Hrob ve vesnici. Napsal: je nás málo.
Živago zemřel, našel naději.
Pět roků už a co se vlastně stalo?
Nevadí, porozumíš později.

Peredelikno. Hrob a všude květy.
Děvče, co v slunci oči zamhouří.
Naděje. Vybuchují slova, věty.
Pasternak píše báseň Po bouři.
5. června 1965

Sopka islandská

„Já jsem sopkou islandskou;
Kolem led a sníh a ve mně –"
Z útržku Máchova zápisníku

V planktonu tonu. Dvojnásobně cizí:
dětinství krásným časem a pak zvlášť.
Na Charing Cross. To on. A zase mizí.
Pět pětatřicet. Vlaky. Opět plášť,

ten jeho plášť. To on. Je celý bílý,
červený vespod. Na nás na oba
lhostejná voda. Kancelářské síly.
Jediný druhu svého. Osoba

se rozpadá jak v louhu. Loni. Oni.
Syntaxi rozžírá mu dušezpyt
deště a větru, který v letu honí
let řasokupy. V čase má svůj byt.

V nákladných zříceninách kněžna
stárne.
Líčí si oči. Jaro ladí vzduch.
Chce večer býti. Mračno, mračno
marné
s oblakem splývá. V mlhách eunuch.

Kdo zneucí mé člověčenství? Z dálky
se valí husté dýmy nad Temží.
Zaobalený v plášti z Nekazalky
vyšel, pěst na čele. Teď už jen mží.

V Truhlářské ulici je vzadu doupě.
Už jednou s pískem. Zeptá harfenic
se na tu notu. Chichtala se hloupě
a stavěla se pak, že pláče. Nic

a nic a na Dobytčím trhu
v zrcadle šlehl obličej jak blesk.
Zaklíněn v samotu. V tvůj já se vrhu.
Pompeje z Prahy, místo cedit stesk.

Jícen byl tam, kde stála katedrála.
Naposled kralovala hořící.
Vznícená hlava. Slavná láva dralа
se dolů Ostruhovou ulicí.

Z říms řítily se hrnky rozmarýnky.
Proud z hloubi klíče ložnic roztavil,
kauterizoval podloubí a rynky.
Horoucí do koryta Vltavy.

Stromy jak louče. Salvy zlatých pršek
na počest cara. (V zámku prý byl bál.)
Kloboukem hodil: za Ďáblický vršek
padaly žhavé balvany a dál.

Koupil si švestky. Jazyk. Přišly o pel.
Pak vyvřelina v prudké rozkoši
nás odlila a jemný, tichý popel
zasypal naše duté sousoší.

Zduřelé pluky, mrační kyrysaři,
zas šikují se proti černým zdem.
Ať neklinká se, ať se útok zmaří
v nebeské bitvě samým Zikmundem.

Smích v noci. Víří páry. Zvonovina
Zní: Ona není víc. A nikdy snad.
Neb nikdy. Týrat anděly. Zní: Vina.
Ona. A běžel dolů rantlovat.

Srp měsíce žne mraky. Lověnina
trouba nás volá na půlnoční lov.
Iluminace umdlí. Vinna, vinna.
Koukal se na ni. (Třiadvacet slov.)

Se zaťatými zuby v těsné štole
kutal své skutky. Za bílého dne
nad hlavou hvězdy. Znamení dal dole,
ať se ho na skutečnost vytáhne.

Kopulí kopulace, týny, stíny
na ložích válejí se. Z rozvalin
hlas v mracích velí: Přelož do češtiny
zoufalou muří řeč. Tak plynul plyn.

Osleplá okna zacivěla zpupně.
Ulicí běžel. Všude výkaly.
Dlouhá a delší, výš a výše, stupně
jak násobilka, plíce zvykaly

si dýchat, kde už není vzduch.
Má loďka
usnula na úpatí pilíře.
Venezia, dobrou noc. A pak ho potká.
Zuřivá bělma žloutnou, milíře
v železném hrudním koši: Vinna, vinna.
O tělo její. Z ráje vyhnaný.
Studoval komického mouřenína.
Chorovod bárek podle Dogany

za zády Štěsteny ven klouže, míří
na San Michele. Ale celníci
pod příkrov nahlížejí, chtějí čtyři
krejcary za kadáver. V ulici
kupců, kde jabko nepropadne, Vlaši
šidili. Tu se zdvihne bóra z hor,
rozkřídlí la Salute, která plaší
bílými volutami starý mor.

Rozlícen krásou vpadl do bludiště,
chodbami běhá jako vzpomínka:
chtěl najít volnost v jedné síni, příště
narazí na Hynka a na Hynka.

Šest oken. Labe. Terezínské valy.
Radobyl. Košťál. Do hor k Ústěku.
A Erinye poposedávaly,
kdy se už začne. Není útěku
z toho, co bude hráno. Rozsápou ho
na této scéně. Sopky vyhaslé
půlkruhem rozestoupily se. Pouhou
noc čeká. Ale jako po másle

jedeme s poštou, postilión troubí,
že se tu začíná mít dobře. Syn
už v matce trpěl. Hrozny sládnou
v loubí
vinic. Z Čech plují lodi. Z prohlubin

ze mě a ze sopouchů jeho vášně,
z ozvučených jeskyň dětské paměti
řeč náhle přišla, vtělila se strašně
a navštěvuje naše století.

Povídka roku 2006 – druhé kolo soutěže

O půlnoci 19. února 2006 se uzavřelo druhé kolo soutěže Literárních novin a internetového serveru Aktuálně.cz Povídka roku 2006. Narozdíl od kola prvního, kde se sešly dvě desítky soutěžních textů, se jich v kole druhém objevilo ještě o devět víc. Všech těchto devětadvacet povídek bude uveřejněno na internetových stránkách Literárních novin. Redakce z nich vybrala tentokrát šest, které předá porotě a o kterých zároveň budou moci čtenáři hlasovat na internetových stránkách Literárních novin.

Jsou to tyto:

Natálie Bartasová	kreslim si piktogramy na obal od čokolády
Soňa Harasimová	Pohovka s lekníny
Eva Krejčová	ZaTracená generace
Zuzana Kulheimová	Ksukolové
Yveta Shanfeldová	Bradavice
Martin Sichinger	Muž, který nezabil Heydricha

K těmto šesti textům se přidá ještě z prvního kola povídka **Kateřiny Tučkové** Poslední večer, která se umístila na druhém místě s celkovým počtem bodů, který přesáhl dvacet procent všech bodů rozdělených porotou, proto podle pravidel postupuje.

Výsledky druhého kola spolu s hodnocením poroty a vítěznou povídkou si můžete přečíst ve dvanáctém čísle Literárních novin (vyjde 20. března 2006).

JIŘÍ KOVTUN

Zpola potopený člun

V rákosí
leží zpola potopený člun
připoutaný k břehu,
jako já
ležím v loži svého vyhnanství
v polospánku.
Myšlenka na útěk
mě k rodné vlasti připoutala,
ale zatím nikdo nepřichází,
nepleskla
veselá vesla o hladinu.

Chtěl bych nazpět,
do polí,
nad nimiž celý den zpívá slunce.
Ale dnes už neuvidím opálené sedláky;
zde si lidé připravují
teplé kabáty, obuv,
zatápějí v kamnech,
zima přichází.
Tiše, tiše
podzim dýše,
žluté listy opouštějí stromy,
stromy osiřely.

Ticho

Ráno ticho
večer ticho
v noci ticho,
šedá skála,
tupí lidé,
město snu.
Odpočívám na mracích,
dýchám mlhu.
Dnešní noc je stejná
jako včerejší,
včerejší den jako tento.
Stále stejní rybáři
přicházejí k řece.
Nad nimi
žvaní hejna vlaštovek.

Brzo
odletí do jasné dálky.

*

Jako červený šátek
plavou květy lotosu,
kořist mrazu.

Šel bych domů,
Nebýt těch neschůdných hor.

Starý rybář
sedí u řeky
a řeka zaplavuje jeho břeh –
takový je můj žal.

Šel bych domů,
nebýt těch neschůdných hor.

Ale vrátím-li se,
musí to být jen zjara,
protože moje první myšlenka
bude platit rybníkům
a moje srdce by se nezaradovalo,
kdybych nespatřil v obloze bílá křídla
a v zeleném rákosí
kolébající se člun.

*

Proč ze mne, z Tu-Fu,
chcete dělat mučedníka.
Jsem starý a sláb,
a je se mnou malá hrstka
špatných vojáků:
čelo, jež vzpomíná
a nemyslí,
oči, jež vidí listy stromů,
a ne otrávená kopí,
uši, jež slyší v keři slavíka,
a ne záškodnickou střelu,
prsty, jež milují štětec a tuš,
a nenávidí krev a zbraň.
Vždyť vy víte,
že toto tělo
je chatrné.

Zasloužil jsem si besídku,
obrostlou břečťanem,
a kupu přátel,
a ne tento chladný žalář,
kde jsem sám.

Ale chybujete,
když se mi vysmíváte.

Slýchávám,
jak hluboko
v bídné hrudi
pevným krokem pochoduje
udatné srdce.

VIKTOR A. DEBNÁR

Čas boření, čas stavění

Historik, knihovník, esejista, básník, prozaik, překladatel a editor Jiří Kovtun (1927) je dalším z exilových autorů, které uvádíme v našem pravidelném cyklu.

Jiří Kovtun se narodil v roce 1927 v Horinčevu, obci dnes ležící na Ukrajině. Po gymnaziálních studiích v Praze se zapsal na Právnickou fakultu UK, kde studoval v letech 1946–1948. Vedle toho byl redakčním tajemníkem časopisu Čs. strany lidové Vývoj, překlady uveřejňoval například v Akordu, Bloku, vlastní příspěvky zase kupříkladu v Obzorech. Po Únoru 1948 byl vyloučen ze studií a rovněž ze Syndikátu čs. novinářů; v květnu 1948 opustil Československo, přes Rakousko se dostal do Německa. Pobýval v Německu (spolu s Pavlem Tigridem se věnoval práci v Czechoslovak Relief Committee) a poté v Norsku. V letech 1951–1973 působil v Rádiu Svobodná Evropa (RFE) v Mnichově (mj. vedl pořad Vzkazy domovu, odhalující zločiny komunistického režimu proti lidskosti, a připravoval kulturní a politické pořady). V letech 1953–1962 byl spolueditorem knižnice Lucernička. Po odjezdu ze Spolkové republiky Německo se usadil ve Spojených státech amerických, a to nejprve v New Yorku. V polovině 70. let absolvoval magisterské studium na Graduate School of Library Science na Pratt Institute. Po dvouletém působení v československém oddělení rozhlasové stanice The Voice of America (VOA), kde psal a redigoval politické a kulturní komentáře a informace, byl od roku 1977 do svého odchodu na penzi (2000) československým odborníkem Evropského oddělení washingtonské Library of Congress.

Jiří Kovtun, muž jehož téměř osmdesátiletý život je výjimečný v mnoha ohledech. Foto archiv LtN.

Knižně Jiří Kovtun debutoval sbírkou Blahoslavení (Mnichov 1953, reprint 70. léta; část vyšla časopisecky), následovanou útlou sbírkou Tu-Fuův žal (Paříž 1954). Poté se, pokud jde o knihy, publikačně odmlčel až do 70. let, kdy vydal dva romány – Pražskou eklogu (Mnichov 1973, 2. vyd. Londýn 1982 a 3. vyd. Brno 1992) a Zprávu z Lisabonu (Curych 1979, 2. vyd. Praha 1999); v polovině 70. let ohlášená sbírka Zrození řeči (edice Akt) se dočkala vydání až v rámci Hřbetu velryby (Praha 1995, obsahuje texty z 50. až 90. let – mj. i část sbírky Tu-Fuův žal). Pokud jde o příspěvky ve sbornících, Kovtunovy texty se objevily například v publikacích Zahrada v zemi nikoho = Rohtaed ei kellegi-maal (Stockholm 1955), Čas stavění: Básně českých exulantů (Wien 1956), Peníz exulantův: Antologie exilové prosy (Mnichov 1956), Svědectví Pavla Tigrida (Mnichov 1982), Chuť ztraceného domova/The Taste of A Lost Homeland (S. l. 2002) či Poštovní schránka domov (Praha 2005). Významnou část autorovy tvorby tvoří odborné publikace (týkající se především osoby Tomáše G. Masaryka) – například Budeme pokračovat (Toronto 1984), Slovo má poslanec Masaryk (München 1985, 2. vyd. a 3. vyd. reprint Erlangen 1985 a 1986, 4. vyd. Praha 1991), Masarykův triumf: Příběh konce velké války (Toronto 1987, Praha 1991), Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera (Praha 1994) nebo Republika v nebezpečném světě: Éra prezidenta Masaryka 1918–1935 (Praha 2005). Z anglických uveďme Czech and Slovak Literature in English: A Bibliography (Washington, D. C. 1984, 2. dopl. vyd. 1988, ed.), Masaryk & America: Testimony of A Relationship (Washington, D. C. 1988) nebo The Spirit of T. G. Masaryk (1850–1937): An Anthology (Basingstoke 1990, ed.) nebo Czech and Slovak History: An American Bibliography (Washington, D. C. 1996, ed.); vedle samostatných publikací je rovněž zastoupen v mnoha odborných sbornících. Je autorem celé řady úvodů, předmluv a doslovů. Anglické publikace a texty podepisoval jako George J. Kovtun.

Mimo vlastní tvorby se J. Kovtun rovněž věnuje překladatelské činnosti, a to hlavně z ruské literatury (kupříkladu A. Achmatovová, B. Pasternak, O. Mandelštam, A. Solženicyn, V. Chlebnikov nebo J. Brodskij).

V exilu přispíval, velmi často pod šifrou J. K., svými recenzemi, studiemi, prózami, verši a medailonky například do Archy, Svědectví (zde působil nějaký čas mj. i v redakční radě), Hlasu exilu, Proměn, Bodu (rovněž v redakci), Newyorských listů nebo Revue; z anglickojazyčných například do Journal of Library History nebo Kosmas – Czechoslovak and Central European Journal.

Zpola potopený člun, Ticho a dvě básně označené * pocházejí ze sbírky Tu-Fuův žal vydané Knižnicí lyriky v březnu 1954 v Paříži (na titulním listě uveden Stockholm, neboť edici redigoval Robert Vlach ve Švédsku; prvně dvě jmenované byly rovněž zařazeny do Hřbetu velryby, vydaném v roce 1995 pražským nakladatelstvím Torst – z tohoto vydání také pochází jejich tituly).

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

KATEŘINA ŘÍHOVÁ

Poezie rukou

Co vyfotit z básníka, abychom ho nejlépe charakterizovali? Ruce? A z fotografa? Oko? Vystihneme to podstatné ze zpěváka, když mu vyfotografujeme hlasivky? Nebo snad raději uši?

Šestnáctým svazkem edice Revolver Revue je kniha Viktora Karlíka, kterou stvořil ve spolupráci s fotografem Robertem Portelem a rukama čtyřiadvaceti českých básníků. Spolupráce těchto rukou spočívala v tom, že byly ochotné se nastavit a nechat fotografovat. Vznikla tak fotografická kniha už svým názvem prozrazující a poté také naplňující svůj záměr – Ruce básníků. Důvod, proč fotografovat básníkům právě ruce, a ne jinou část jejich těla, vidím v tom, že právě ruce ideálně propojují oblast jejich tvorby s územím vlastního života. Podobně jako poezie.

Při prvním zkoumavějším pohledu na jakéhokoli člověka přitáhne bezpečně naši pozornost hned několik detailů lidského těla. Zpravidla jsou to oči, vlasy, ústa… Ne na posledním místě ale také ruce. Zvídavě a pokradmu si prohlížíme cizí pětiprstá chapadla a snažíme se z těch pohledů a pozorování gest vyčíst něco víc o tom, jaký je daný člověk, a poodkrýt něco ze způsobu jeho života. Mezi rukama, podobně jako mezi životy jednotlivých lidí, jsou velké rozdíly. Zatímco jsou jedny upracované, scvrklé a vrásčité, jiné pěstěné, rovné a vláčné. I přes zdánlivou podobnost se ale nakonec všechny ruce od sebe vždy něčím liší. Neexistují dva stejné otisky prstů, stejně tak jako neexistují dva totožné otisky života.

Naše ruce jsou s našimi životy propojeny nejúžeji, jak je to jen možné. Zdravé ruce tvoří část naší svobody, nejsme odkázáni na soustavnou péči žádných dalších párů obětavých rukou. Potřebujeme je při těch nejběžnějších úkonech – když se oblékáme, češeme, jíme –, stejně tak při jakékoli práci nebo také činnosti umělecké. Přestože v mnohých případech záleží právě na zručnosti umělcových prstů – v případě hry na piano nebo tesání soch z kamene, to hlavní se stejně vždy odehrává mimo naše ruce. Ruce jsou jen podstatným výkonným orgánem, který nám pomůže zrealizovat záměr, jenž se zrodil v naší hlavě nebo vyplynul z prožitku či zkušenosti našeho života.

Co se týče poezie, ta nevzniká v rukách, rukama je ale zaznamenána a dalšíma rukama (čtenářů) pak zase prochází. Ruce básníků tedy v dějinách poezie znamenají mnoho, stejně tak jako znamenají mnoho v samotných životech těchto básníků. Přichází-li tedy Viktor Karlík se záměrem fotografovat ruce básníků, fotografuje spolu s nimi také kusy jejich životů. V nahých a napřažených rukách čtyřiadvaceti oslovených básníků je možné číst výmluvnost vedle jisté skrytosti a tajemství podobně jako v jejich poezii.

Ruce se tedy v řadě charakteristik podobají samotné poezii. Jsou krásné mnohdy i ve své ošklivosti, užitečné, když jsou vedeny jistým záměrem, zbytečné tehdy, když nemají co na práci. Odráží se do nich život, který sami aktivně vytváří. Život bez rukou, stejně jako bez poezie by byl nemyslitelný.

Viktor Karlík: Ruce básníků (spolupráce Robert Portel). Revolver Revue, Praha 2005.

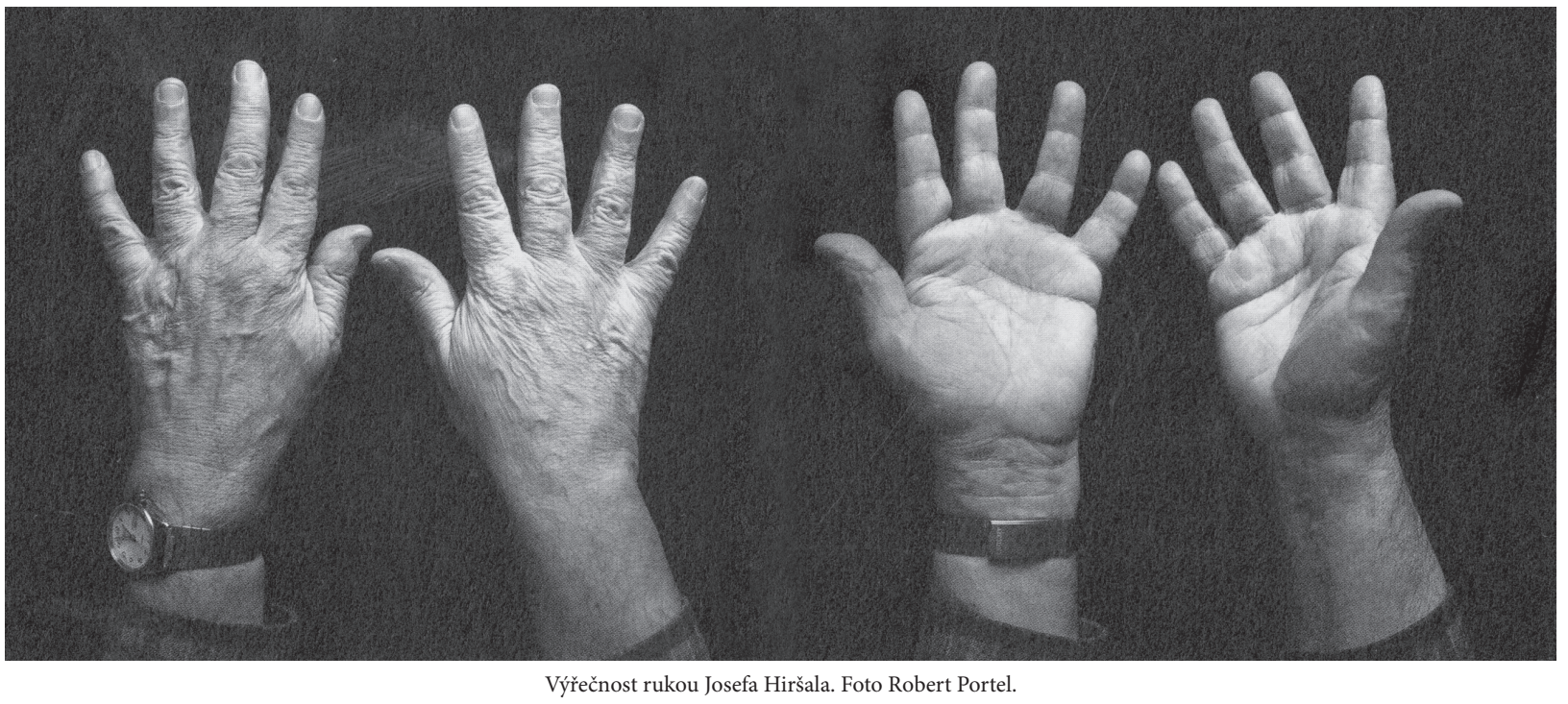

Výřečnost rukou Josefa Hiršala. Foto Robert Portel.

VIKTOR A. DEBNÁR

Krása se vejde do jediného verše

Náš pravidelný cyklus připomínání exilových autorů pokračuje básníkem, prozaikem, novinářem, editorem, režisérem a pedagogem Františkem Listopadem (1921), žijícím od roku 1958 v Portugalsku.

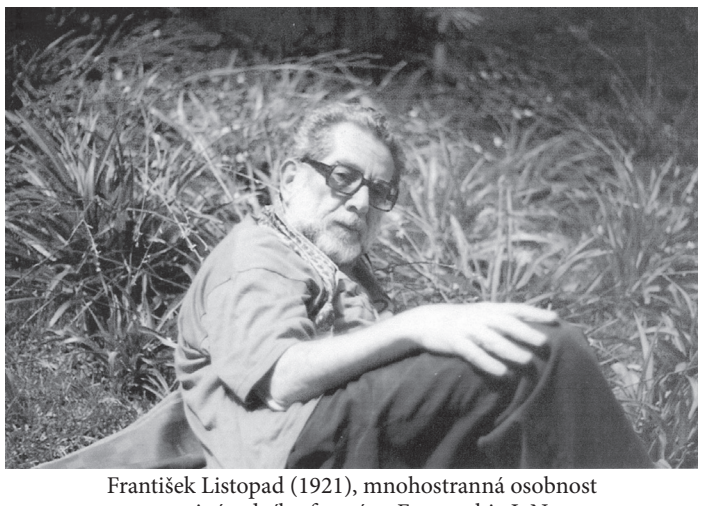

František Listopad (1921), mnohostranná osobnost mezinárodního formátu. Foto archiv LtN

František Listopad, významný představitel české a portugalské kultury, vlastním jménem Jiří Synek, se narodil 26. listopadu 1921 v Praze. Svá středoškolská studia ukončil v roce 1939, literárně debutuje v rozhlase a časopisecky, krátce pracuje v nakladatelství a počátkem čtyřicátých let vstupuje do ilegality, kde působí v Hnutí za svobodu; za svou odbojovou činnost obdržel řadu vyznamenání, i zahraničních. Po válce se zapisuje ke studiu filosofie na Filozofické fakultě UK a spoluzakládá nakladatelství a deník Mladá fronta, v němž působí jako šéf kulturní rubriky. Patří k autorům z okruhu zmiňovaného deníku (kolegové J. Hořec, O. Kryštofek ad.), k tzv. dynamoarchistům (sborník Aktiv). Vydává několik publikací, převážně básnických sbírek (například Sláva uřknutí či První věta), ale i próz (Boj o Venezuelu), napsaných již během války; rediguje sborníky např. Dnešní dětská kniha) a své texty uveřejňuje v Programu D, Řádu, Akordu, Generaci, Kolu, Bloku atd. – za své literární dílo je rovněž oceněn několika cenami (kupříkladu Českou akademií věd a umění, 1947). Od října 1947 pobývá ve Francii (dopisovatel Mladé fronty, redaktor česko-francouzského týdeníku čs. ministerstva informací Parrallèle 50, resp. vedoucí informační kanceláře při čs. vyslanectví), původně na dva měsíce. Po krátké návštěvě Prahy po únorových událostech v roce 1948 se mu podařilo vrátit se do Francie, kde vzápětí rezignoval na své české zaměstnání; sbírka mající vyjít v nakladatelství Práce již nebyla povolena cenzurou. V Paříži se mimo jiné podílel na pořádání výstav či kabaretů, ale především začal spolupracovat s francouzskými médii: tiskem (Le Monde, France-Soir, Franc-Tireur a jinými), rozhlasem a televizí. Počínaje rokem 1958 žije v Portugalsku (Porto), později se přestěhoval do Lisabonu, kde pobývá dodnes. Ve svém druhém domově pracoval především na lisabonské Universidade Técnica (Instituto Superior de Ciências Sociais e Política Ultramarina), koncem roku 1981 zakládá Escola Superior de Teatro e Cinema. Vedle toho se rovněž věnuje filmové/televizní a divadelní režii (Casa da Comédia, Teatro Nacional de S. Carlos, Teatro da Garagem a jiné); byl uměleckým ředitelem Teatro Nacional v Lisabonu. Od roku 1991 příležitostně režíruje i v českých divadlech (Brno, naposledy Zlín). Jakožto profesor hostoval na Ústavu pro studium divadla a interaktivních médií v Brně, stejně tak jako i v řadě dalších zemí (např. Brazílie – Escola de Teatro de UFBA, 2000). Svými články přispívá například do kulturního týdeníku Jornal de Letras či deníku Diário de Notícias. František Listopad je členem řady významných organizací, mimo jiné i Svazu portugalských spisovatelů, Obce spisovatelů, Syndikátu novinářů či PEN klubu a nositelem mnohých českých a zahraničních vyznamenání a ocenění (například Prémio da Imprensa, Medaile Za zásluhy, Evropské medaile Franze Kafky nebo Ceny Gratias agit). Své publikace vydává po roce 1989 především v Česku (kupříkladu Soukromé sklenářství v Brně, Final rondi, Zlý pes bez zahrady nebo Chinatown s Rózou). V Portugalsku publikuje pod jménem Jorge Listopad – vydal zde velké množství knih a publikací (například Primeiro testamento, Estreitamento progressivo, Mar seco, gelado quente: São 21 de repente, Novos territórios, Biografia de cristal, Secos e molhados, ale také Bibliografia dos assuntos eslavos e da sovietologia) a je autorem mnoha předmluv (Gogol, Hrabal a další); je zastoupen v Anthologie de la poésie tchèque contemporaine: 1945–2000 (2002, ed. Petr Král).

V exilu debutoval Listopad knižně proslulým esejem doplněným ilustracemi Toyen Tristan čili zrada vzdělance (1954, část časopisecky v exilu a v revui Svět a divadlo, 1991; 2. vyd. in Tristan z města do města, 1997) – kniha, přeložená do osmi jazyků, byla ještě před svým vydáním odměněna první cenou v literární soutěži pořádané Křesťanskou akademií ve spolupráci s Českou kulturní radou v exilu za rok 1953, přičemž esej byl zamýšlen jakožto součást filosoficko-básnické Knihy stížností, která však byla nakonec realizována pouze částečně. Následovaly lyrické prózy Umazané povídky (1955, část časopisecky a jedna z povídek v antologii Poštovní schránka domov, 2005), za něž byl odměněn ve výše zmiňované soutěži za rok 1954, sbírka básní z let 1948–1954 Svoboda a jiné ovoce (1956, 1. cena literární soutěže Rádia Svobodná Evropa za rok 1954), eseje Byty a prostory (1958) a opět sbírky Černý bílý, nevím (1973) a Nástroje paměti (1982); všechny tři sbírky vyšly v souboru Daleko blízko (1993). Vedle toho přispěl do několika sborníků, z těch nejvýznamnějších uveďme Neviditelný domov: Verše exulantů 1948–1953 (1954), Peníz exulantův: Antologie exilové prosy (1956) a Sklizeň svobodné tvorby (sv. 1, 3–4, 1958 a 1959).

Pokud jde o publicistickou činnost, své příspěvky (poezie, úvahy, eseje, recenze atd.) tiskl v řadě exilových periodik (Svědectví, Listy, Archa, Skutečnost, Zápisník…).

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

FRANTIŠEK LISTOPAD

Umazaná od tebe

V krajině bylo ještě mnoho života, když vyšli z lesa na stráň, trnovou maliním, ostružinami, šípky. Kráčeli opatrně mezi prstíky trnů zakopanou, smyšlenou cestičkou. Pak se rozeběhla a on za ní. Vběhli do louky.

Trny jim vytrhaly nitky ze šatů. Tady šli už po skutečné cestičce. Pro jednoho. Šli za sebou.

Les, ze kterého vyšli, byl vysoko za nimi. Tam byl již večer. Po kvetoucích travách, po všech květinách a po rybnících se začal rozlévat laskavý smutek.

Šli kolem topolů a vyplašili z nich hejno ptáků. Fičelo prudce, nízko při zemi, za ním druhé a třetí.

Z cestičky uskakovaly žáby.

Utrhla si kominíčky a dala je do knoflíkové dírky. Pod jabloní našli malá padavčata. Zakousla se do jednoho, zavrtěla hlavou a řekla: „*Dvakrát dobré to není.*“

Zastavili se. Svět dýchal jak oni.

Říkal si: „*Ty a ptáci. Ty a louky. Ty a obloha.*“

Když se blížili k vesnici, voněly vzduchem zahrady. Cestička se vlila do cesty. Šli kolem hřbitova, pak kolem žabince, pak kolem zahrádky, ve které byly trpasličí broskve, ale jiřiny, větší než obličej.

Kudy?

Kýchla. „*Pozdrav Pámbů.*“

„*Je to pravda,*“ odpověděla.

„*Co?*“

„*Všechno.*“

Vzali se za ruce jako dvě slepé děti. Stroužek několika slov opět pohasl a bylo ticho. Potkala je malá plavovláska a pozdravila je. Pozdravili ji a byli překvapeni.

Usmál se: „*Vždyť jsme na venkově.*“

Na návsi byl kostel, hostinec, koloniální obchod Josefa Říhy a Baťa.

„Půjdeme vůbec někam spát?“ A v jejích očích stálo: jaký je to nový svět – abychom raději ani nechodili na nocleh.

„*V noci bude zima. Už jsou lískové oříšky.*“

„*Když jsou lískové oříšky, v noci je zima?*“ ptala se dětsky.

„*To se tak říká. Ona je v noci zima už asi předtím. Ale pro milence teprve od lískových oříšků!*“

Pohladila mu líc ruky. Nezvykl si ještě, jak je to dobře, myslila. A její myšlenka navazovala na jeho slova o milencích.

V hostinci se na ně chvíli zkoumavě dívali. Pak se uspokojili. Říkali: „*Ale nejste manželé!*“ Do okna pršelo rdesno. Pravila: „*Ale jsme.*“

A on potichu: „*Ale nejsme.*“ Uvedli je do malého, jediného pokojíku. („*Náhodou je volný,*“ dělali jej vzácným, „*pan doktor nepřijel.*“) Byla tam postel, pohovka, umyvadlo, obrázek, na který už nebylo vidět. A parůžky. Okno vedlo přímo na náves. Každý mohl vidět do pokoje.

Vešli se tam právě oni a paní hostinská. Hostinský musil stát na chodbě. Stál a kouřil listí.

„*Musím ještě ustlat na pohovce.*“

„*No…,*“ usmíval se v chodbě.

Mlčela.

Zatím, co paní hostinská stlala, šli do hostinské místnosti. Napili se, namazali chleba paštikou z konservy.

Hostinský si k nim přisedl. „*My taky nejsme ještě svoji, a jsme už dědek a bába. Tak si z toho, slečinko, nic nedělají!*“

„*Vidíš, že nám to nikdo nevěří,*“ řekl. Teprve v pokojíčku mu odpověděla. „*Nevěří nám, protože ty tomu nevěříš. Jak bych to měla udělat, aby nám věřili!?*“

„*Já nic dělat nebudu!*“

Pak si sedli na postel. Držel ji kolem pasu. Šeptali si: „*Naše svatební cesta. Trávy a květiny a slunce a noc…*“

„*A ty!*“

„*A ty!*“

Byla už tma, čepobití noci. „*Umíš rozsvěcovat petrolejku?*“

„*Nač?*“

V botě měla písek. „*Kde se tam jen vzal?*“ mudrovala.

„*Hm, narodil se.*“

Najednou ona, bez souvislosti, vyhrkla: „*Viď, že žádný člověk není docela obyčejný.*“

„*Na koho myslíš?*“

„*Na naše dnešní domácí pány.*“

Leželi vedle sebe. Dotýkali se jen rukou.

„*Já vím, a až budem usínat, najednou řekneš… Podivné, ani nevíme, co je to život…*“

„*Ty! Jen se směj!*“

Přivřel okno. Znovu si přilehl.

„*Víš, já myslím, že jsou na světě lidé, kteří nepoznali za celý život jediného člověka docela.*“

Usmíval se v duchu. Políbil ji na oči a na nos a malinko na ústa

„*Vždyť ty vůbec nechceš myslet,*“ horlila. Pak vzala jeho hlavu k sobě. Zavírali oči.

Usnula první. Když usínala, ještě zašeptala: „*Copak je možné usnout?*“

Ráno bylo tolik modré, jak pampeliška žlutá. Došel ke studni pro vodu. Rumpál skřípal vodu do umyvadla.

„*Rozházej trochu pohovku, aby to tak nevypadalo,*“ říkala ještě v posteli.

„*Vždyť přece nejsme milenci…*“

„*Zlobíš. Pojď raději ještě chvíli ke mně.*“

„*Nemám místo.*“

Odvrátila hlavu. Usmívala se. Předstírala, že spí a že je uražena. Obojí najednou.

Pokojíček byl modrý, ale s kočičími skvrnami jako školní výkresy. Obrázek nad postelí nebyl o nic lepší. Byl zato zelený.

Musila jej už vyhnat z postele. „*Každý se nám může dívat do oken.*“

„*Ať,*“ bručel pod hrstěmi vody, do které mezitím napadaly malé mušky.

Měl chuť štípat dříví. Ale dříví bylo na dvorku srovnáno. Dostali kávu se škraloupem. Do kapsy jablko. „*Však vy si jich po cestě natrháte víc. A až zase přijdete, napište nám.*“ Řekla jim své jméno.

„*A jak se jmenuje obec?*“ zeptal se.

„*To vy nevíte?*“ spráskla ruce. „*Co jste to za lidi…*“

Druhou stranou vyšli z vesnice. Jak se jmenovala, měli napsáno na kousku čtverečkovaného papíru.

FRANTIŠEK LISTOPAD

Umazaná od hlíny

Tak tu jde rok za rokem. V zimě, dlouhé jako bílý rubáš, sotva může člověk proběhnout od samot do vsi nebo na druhou stranu do města, na poštu, na níž rezivějí prázdné žerdi. Sněhu je až po nízké smrčky a holinky už od loňska zatýkají, ať dělal švec Filip co dělal.

„*Špatně mazals křápy!*“ řekl.

A člověk pořád něco potřebuje.

Z jara hned to a ono; všechno se chystá. Slunce hryže mladé, zelenavé listí, ve vzduchu poletuje nějaká pejř a lehká vůně všude polehává. I tráva sílí. Jak chrstám kbelík vody, vstane co se ohlídnu. A tak se neohlížím a dívám se na ni hodně zblízka, ať vím, jak celá umdlelá a umrtvená se najednou až u kořene protáhne a pokouší se vstát po prvé. Trochu sebou brkne a zase padne zpět, ale za chvíli se opět počne cukat, protahovat se v kolínku a zabírat pro sebe vzduch, až tu nakonec stojí rovná jako dřív.

A než by pes štěk, začnou deště, mezi neurostlým žitem se plamení pampelišky a už nevíš, co dřív. Sázíš na tlap brambory, pod palcem rezatý nůž, chodíš jako hrbek, a sotva víš, co se děje v lesích. A sotva víš, co se děje za nimi. Že už rostou holubinky, toho máš také povědomost, protože u mladé Filipové jsi jedl v polévce, když tě pozvala.

„*Zase mi neseš, držgrešle, ty smutný holiny?*“

„*Zase!*“

Kývá rychle hlavou jako dětská hračka, panáček, a nevím, co si to myslí.

„Pojďte na krapet polívky,“ na to Filipová, co se češe jako za svobodna – s pěšinkou uprostřed. Kouká do zrcadla, říkají, a má dítě.

Tak holubinky. Ale holinky, kdoví, co s nimi bude. Když teď už porůstá i škarpa, a třeba samým šťovíkem, tak mi nejsou k potřebě. Ale až budu zaorávat a potom hlavně v zimě. A ta je tady, sotva se otočí léto.

S loukou byla lehká práce. Kus jsem zakrojil k polím, a tak jsem začal síc ve tři z noci a večer za rosy jsem ji dodělal. Hlava se mi motala, ale hotová byla; nic jiného nemůže nikdož říct.

Jo. Na to nejsou hodiny. Na nic nejsou hodiny. Taky mi doma, už od tý smrti, všelijak chodí pěšinama. A že vůbec jdou, to se divím. Natahuju je, jak se mi chce. A když se mi nechce, blaženě odpočívají. Hodiny. Někdo na ně věří, někdo zas ne. Filip na ně jistě taky nevěří a vstává podle slunce. A Filipka? Ta možná na ně věří; sloužila ve městě.

A co pořád ta Filipka?

Aby ji káně poklubalo.

Člověk na ni v noci myslí, jaká je pěkná, a že Filip je už dědek, sotva se mu dratev z ruky nevytřese. Taky jsem na ni myslil ten večír. To už byla pole vysoká, pampelišek, koukolu, chrp nevidět. A tak jdu. Všechno se hýbalo květem a růstem, všechno cvrčelo a teklo do divné muziky, která ne a ne utichnout.

Po třešňové silnici jel stěhovací vůz a nechával za sebou prach. A slunce ještě svítilo a myslil jsem si, kohopak to stěhujou. Jdu výš, cesta v polích mě vysouvala k obloze; nic jsem neviděl, když jsem překročil silnici, nic jsem neviděl, jen zdvih té své cesty a nad ní nebe rozzářené od večerního slunce. Ale veselé to nebylo.

Pod prvními stromy lesa leží mladá Filipová. A oblečená je bíle jako bříza na skaličce, tenká je jako ocún a naklání se prsy k zemi jak vítr.

Ani nevím, jak jsem se obrátil.

A už nejsem.

Vydychuji, a přece bych se rád ještě podíval, jen podíval skrze poslední klasy pole u lesa. Jen mžik oka. Ale nemám čas na dlouhé procházky, jakýpak copak, doma musím všechno obsloužit, kozu a slepice a řezačku namazat, aby nedopadla jako mé boty u Filipa.

Však se ho musím zas jednou zeptat, co je s nimi.

A až uvidím Filipku, řeknu: „*To jsou časy…*“ Nic víc. Však si z toho vybere, že jsem ji viděl.

A snad právě proto jsem přestal chodit večír ven a u Filipa jsem taky nebyl. Však je práce, tolik práce pro samotný ruce, že člověk nemá čas si zahoukat po staru do kornoutu rukou, že sotva si odplivnu a jdu za stavení.

A zase byl večír a už jsem kozu podojil a slepice zavřel na dřevěnej prst, i včera uvařený brambory jsem si ohřál, omastil a upil jsem k nim mlíka.

Venku byly třesavé mráčky jako kozí bobky, drobné kamení mi chrupalo pod nohama, jako by se veselilo nebo smutnělo, nevím; snad jakoby žilo.

A tam a tady, všude – taková volnost, až mě to uhodilo. Snad jsem si to jen tak vymyslil v tý chvíli, ale všude toho, tý volnosti, bylo plno, nad stromy, nad vzduchem, nad všemi barvami, kdejaká byla. A všecičko utichalo, jen ta volnost ne, i nebe uteklo z područí slunce, jen to jediné všude zbývalo a já jsem měl krásně ve hlavě, v prsou. A sotva jsem věděl, co se děje v lesích a co se děje za nimi. Stojím jako u vidění.

Na pole, kde už jen tu a tam stojí zakrslý králičí trojkvítek, padá němá vůně, vůně beze strachu, bez úzkosti, že by za ní mohla přijít ošklivost. Jako by měla trvat jistotu až do věčnosti.

Sedím právě na tom místě, co kdysi ležela mladá Filipová. Cesta jde nade mnou prudce vzhůru a já už se dlouho tak nezamyslil. Tolik jsem chtěl v té bolesti se vší smrtí v rodině, tolik jsem chtěl klid a žádnou starost už o drahýho, radš ho nemít; a sen se mi vrátil do skutečnosti. Je ten sen často zakrytý a nepoznáme ho hned…

A člověk pořád něco potřebuje.

A člověk pořád něco potřebuje, aby nepřestal být.

Seshora utíká mladá Filipová, ústa pootevřená, vlas rozcuchaný a jako ošklivá.

„*Kde je mý dítě,*“ křičí na mě.

Dítě, říkám si.

„*Dítě!*“ křičí.

Dívám se na ni.

„*Vrátka byly otevřený. Já nešťastná, jsem byla pro cukr v Zákolčí a Filip musel dělat koláře i kováře. Starej kortouč se rozbil a jak bil do plechu, asi se nic nekoukal po děcku…*“

Já povídám, že jsem nic neviděl, a hned se dávám s ni na cestu. A nad lesní školkou čte Filipová nahlas tabulku, bledne a dává si prst k ústům, aby nevěřila zlé bolesti:

MRTVÉ VRÁNY JSOU OTRÁVENY! NESBÍREJTE!

A nad hroudovatým polem jsme najednou oba jasně uviděli dětské stopy, šlápoty, stále a stále dál, a to pole se náhle zvětšovalo a zvětšovalo, až se rozlilo do otevřeného kraje, kde snad nebylo otrávených vran a kde malá, něžná stopa se dočista ztratila jako toho, jenž musí jít…

Povídky Umazaná od tebe a Umazaná od hlíny pocházejí z cyklu Umazané povídky vydaném v říjnu 1955 ve Stockholmu Sklizní svobodné tvorby, obálka, ilustrace a grafická úprava autor; prvně jmenovaný text byl otištěn v revui Sklizeň v únoru téhož roku.

VIKTOR A. DEBNÁR

Snad se přece do nebe dostanem

Náš pravidelný cyklus připomíná pozapomenuté exilové autory. Tentokrát je to žena – výtvarnice, básnířka, prozaička a překladatelka Gertruda Goepfertová-Gruberová.

Gertruda Goepfertová se narodila 16. dubna 1924 v Janštýně nedaleko Jihlavy. První tři ročníky navštěvovala Gymnázium Elišky Krásnohorské v Praze, od roku 1943 – po maturitě na Reálném gymnáziu Josefa Klvani v Kyjově – pracovala jako totálně nasazená ve sklárně.

Již v polovině třicátých let časopisecky debutovala v dětské příloze Národní politiky, později přispívala (i svými ilustracemi) do Rozkvětu, Jitra, Práce, Studentského časopisu nebo Akordu (tam i po roce 1989); v roce 1940 spoluredigovala Almanach kyjovských studentů, do něhož rovněž přispěla několika texty a ilustracemi. Po skončení druhé světové války se zapsala na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou (VŠUP) v Praze, kde studovala do roku 1948; její první výstava se však uskutečnila již v roce 1942 ve Velkém Meziříčí. Už v této době se graficky podílela na řadě publikací (T. Vodičky Vítr a voda, 1946, J. Jelena Magnificat, 1946 nebo J. Demla Moji přátelé, 1947) nebo textově na kalendáři Moravan (Brno, 1948). Po únoru 1948 se neúspěšně pokusila o útěk z Československa, v témže roce získala stipendium ve švýcarském Curychu, kde absolvovala jednoroční stáž v tiskárně Orell Füssli. Ze Švýcarska se později přestěhovala do Paříže, kde do roku 1952 navštěvovala prestižní École Nationale Supérieure des Beaux Arts. Od té doby uskutečnila řadu vlastních a skupinových výstav, například ve Francii, Spolkové republice Německo, Turecku či Česku; je autorkou obrazů, grafik, knižních obálek, pohlednic, ex libris, omalovánek, vánočenek apod., které jsou zastoupeny v celé řadě významných sbírek. Od šedesátých let spolupracovala s Křesťanskou akademií, pro níž se po grafické stránce starala o edice Vigilie a Studium; vedle toho navrhla obálku nebo ilustrovala celou řadu jiných titulů. Počátkem padesátých let se přestěhovala do západního Německa, do Mnichova, od konce sedmdesátých let žije v Rosenheimu, přičemž po změnách v roce 1989 se příležitostně vrací do své původní vlasti – například za účelem veřejných čtení svých textů či vernisáží. V dubnu 1999 bylo Gertrudě Goepfertové-Gruberové uděleno za celoživotní literární a výtvarnou tvorbu čestné občanství města Kyjova.

Jako literátka debutovala v exilu sbírkou Hejno stehlíků (Řím 1966, část časopisecky), po delší odmlce následovala sbírka Ohňostroj marnosti (Gelterkinden 1975, část časopisecky). Následovaly Oberbayerische Dorfskizzenblätter (Grabenstätt 1984, 2. vyd. 1987), bibliofilie v podobě lyrické prózy Der Inn (Rosenheim 1996), Neue Dorfskizzenblätter aus Oberbayern (Rosenheim 1997) a konečně bibliofilie Die Geschichte von Vater Hase, Mutter Eichhörnchen und zwei Kinder Eichhörnchen (Rosenheim 2005). Kromě toho přispěla například do sborníků … a když se řekne Voskovec (Köln 1983), … a co si o tom myslíte vy? (München 1986) nebo Lesebuch aus der Provinz Chiemgau (Rosenheim 1988).

Po listopadu 1989 vyšly v Česku verše v podobě bibliofilie Vzpomínám na pejska (Kyjov 1999), povídky Choroš (Řím – Svitavy 2002), vzpomínky Rodokmen (Praha 2003), verše Zimní klavír (Brno 2003, mj. obsahuje sbírky Hejno stehlíků a Ohňostroj marnosti) a povídky Půlnoční deník (Praha 2005); její příspěvky – verše a lyrické prózy – se objevily například ve sbornících Návraty Kyjovska (Kyjov 1991), Kde je člověk (Praha 1992) nebo Listy přátel (Brno – Vranov nad Dyjí 1996), básně z Ohňostroje marnosti v publikaci A. Kratochvila … za ostnatými dráty a minovými poli… (Brno – Mnichov 1993), jak texty, tak i ilustrace se staly součástí mnoha ročníků v Karmelitánském a Cyrilometodějském kalendáři; ilustracemi doprovodila například publikaci J. Holcmana O jízdě králů (Zlín 1993) nebo M. Doležala České feferony, aneb Dojmy, chutě, potulky a uslyšení (Brno 2000).

Pokud jde o tisk, v exilu své texty (povídky, verše, vzpomínky, referáty, překlady…) a výtvarné práce tiskla například v Národní politice, Sklizni, Svědectví, Oknu dokořán, Perspektivách, Novém životě, Proměnách, Rozmluvách či Zápisníku. Z cizojazyčného tisku se její příspěvky objevily a objevují například v německém Volksblattu nebo ve Francii vycházejících časopisech Le Croquant nebo Bacchanales (překlady básní). Své knihy, články a výtvarná díla podepisuje v mnoha variantách svého jména (například Gertruda Goepfertová, Gertruda Gruberová, Gertruda G. Goepfertová, Gertruda G. G. nebo GGG).

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

Své knihy, články a výtvarná díla podepisuje v mnoha variantách svého jména (například Gertruda Goepfertová, Gertruda Gruberová, Gertruda G. Goepfertová, Gertruda G. G. nebo GGG). Ilustrace z roku 1949. Repro archiv GGG

GERTRUDA GOEPFERTOVÁ-GRUBEROVÁ

Hudcov, sklárna u Teplic-Šanova

Povídka-vzpomínka Hudcov, sklárna u Teplic-Šanova s podtitulem Doplňky prózy Sojčí pírko a básně Jízva pochází z rukopisu.

Vsolí ti jednu, říkávala naše služka Mařka. Aby mi nevsolili, obávala jsem se, když jsem nakukovala do otevřených dveří sklárenských dílen; ale v dílnách mě za zvědavost netrestali, ba laskavě se na mne pracující obraceli, na malou holčičku, směla jsem se dívat, jak stříkají barvou lustry a do mezer mezi oranžovými plochami lepí obtisky rajek na rajských květech a štětečky přimalovávají doplňky.

Dlouho jsem nevydržela blízko pecí v sálavém horku, zacpávala si uši, když sklo skřípalo po rezavém plechu dojíždějících vozíků, div mi vrzání uši nerozškrabalo.

Na sklárenském dvoře stoupal prach po kolena jako voda ve vaně. Tam byl náš výběh, naše hřiště – na tmavěšedivé, drsné, střípky poseté zemi; posedávajíc, vymýšlela jsem obrázky pro svou knížečku o tatínkovi zajícovi, mamince veverce a dvou dětech veverčatech. Nakreslila jsem, jak jdou rodiče do divadla v Teplicích, ale nemohla jsem nakreslit, jak se hádají po návratu.

Docela všude nebylo v Hudcově mrtvo jako na sklárenském dvoře, šedočerno pod nohama, ani jedna jediná rostlinka, ani stopa po živém. V zahradě, přiléhající zvenku na obytný dům, kolem níž vedla silnice, byl drn, dokonce kousek mechu na kraji vyvýšeného drnového záhonu, na tom jsem dřepěla, měla hrůzu z velikánského, nesmírného prázdna, v němž ve vzduchu lítá svět, představovala si Boha vševidoucího (ozvuky maminčina poučování) a ne a nemohla se jít vyčurat, stydíc se před Vševidoucím. V té zahradě jsme na můj návod s bratrem zatěžkali špinavými kameny čerstvě vyprané a pověšené prádlo sousedky, pleskající ve větru, připevnili jsme cíchy a prostěradla, až po zem visící; tam jsme také střásali z dosažitelných větví chrousty a strkali je do krabice od bot, kde oni pro nás příjemně bzučeli… S maminkou jsme chodívali odpoledne na procházky cestou mezi polními plochami, uviděli klasy, žito, přešli trať, maminka nás učila Otčenáš a abecedu, já jsem si pletla M a N. U strážní budky řekla maminka nádraží, jaké je písmenko na začátku. Em, řekla jsem. Maminka se zlobila.

S Mařkou jsme chodívali nejen k lesíku, kde lítala sojka, také k rybníčku, kde roste orobinec, kvetou doutníky, říkala jsem a držela medvěda Tedyka v náručí. Trochu trávy suchavé a řídké bylo na stráni, kde ze stromů zůstaly jen nízké holé kmeny bez listí, na ty mrtvé pahýly jsme měli vylézt a pan Lukeš mne a mého bratra fotografoval, mne ještě na pěšince špičkami bot k sobě nakroucenými, říkal mi, že tak se tancuje charleston. Na návštěvu pana Lukeše (někdy s jeho slečnou) jsme se strašně těšili, protože on pro nás vyráběl věci ze špejlí, červeného krepového papíru a kartonu kolem svátku svatého Mikuláše, za něhož se nejdřív převlékl. Babička, tatínkova maminka, vyřezávala pro nás z chleba rybičky, když pobývala na nejméně týdenní návštěvě. K narozeninám jsem dostala růžovou hyacintu a stříbrný řetízek s andělíčkem, který visel na rohu postýlky s vysunovací sítí; byl to bezpochyby nejhezčí dar mého života, protože od té doby jsem se dívala se zvláštní úctou na hyacinty v květináčích jako na posvátné květiny, kdykoliv jsem je spatřila v zahradnictvích nebo dostala. Hrávali jsme si s kotrmelcovacími panáčky, koupenými na pouti v Duchcově, ti měli olověnou kuličku v trubičce, která představovala zároveň hlavu a tělo z kartonu a čepici, jakož i nožky a ruce z látky, kouleli se dolů po nakloněném žehlicím prkně – po mírněji nakloněném jsme nechávali šlapat chodící dřevěné panáky, které jsme dostali k Vánocům. Mne bavilo psát s maminkou dopisy a nejvíc se mi líbilo přihlížet, jak tatínek maluje večer doma po práci tovární ceníky, kropenaté vázičky, dózičky, misky, nemohla jsem se odtrhnout, dívala jsem se mu přes rameno a nechtěla jít spát. I jeho loveckou výzbroj jsme okukovali, když se chystal nebo vracel z honu, červené a zelené patrony, holinky. Škrobový cukrbrus z jarmarku jsem okusovala, protože byl tak vydatně růžový, ale nechutnal mi. Naše domácí kočka byla nepřítulná, ani nevím, jak se jmenovala a kde spávala – jednou jsem do ní vrazila, srazila ji dolů, když seděla na nízkém zděném okraji naší rozlehlé pavlače (a zároveň ploché střechy představby domu do dvora) bez zábradlí – nás děti tam nechávali pobývat jen s dospělými, sami jsme tam nesměli. Kočka naštěstí dopadla po kočičím způsobu na nohy pouze z výše prvního poschodí, nic se jí nestalo, ale o mé surové nechápavosti ještě dlouho doma mluvili a já jsem se, teprve potom, sama nechápala. Podobně bezcitně jsem vzkřikla nad panenkou Idou, kterou mi dala teta Truda k Vánocům, sama ji celou z bílé látky ušila a vycpala, obličej, celé tělo, ruce, nohy, černé vlasy z vlny, kabát s kožíškem; byl to umělecký výkon, jak si dodatečně vzpomínám, a já, srovnávajíc ji s pannou koupenou rodiči, s hezounkou hlavičkou a žlutými kudrlinkami, pevnou a ne všude ohebnou, jsme zvolala: Hele, tady je ještě opice! Chudák teta Truda, div neplakala před shromážděnou rodinou. Byla tehdy úhledně oblékaná krasavice, pracovala ve stejné sklárně jako její bratr a bydlela také v nouzovém bytě s kostrbatou dřevěnou podlahou – jiné pro své úředníky továrna neposkytovala. Co se do bytů nevešlo, bylo uloženo ve sklárenských skladištích. Jednoho krásného odpoledne se vřítil tatínek do bytu, volaje: Hoří to skladiště, kde je Trudin klavír, naše jídelna, naše bedny se soubory (pro dvanáct osob, dodávám já teď), náš porcelán, naše sklo… Tehdy přišli naši o celý přepych svého zařízení, na který se už nikdy nezmohli, pojišťovna nic nezaplatila a maminka říkala: Rozbité zrcadlo, sedm let neštěstí. Těch sedm let se jim víckrát opakovalo.

GERTRUDA GOEPFERTOVÁ-GRUBEROVÁ

Domove

Blaženost symbiosy s krajinou
bych chtěla ještě jednou zažít
kralovat
nevzpomínat, netoužit, jen jít
do jara jasmínového
do sněžení trnkového keře
do plachty oblohy
do podzimu na stráních vinohradu
na louku s ocúny, na svah kozích brad
do tmavohněda pod kotouče slunečnic
pod akáty v prachu záhumení
do ohně hájů, do žáru rozmluv
ze sna vystoupit
úhory posít představami
úrodu lásky sklízet
ze všech ročních dob.

Letní zrcadlení

kobylka vrzavá
pod klenbou stmívání
na bochník kamene
porostlý srdečně
rozchodníkem:
to léto letošní
požalo marnosti
jimiž jsem brouzdala
smolničku knotovku bedrník rmen
jestřábník pryskyřník šalvěj toten
do kupky na seno
ať mi je propůjčí
pod hlavu na spaní
na podpal snům

Macocha

Strom najít
na hnízdo
jak řeka oblázky bych je hladila
jak hrnčíř džbáneček kroužila.

Sedáme v palubních lanech
toulavé nevlastní lodi
proti větru déšť důtky do křídel
touhou rozdírá jak z roští drát
den za dnem ji látá strup
roste na krápníky a písně v nich
(jen dotykem zvenčí se rozezní).

Jak spodní voda nevyplakané slzy
vykotlávají v nás
jeskyně
bloudění.

Šachy

na bělouše mraků
nad šiky polí
nasedá čas
z dálky
číhá les
tráva
světlovlasá hlava
indiána
s peřím černobýlů

na buben jezera
ve dne hrají
v kruhu skáče
letní břeh

večerem
černými poli
s bílými okénky
táhne
královna tvé hry

Letní milostná

Setkáme se v hlubokém lese.
Tma se mazlí, nerozednívá se.
Byli jsme spolu na malinách
(škrábance zbyly).

Ponořeni do prudkého proudu
(záclony olší zataženy)
brousek ostří nůž
aby se krve dořezal.

Slunce suší líbáním.
Jdeme si v ústrety
vítr proti větru.
Prolínají se.

Poduška z oblak.
Letíme spolu
jsme jedním modrým nebem
dokud se nezamračí.

Báseň Domove byla uveřejněna v dubnu 1961 ve Zprávách SVU. Verše Letní zrcadlení a Macocha pocházejí ze Zpráv SVU ze září, respektive listopadu 1962. Básně Šachy a Letní milostná vyšly v Proměnách v dubnu 1965 a říjnu 1967.

VIKTOR A. DEBNÁR

Exulant-satirik

Náš pravidelný cyklus připomínání pozapomenutých exilových autorů tentokrát upozorňuje na doposud žijícího vydavatele, historika, editora, básníka, exilového aktivistu a ochotníka – Stanislava F. Bertona (1924).

Stanislav František Brzobohatý – jméno si oficiálně změnil v dubnu 1957 na Berton – se narodil 2. března 1924 v Brně-Židenicích. Po maturitě na brněnském IV. reálném gymnáziu v roce 1943 působil jako statista v brněnském divadle Na Veveří, poté se na jeden rok stává inspicientem a hercem Beskydského divadla v Hranicích na Moravě. Práci v divadle nicméně přerušuje nucené nasazení trvající až do konce druhé světové války. V poválečných letech působí jako redaktor v armádním vysílání Československého rozhlasu v Praze, v roce 1947 se přihlašuje ke studiu literární komparatistiky a filozofie na Filozofické fakultě UK a počátkem října téhož roku odjíždí na zemědělskou brigádu do Velké Británie.

V Londýně se zapisuje ke studiu ekonomie na London School of Economics a v březnu 1948 žádá o politický azyl, který skutečně obdržel. Nakrátko se stává komentátorem české sekce britského veřejnoprávního rozhlasu (BBC) a předsedou Organizace svobodné české mládeže (OSČM), organizace blízké Českému národnímu výboru (ČNV) generála Lva Prchaly; členem ČNV se Stanislav Berton stal v roce 1953. V Londýně Berton rovněž začal s nakladatelskou činností – nejdříve vydával publikace vlastním nákladem, od srpna 1952 do září 1954 potom, spolu s Robertem Vlachem, vydával knihy v rámci cyklostylované Edice satiry. V této edici s hlavičkou Kruhu přátel satiry vyšlo celkem devět svazků (např. knihy Roberta Vlacha, Jana A. Bati nebo Jana Klánského).

V roce 1964 spolu s rodinou přesídlil do Austrálie, konkrétně do Sydney, kde se – stejně jako již v Británii – po dobu třiceti let věnoval výrobě bižuterie a obchodu s ní. Od roku 1997 zastával řadu funkcí v Česko-australském Artspektru (např. předseda, jednatel). Stanislav F. Berton žije v současnosti v australském Coolum Beach.

Knižně debutoval Berton na počátku padesátých let sbírkou satirických veršů První kopa trní. Následovaly Druhá kopa trní, báseň Hornická balada, anekdoty Smích za železnou oponou, satirické verše Padni, komu padni, historické studie Who Ordered Reinhard Heydrich Assassination and Why?, The Secrets of Lidice, Depeše na přání Jindry, Depeše na přání Jindry: V záležitosti atentátu Reinharda Heydricha, První zpráva o „Jindrovi" a Beneš a Hácha: Před válkou a po ní. Pod pseudonymem S. F. Bohata přispěl do prvního čísla sborníku Madrid: Výběr madridského nedělního vysílání londýnskou redakcí Českého národního výboru, v České republice přispěl do sborníku Politologie. Ideje a dějiny: Sborník k 75. narozeninám Theodora Syllaby.

Dále je autorem překladu německé knihy Heinze Pannwitze Atentát na Heydricha a překladu z češtiny do angličtiny (opatřeného vlastním úvodem) studie Miroslava Ivanova The Memorandum: Pertaining to Ladislav Vanek-Jindra.

Pokud jde o periodika, přispíval například do Českého boje, Integralu, Českých listů, Českého boje za svobodu a demokracii, Amerikánu, Za svobodu, Našich hlasů, Sklizně, Hlasu domova, Českého slova, Svědomí/Conscience nebo Střípky-Čriepky, v australské Revue (1954–1955) se objevovala pravidelná rubrika Smích za železnou oponou (zde, ale i jinde, se objevovaly verše z Bertonových sbírek); v krátkém období let 1948–1948 redigoval londýnské Směry, strojopisný věstník OSČM. Z cizojazyčných periodik se jeho texty objevily například v evropském vydání The New York Herald Tribune nebo ve Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte (zde například text poprvé veřejně dokazující spolupráci sokolského odbojáře Ladislava Vaňka-Tůmy s gestapem). Z českých periodik po roce 1989 můžeme zmínit Střední Evropu, Český dialog či Rovnost. Své příspěvky, vedle výše zmíněných jmen, podepisoval rovněž jako Stanislav Kučera, F. Sekera, Jiří Pokora, JP, SB, -Brz- či SFB.

Stanislav Berton je od roku 2000 držitelem Stříbrné medaile Ministerstva zahraničních věcí ČR za dlouholetou činnost v krajanském hnutí a jako ocenění osobního přínosu při propagaci České republiky v zahraničí.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

Stanislav Berton se narodil v Brně, dnes žije v Coolum Beach v Austrálii.
Foto archiv LtN

Berton v Londýně roku 1949. Foto archiv Stanislava Bertona

STANISLAV F. BERTON

O sobě

Tak mnohdy přemítám,
svůj bujný víškám vlas,
že v rodině jsem sám,
co šplhám na Parnas.

Dnes však jsem zavýskal:
já veliký bloud malý!
Vždyť otec verš už psal,
při kterém chlap se smál
a panny červenaly.

Mám takový dojem

Slovo ODBOJ – špatný pojem.
Uprchli jsme DO boje,
Nebo vskutku OD boje?!

Jaký pán – taký krám

Bez zásad být,
taktiky mít
v různých dobách různé,
výsledky jsou
podle toho
ale vždycky hrůzné.

Z ráje čistek

Čistka za čistkou jde krajem jako vlny,
Smete každého, ať jak chce opatrný!
Vír v svou chladnou náruč svírá
i členy politbyra.

Modlitbička

Pomodli se, Čechu, vroucně k Pánbíčku,
Aby ochránil Tě od všech Tatíčků.

Metafysická

Duch je nesmrtelný. Nevěříte?
Důkaz o tom pádný uslyšíte:
tělo Švejka obráceno v prach,
duch však stále bloudí po Čechách.

Nápis

Pětiletky nepřátelé lítí:
Ulejváci, simulanti, pití.

Přání

Králi Jene z Lucemburku,
obracím se k Tobě,
dovedu si představit,
jak Ti trapno v hrobě.

Češi nejsou národ slepců,
údy mají zdravé,
jedna věc jim přece chybí:
kuráže kus pravé!

Krále zvířat mají sice
pěkně ve znaku,
dnes však nikdo neleká se
pouhých náznaků.

Představa mi jedna smělá
nechce pokoj dát:
ó, kéž bys moh aspoň načas
do Čech zavítat!

Půjčil bych Ti moje oči,
by se nikdo neschoval,
Ty bys potom – hlavně mužům,
svoji kuráž očkoval.

V budoucnosti bez boje
nevzdal by se český lid,
a Ty bys moh ve svém hrobě
spokojeně spát a snít.

Hrdinové

Mír nám kyne na sto let

Nevyšel jest rozpočet.
Hubou velký husita
hodil flintu do žita,
v cizí krvi pak se brodil,
po Piccadilly si chodil,
do nacistů pálil slovy
odbojníček éterový.
U rozumu velmi prostém
Západ, Východ pojil mostem,
místo aby jezdil s tanky,
jezdil jen do Midlandbanky.
Pro londýnské rozhovory
plnily se Pankrác, Bory,
jemu však ta práce nesla
tučné šeky, měkká křesla.

Ke křeslu si dlouho nečich.
Už vzal zase do zaječích.
Zřítily se vzdušné mosty,
z pána stal se "DP prostý".
Hubou velký husita
hodil flintu do žita,
do rudých dnes pálí slovy
odbojníček éterový.
V cizí krvi zas se brodí,
po Mnichově svižně chodí,
plní kapsy stříbrňáky.
Národ doma koncentráky.

Poslání:
Dočkáme-li pohrom nových,
ať se co chce stane,
od hrdinů éterových
ochraňuj nás, Pane!

Proč a proto

Dlouho žije politik.
Komu za to patří dík?
Odpověď slyš vzápětí:
Dík vzdej – krátké paměti!

Básně O sobě, Mám takový dojem, Jaký pán – taký krám jsou ze sbírky První kopa trní (Londýn, 1950, vlastním nákladem). Básně Z ráje čistek, Modlitbička, Metafysická, Nápis a Přání pocházejí ze sbírky Druhá kopa trní (Londýn, 1951, vlastním nákladem). Básně Hrdinové a Proč a proto jsou součástí sbírky Padni, komu padni: (1948–1952), kterou vydal 1952 londýnský Kruh přátel satiry v Edici satiry.

KAREL BRUŠÁK

Veřejnost země

Kantáta z poloviny století

Páteř skladby (…) je založena na známém antickém mýtu. Ale tento mýtus není tu jen podobenstvím, nýbrž pokusem o orientaci v kosmickém plánu. Actaeon, propadlý vášni slídit, aby vraždil, nevědomky odkrývající cíp roušky, proměněný v jelena a rozsápaný vlastní smečkou, je odpověden sám za to, čím je a jak zachází; nebyl snad vnukem Cadma, jenž osvobodil Evropu a přinesl písmo? Je tu však více než jen lehkovážným lovcem – je člověkem, jehož od stvoření dělí miliony generací, člověkem, jímž se stal. Ani ta, k jejímuž tajemství se přiblížil a jež ho vrací do koloběhu, není pouhá mstivá bohyně. Ona je ta, skrze níž se musil narodit Bůh, když vzal na se úděl člověka.

Děti jsou pryč a na žulové napajedlo,
z něhož pil pony s hnědými vlásky
a s bílým bříškem,
padá soumrak.

Haló, zavolám vás určitě příští týden,
ano… haló, myslil jsem, že nás přerušili…
ne, ještě nevím… ale ovšem, že jsem vás
poznal…

Existence kritického množství
je podmíněna klesáním poměru povrchu
k objemu
při zvyšování množství;
snižováním hmoty rozpadové látky
poměr povrchu k objemu se zvyšuje
a z toho plyne
větší možnost úniku neutronů na povrch.

Šedivé nebe. Bělostná mlha.
Karlíčku, Karle, padá sníh!
Bělostné tělo mrtvého Boha.
Budeme jezdit na saních.

Pije, ano, pije. Má tu obrazárnu,
kterou jste viděl vlevo na rohu.
Říká se o něm, že byl kolaborant.
A po půlnoci bude ožralý.
Pak obyčejně hraje na housle.
(...)
Jaký velký, krásný, zázračný svět, v němž
žijem,
máte-li rád, pak jste v ráji,
máte-li rád.

Netuší lovec, že je blízek kraje,
Kde kruh se končí a kde začíná,
v obrodě věčna z lůna matčina.
Jen koupel zří a ženu, nechápaje.

Daje kolovati ledové vodě po několik minut
kolem dělohy králičí samičky
v místě, kde se nalézají vejce,
nebo přiloživ na toto místo
dočasně kostičku ledu,
Thibault zjistil, že tato panenská vejce,
bez jakéhokoli jiného zásahu,
pouhým užitím chladu jako stimulantu,
samovolně se oplodnila,
a dala vznik novému jedinci.
(...)
Na zemi, hochu, nebylo lidí.
Bylo, můj drahý, po posledním soudu.
A potom Bůh poslal anděla z nebe,
zhasnouti světla a uzamknout dům,
který už nikdy nikdo nenavštíví.
Co, co udělal jste z lásky mé,
co udělal se štěstím mým, krutý cizinče.

Pomoci vám nemohu. Jsem jediný
nekomunista v celé vesnici.
Byl jsem tu starostou. Teď pracuji v lese.
Ráno jdu na post SNB,
přijdou tam také z okolních vesnic
a pak jdem všichni v jedné brigádě.
SNB nás hlídá. Večer jdu domů.
Víte, jsem šťastný. Je to přece lepší
než pracovní tábor nebo kriminál.
Pomoci nemohu, i kdybych chtěl.
Musíte jít. Dám vám tenhle salám.
Je to má večeře. Že mám dobrou vůli?

Proboha, jděte. Ještě, že prší.
Řeknu vám přímo, nemáte šanci.
Před dvěma dny sem poslali nový oddíl
na hlídání hranic. Člověče, jděte.

Teď hrdě vzpřímíš panenskou svou hlavu
a slídníkům, jež učil čenichat,
té smečce zásad, ctností, lží a vad
zas vrátíš čistý úděl vlkodavů.

Pití větších loků mořské vody může způsobit
smrt
a i menší doušky mohou mít neblahý vliv
na naději trosečníka
vydržet na delší cestě.
Pití moče je škodlivé
a musí být přísně zakázáno.

Muži a chlapci, co jste dali městu,
to bude věčně s tímto městem stát.
Lhostejný potlesk lhostejnému gestu.
Vítr a temno. Déšť a chlad.
(...)
Vesmírná říši věčných stínů
pod krutým nádražím,
ukryj mě jako dětskou vinu,
jak špínu noci, s kterou splynu,
krajino nesmrtelných stínů,
vědoucí vše a jista vším.

Uprostřed města,
na břehu špinavé řeky,
mezi třemi mosty
nad bažinou, ozářenou reflektory,
pod chladnými jeřáby a chladnýma rukama
vzdouvá se obrovská hliníková klenba.

Neuposlechnutí těchto rozkazů,
zanedbávání těchto povinností,
porušování těchto pravidel,
nedbání těchto pokynů,
neznalost těchto zákonů a řádů,
opomenutí těchto vodítek,
zapomínání těchto směrnic
tresce se přísně,
tresce se podle odstavce číslo,
tresce se přísně, tresce se podle.

Ze samoty a nesvobody býti
do volného a společného nic,
v bezčasí muk se sobě ztrácejíc,
zpět do dělohy s krví plyne žití.

Řetěz byl zahájen rozpadem jedna,
způsobeným neutronem, jenž vyšel z bodu
nula
ve středu látky.
Tento rozpad dal vznik dvěma neutronům,
z nichž jeden byl ztracen
a druhý způsobil rozpad dvě.
Tento rozpad dal vznik třem neutronům,
z nichž jeden byl ztracen
a ostatní dva způsobily rozpady,
jež číslujeme tři, čtyři a tak dále.

Je večer deštivý a Temže tiše plyne,
až naučí se nést svou malou únavu,
hle, oči bez tváře, jež vypadají jiné
a blízko pod Towerem je černá jáma lvů.

Haló, zavolám vás určitě příští týden,
ano, spíše ke konci, mám tolik práce…
to jsem rád, že jste se ozvala…
říkám, že jsem rád, že jste se ozvala…

Konference čtyř mocností se skončila
neúspěchem
a delegáti se dnes rozjedou do svých zemí.

Co udělal se štěstím mým, krutý cizinče.
(...)
Těch několik penízků mu již nepomůže.
Vezme několik obnošených košilí,
a několik knih, koupených namátkou,
a odjede jinam zase jinam, Bože,
zda tomu bude, zase říkat doma.

Běda těm, kdo přebývají
na zemi a na moři;
nebo ďábel sestoupil k vám,
maje hněv veliký,
věda, že krátký čas má.
(...)
Teď koupel zchladí mordy vlkodavů
a tlapy zkalí marný prohledeň,
jenž, strážce touhy, trvá nezměněn
a beze studu zrcadlí tvou slávu.

Eugenická sterilizace se praktikuje úspěšně
v některých zemích,
zvláště pak ve Spojených státech
severoamerických,
kde bylo sterilizováno za jediný rok
přes šestnáct tisíc jedinců,
nositelů těžkých dědičných vad.

Jak malichernou dětskou vinu,
jak špínu noci, s kterou splynu,
vědoucí vše a jista vším.

Uprostřed města
nad bažinou ozářenou reflektory
vzdouvá se obrovská hliníková klenba
vedle černé věže, kde kdysi lili olověné
kulky.
Zde uložíme výsledky naší lidské civilizace,
odtud budeme vysílat radarové signály na
Měsíc,
zde pro tebe, město, neklidně spící,
v tuto vlhkou a studenou noc,
připravujeme slavnost.

Je-li vám zima a máte-li hlad
a přijdete-li v noci do města,
pak hledáte nejbližší školu,
a tam jistě najdete někoho,
kdo jako můj přítel desátník Eric
se hřeje u ohně ze školních tabulí a lavic.
Co udělal se štěstím mým, krutý cizinče.

Plakávali jsme pro naději
a pro cit – pro ten nejraději –
když do večera smávalo se
zrcadlo tvoje sedmihlasé,
úsměvem světel, vůní, písní,
jejž slza nikdy nepotřísní.

Vydejte tyto tablety
když svízele začínají zmáhat vaše muže
a když povzbuzení, klid a spánek
nepomáhají.
Tyto tablety se nesmějí dávat
raněným, snadno vzrušitelným nebo
hysterikům,
ani těm, kdo se začínají mást na mysli.

Odemkla jste dům a rozešli jsem se.
Ulicí do kopce vítr těžce táhl
promáčený, volební plakát.

I roztrhlo se to veliké město
na tři strany,
a města národů padla.

Pod zrny skal, z nichž stvořena je změna,
teď námel vědomí zrá v klase zámlky,
a v brašně lýkové, jež voní jablky,
tlí krmě Hekaté, na věky nedotčena.

Zahalena v kápi tvrdohlavosti,
nevidíc a neslyšíc,
zahalena v kápi tvrdohlavosti,
pomalu sestupuje, odkud není návratu.

Karlíčku, Karle, padá sníh.

Tyto tablety předně
sníží pocity únavy a vyčerpání,
zvýší duchapřítomnost a povzbudí,
posílí vůli vydržet a žít,
a za druhé, zabrání spánku.

Naději, dare odpuštění,
životě, ceno zapomnění,
ať neumírá,
naději, dare odpuštění,
životě, ceno zapomnění,
má jediná, jediná, jediná víra.
Veřejnost země. Osamělost vaše.
Na prámu smrti je ráno.
Životě, sladkosti, naděje naše,
ó přívětivá, ó přesladká Panno.

Zahalena v kápi tvrdohlavosti
pomalu sestupuje, odkud není návratu.

Supersonická letadla, citlivá a nervozní,
jimž dali všechnu svou něhu,
cyklotrony, mohutné a lhostejné,
jimž dali všechnu svou sílu,
biologické mikromanipulátory, jemné
a odhodlané,
jimž dali všechnu svou vůli,
sloučeniny, bezohledné a švižné,
jimž dali všechnu odvahu,
sociální formulky, věcné a spolehlivé,
jimž dali všechnu svou věrnost,
krásné a milované zmetky manželství
ducha s hmotou,
orodujte za ně,
aby hodni učiněni byli
utrpení vesmíru.

Báseň Veřejnost země s podtitulem Kantáta z poloviny století byla uveřejněna v revue Skutečnost v lednu 1951; v soutěži Křesťanské akademie za rok 1951 byla báseň oceněna druhou cenou.

VIKTOR A. DEBNÁR

Osobnost renesanční

Tentokráte v našem pravidelném cyklu připomínání pozapomenutých exilových autorů představujeme básníka, dramatika, překladatele, novináře, editora, divadelníka, pedagoga, rozhlasového a divadelního režiséra, sběratele asijských divadelních masek; divadelního, výtvarného a literárního historika a kritika Karla Brušáka.

Pražský rodák Karel Brušák (narozen 2. července 1913) se nejprve zapsal ke studiu medicíny, kterou studoval po dobu tří let, poté přestoupil na Filozofickou fakultu UK, na níž se věnoval etnologii, estetice a dějinám umění; rovněž začal navštěvovat Pražský lingvistický kroužek. Od třicátých let uveřejňoval své příspěvky například v Tváři, Tvorbě, Kritickém měsíčníku, Slovu a slovesnosti, Mladé kultuře (spoluzakladatel) nebo Obzorech; zároveň knižně debutoval souborem povídek Opojená mlha (1933), jeho verše se rovněž objevily ve Sborníku 1935: Poesie (1935). Rovněž působil i v recitační skupině Parta, v Divadle E. F. Buriana a v hnutí Mladá kultura. Po absolvování svých studií odjel v polovině 30. let do Španělska, kde přispíval do barcelonských periodik a pomáhal převádět levicové účastníky občanské války do Francie – ostatně do té sám v roce 1938 odešel, potom co získal stipendium. V Paříži navštěvoval Sorbonnu, vyučoval na École des Langues Orientales Vivantes a stal se zaměstnancem Musée de l'Homme; vedle toho spolupracoval s divadelní skupinou Comédiens ďAnjou. V létě 1940 se přesunul do Velké Británie, kde nejprve pracoval jako civilista v protiletecké obraně. O dva roky později se stal novinářem čs. vysílání evropské sekce britského veřejnoprávního rozhlasu BBC a pracovníkem tiskového oddělení čs. exilové vlády. Vedle toho se spolu s Pavlem Tigridem, Otou Ornestem aj. angažoval ve skupině Mladého Československa – spoluzaložil knižní edici, v níž jako první publikaci spolusestavil sborník Ústy domova: Básně i próza (Londýn 1941). V Británii inscenoval mj. Hru o svaté Dorotě, Věčné jaro nebo Žebravého Baka (také pod jménem Český karneval a Český masopust); působil v redakci měsíčníku Obzor, svými verši, eseji, kritikami, úvahami apod. přispíval (i pod šifrou kbk) kupříkladu do Čechoslováka nebo Kulturního zápisníku; studie Moderní pojetí divadelního prostoru se objevila ve sborníku evropské kultury Daylight; podílel se na překladu knihy Povídky, které vyprávíme všichni (Londýn 1941) a napsal F. Matoušek: Paintings and Drawings (London 1943) a Poetry Prevails (London 1944). Po válce, po krátké návštěvě ČSR v roce 1946 (spolu s Josefem Ledererem), zůstal v Británii, stal se britským občanem a ukončil svá magisterská studia češtiny a francouzštiny na University of London. Od roku 1962 až do konce devadesátých let vyučoval na Fakultě moderních a středověkých jazyků University of Cambridge českou a slovenskou literaturu, respektive češtinu a slovenštinu. Pro BBC byl autorem celé řady dramatizací a komentářů. Spolupracoval s Rádiem Svobodná Evropa, kde se podílel například na pořadu Stručný kurz české literatury, a stal se spoluzakladatelem britské pobočky Společnosti pro vědy a umění. Po roce 1989 pobýval střídavě na britských ostrovech a v Česku, kde přispíval do periodik, účastnil se konferencí (například na Bítově v roce 1996) atp.
Z periodik v anglickém jazyce přispíval například do The Year's Work in Modern Language Studies, Journal of European Studies či The Slavonic and East European Review; z publikací potom mj. do sborníků Anthology of Czech Poetry (Ann Arbor 1973), Semiotics of Art: Prague School Contributions (Cambridge, Mass. 1976) nebo Intellectuals and the Future in the Habsburg Monarchy, 1890 až 1914 (New York 1988); autor Some Notes on Tandariáš a Floribella, a Czech 14th Century Chivalrous Romance (Leeds 1999). Autor Devíti přednášek z dějin české politiky (Londýn asi 1949; texty vysílané v rozmezí ledna až března 1949 na stanici BBC, které si vydal autor vlastním nákladem); přispěl do sborníků Neviditelný domov: Verše exulantů 1948–1953 (Paříž 1954) a Zpěvem k srdci (Řím, Brušákův drobný spoluautorský příspěvek se objevil až v druhém, rozšířeném vydání v roce 1972, další vydání následovala). Překladatel z pěti evropských jazyků. Pokud jde o exilové tiskoviny, přispíval studiemi, kritikami, recenzemi, básněmi, medailonky atd. mimo jiné do Zápisníku, Sklizně, Studií, Českého boje za svobodu a demokracii, Národní politiky nebo Skutečnosti. Valná část Brušákova díla zůstává v rukopise.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

VIKTOR A. DEBNÁR

Život sám není problémem

Ve volném cyklu věnovaném exilovým autorům tentokrát vzpomínáme na spisovatele, filosofa, pedagoga a výtvarníka Jaroslava Havelku (1922–1997).

Jaroslav Havelka se narodil 31. března 1922 v Silůvkách u Brna. Po studiu na znojemském gymnáziu a maturitě na gymnáziu v Tišnově (1941) byl během Protektorátu Čechy a Morava nuceně nasazen ve Vídni a Kuřimi. Po skončení druhé světové války se zapsal ke studiu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně – navštěvoval přednášky z psychologie, filozofie (Josef L. Fischer; dizertační práci o Nietzschem a existencialismu již neměl možnost obhájit) či dějin umění (Albert Kutal). Během studií obdržel v roce 1946 roční stipendium na Università

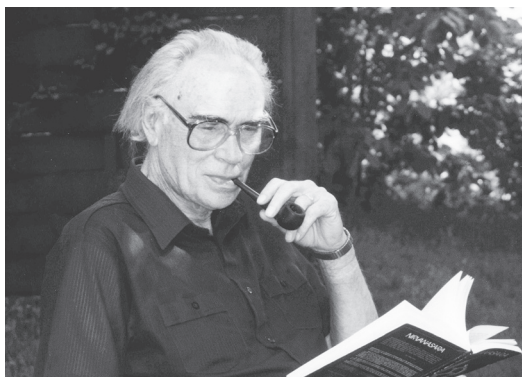

Jaroslav Havelka (1922–1997) v Londýně, červenec 1997. Foto archiv Jaroslava Havelky

Cattolica del Sacro Cuore v Miláně, po návratu do Československa se však v létě 1948 definitivně vrací do Itálie – po obhájení doktorátu z filozofie a psychologie (červen 1949) na téže milánské univerzitě se v červnu 1951 přesouvá do Kanady. Ve svém novém domově pracoval rok nejdříve jako dělník v Canadair, poté se zapsal ke studiu neuropsychologie na McGill University v Montrealu. Svá studia ukončil prací On the Motivation of the Rat in Problem-solving v roce 1954 a poté působil jako výzkumný asistent v oboru experimentální psychologie. Zároveň krátkodobě vyučuje slovanským literaturám na Université de Montréal. Od roku 1956 potom přednáší na University of Western Ontario (od roku 1969 na tamější King's College), kde se mimo jiné angažuje v Centre for Creativity; v roce 1974 získal cenu za vynikající výuku udělovanou organizací Ontario Confederation of University Faculty Associations (OCUFA) a v roce 1987 byl jmenován emeritním profesorem. Vedle toho spolupracoval s Českým a slovenským sdružením v Kanadě (ČSSK, také CSAC) nebo vystavoval svá výtvarná díla. Po roce 1989 dvakrát navštívil svou původní vlast (v roce 1991 například přednášel na Univerzitě Karlově). Po jeho smrti 14. srpna 1997 bylo rozhodnuto zřídit program Jaroslav Havelka Scholarship podporující talentované studenty v oboru psychologie, stejně jako i cenu Dr. Jaroslav Havelka Memorial Award připomínající život Jaroslava Havelky a jeho přístup ke studentům a k výuce.

Pokud jde o Havelkovu publikační aktivitu, lze ji rozdělit na česko- a anglickojazyčnou. V prvně jmenované převažovala beletrie a esej, v druhé potom odborná literatura a opět esejistika. Havelka knižně debutoval novelou Pelyněk (Lund 1957), oceněnou pochvalou/uznáním v rámci literární soutěže Křesťanské akademie a České kulturní rady v exilu za rok 1955. Následoval Breviář podivování (Curych 1979, na titulním listě 1978) s autorovou ilustrací na obálce, další publikace v rodném jazyce – Tesknice a zvukomalby (Zlín a Žďár nad Sázavou 1997) s autorovým obrazovým doprovodem – vyšla až v Česku; jeden příspěvek se také objevil ve sborníku Sklizeň svobodné tvorby (Norman, Okla. 1959, ed. R. Vlach).

Debut v angličtině představuje práce The Nature of Creative Process in Art: A Psychological Study (The Hague 1968), následovaly Reflections and Preoccupations (London, Ont. 1980), přednáška Levels of Human Maturation and Spirituality (London, Ont. 1982), Variations (London, Ont. 1988), Musings of an Inquisitive Mind (London, Ont. 1997, 2. vyd. 1998), titulem zahrnujícím autorovu výtvarnou sbírku je Havelka at King's: Celebrating the 50th Anniversary of King's University College (London, Ont. 2004); ze sborníkových textů můžeme uvést například Teaching in the Universities: No One Way (Montreal 1974, ed. Edward F. Sheffield). Vedle toho je například spoluautorem audionahrávky Spirituality, East and West: Conceptual Clarifications (London, Ont. 1996). Řada Havelkových textů zůstává nadále v rukopise (například dramata Before Whose Eyes, 1962 a Easter Sunday, 1981).

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

JAROSLAV HAVELKA

Do prázdna

Jan Born byl herec z Boží milosti. Přesněji řečeno – hrál, protože to bylo v podstatě jeho obrany vůči pozorujícímu světu. Vesnický lékař učinil vše, co bylo v dosahu jeho vědomostí a dobré vůle, když mu přinesli bezvědomého chlapce s roztříštěnou rukou, ale Janova levice byla trvale znetvořena. Born se nikdy nesmířil a hledal vyrovnání. Hrál výborně a podivuhodně. Zbásňoval si svět, jímž trpěl, a pohrdal jeho jistotou a samozřejmostí. Když naposledy navštívil svou starou matku, poklepával jí něžně a rytmicky na zápěstí a lehce skandoval: „Nemohu snést tváře jen tak, jen tak – víš, lháře, že oni jen tak, jen tak –."

Stejně tak pohrdal dramatikem, neboť věřil jen své vizi. Setrvával v té vítězoslávě i proti hlasu kritiky. V jedné ruce vytržený list z divadelních novin a druhou kreslil křivky vášnivého odporu a výsměchu: „Nekázeň, říkáš, ubohý pisálku, víš ty, co je to umírat na paralýzu a říkat – slunce! Ty myslíš to svoje teploučké a blahodárné. Osle! Slunce může být také netvor, obludnost, tržná rána na srdci či na mistrovském obraze. Je mi tě líto, chudáčku."

Malí a neschopní se báli Borna a nenáviděli ho. Velcí se vzpírali jeho rozjitřené útočnosti. A byli to malí a nenávistní, kteří rozhodli o jeho osudu.

Miloval jedinou ženu ve svém neklidném životě, a tu vyvolil za nevěstu. Avšak onoho časného dubnového rána odcházel sám. Nebylo v jeho moci vrátit se pro ženu a synáčka. Malí a pomstychtiví číhali v záloze. Milující Marie uvěřila v jeho poslání i v hlubokosti svého trápení.

A Born opět hraje. Novým divákům, jinou řečí a hraje výborně a podivuhodně. Dlouhé hodiny sedá ponořen do výrazu své tváře měnící se v nánosu líčidla. Neboť nikdy neměl obdiv pro svou nahou tvář, znepokojovala ho svou otevřeností. S úlevou pozoroval, kterak mizí v hloubce zrcadla, nahrazena novou, významnější. Nedůvěřoval svému bledému čelu a křivce svého nosu. Cloumal jím nespokojeně, ale nikdy slovem nezaútočil. Neklidně hnětl tmel a pak s důvěrou a pokojně nasadil klenutí orlího tvaru. Zde bylo pro Borna absolutno. Orlí nos je neobyčejný symbol.

Dlouhé hodiny teď sedá ponořen do výrazu své měnící se tváře, avšak absolutno orlího nosu ustupuje a stává se bezvýznamným. Born pátrá po jiném ve své měnící se tváři.

Tak v rumišti zbořeného domu hledáš zbytky svědectví přešlého života. Uprostřed spouště, ostrovy sladce pokojné jistoty křesel, závěsů, květináčů a knih. Napínáš staré, vetché plátno do nových rámů a ono se ti trhá a třepí pod rukou.

Kdyby byl teď Viani nepromluvil, mohl se snad Born něčeho dopátrat – zachytil zvláštní, prchavý výraz svých sevřených úst.

Viani však řekl: „Prší tam a já pro mizerných pár slov se musím vláčet městem."

A tu již jen jako skrze houstnoucí dým Jan zahlédl v zrcadle své paměti jakousi dávnou scénu. Malý krámek u nich ve vesnici, potopený do přítmí nedělního podvečera. Sedí schoulen u paty vysoké homole cukru a drobnými prstíky si klestí dírku k vzácné sladkosti. Z vedlejšího pokoje slyší hlas strýce Antonína: „Jen ho tam nechte, chlapce, on škody nenadělá. Takový je to mírný a tichý hoch."

A pak ticho. Jen tikot pendlovek a šustot myšky. A přece tolik náhlého, nevyslovitelného zármutku a bolestně sevřené dětské rty. Malý Jan nahlédl do nepochopitelnosti života.

Viani však promluvil a Janovi opět nebylo dopřáno dopátrat se smyslu, protože jeho bolestně sevřená tvář se hnula. Dávná scéna zmizela v bludišti paměti.

Tak se hne půda na okraji strže pod neopatrnou nohou a hroudy bubnují do prázdna.

Uhmatané Janovo zrcadlo teď přijalo dvě tváře. Viani a Born. Viani je kolega herec. Jan sklopil zrcadlo.

„Poslyš, Tiberimu nějak měkne mozek – ," Viani trhá ticho. „Včera odpoledne, při zkoušení čtvrtého aktu – no znáš to místo, jak Lotar žehná modlícímu se davu – najednou se na mne obrátí a říká: ‚Teď uvidíš, je-li náš režisér pravoslavný srdcem.' Pozoruji, co se bude dít. A zatím zhola nic. Tiberi jen přetáhl pauzu, když padl na kolena. Dívám se na něj udiveně a on si spokojeně bručí: ‚Pochopil, dobře nás vede, není chladný v duši –'."

Born poslouchá pozorně, tužka nedokreslila obočí. Pak řekne pomalu, ale ostře: „On je senilní už od biřmování," a tužka dotáhla oblouk. Stojí a utěrkou bije do zrcadla, jež odráží jeho šklebící se tvář. Neuvěřitelně přesná kopie Tiberiho dojatě šeptá: „Náramně, mládenče – Holčičko, dojalas mne – Škoda spouštět oponu nad dílem." A Viani se otřásá smíchem, když hluboce se klanící karikatura Tiberiho si důstojně přidržuje falešný vous.

„Kam na to chodíš, Borne?"

Born zasykne zlostně a chladně: „Nesmí ti být líto sebe, vznešený příteli. A nesmát se tomu, čemu se budou smát druzí."

Byl by ještě něco řekl, ale Viani spěchá na scénu. Jan přehrabává líčidla a opatrně zavírá skřínku. Ještě mnoho času – říká si tiše a stojí bez hnutí. Kord se nehodí k jeho příliš hubené postavě. Rozpíná přezku.

„Nudné, ach, tolik nudné je tě poslouchat," šeptá do ticha a dívá se směrem za odešlým Vianim. Přezka cinkla o pochvu a tu mu náhle napadá, že by Tiberi nikdy nenavlékl toto kordisko na svoje ohromné břicho. Prohlíží pás, hledaje poslední otvor. Prstem kreslí ve vzduchu široký kruh, pak menší, pak prst strne v prostoru.

Několik kroků za dveřmi této místnosti, na prohýbajících se a praskajících prknech, předvádějí hru o životě a smrti kohosi – a ty zkoumáš obvod Tiberiho břicha. Pohleď, jak tam stojí, opřen o praktikábl. Přeříkává si svou roli a umouněným kapesníkem stírá pot z čela jednovečerního vévody. Za chvíli budeš stát vedle něho, milující, jednovečerní syn.

Pootevřenými dveřmi zavanulo ze scény čísi zděšení. Ester opatrně zavřela za sebou. Born rychle zvedl hlavu.

„Docela sám, Jene?" řekla Ester a rozvazuje si stuhu klobouku. „Ty chodíš pozdě spát, viď. Jsi bledý jako stěna."

„A ty, ty nejsi unavena," Born z jakési náhlé slabosti se zachytil poslední věty. Pomalu usedl a nehnuté ruce má složeny v klíně.

„Tak tedy až zase zítra," Ester trochu zaváhala, než vyřkla. „Víš, já se vždycky tolik těším, že mohu hrát maličkým. Zítra tu budou. Drahé hlavičky."

Born sedí stále bez hnutí a mluví jaksi těžce a urputně: „Oni jsou přístupnější podvodu a nesmějí se přeřeknutí. A o nic hloupější než ti tam," unaveně ukáže přes rameno směrem k hledišti. A náhle jaksi bolestně a nesmiřitelně: „Ať jakkoliv – je třeba se s nimi vyrovnat. Vysvětlit si jejich přítomnost, je-li vůbec možno, a netrápit se jejich roztomilostí –." To již mluví zcela tiše a pro sebe. Náhle výsměšně a s patosem: „Budiž však hanba kanibalům! – Chceš cigaretu, Ester?" a hledá roztržitě v kapsách kostýmu.

„Proč jsi to řekl, Borne? Ty nepotěšíš duši. Vidíš, a najednou na mne přišla únava. Úzko je z tebe." Chvěje se a bledýma, hubenýma rukama si rozmazává slzy v nánosu líčidla.

„Jsem krutý člověk, myslíš si. A je člověk jiný než krutý? S dvojí hlavou by se měl rodit – jedna hlava pro stětí, druhá pro pohlazení, Pak teprve by jasně poznal, že mezi obojím není rozdílu. Vždy ublížíš, ať již rukou pohladíš či holí udeříš. Výsledek je jeden – z vděčnosti se zrodí pocit závazku, podřízenost, odpor a pak nenávist; z utrpení povstane pocit křivdy, vzpoura a nakonec zase nenávist. Tak, a zde máš krutost života. Ta jde až za smrt a za lásku."

Ruce má sevřeny v pěst na hraně stolu a zbělené kotníky vystupují ze spletí žil.

„Přinesli jednoho rána na naši samotu mrtvého sedláka. Spadl v noci z žebře na čekání a zlomil si vaz. Ležel tu teď tichý, nehybný a vážný. Nic strašného na něm nebylo. Jen trochu krve u úst. Poslali pro jeho ženu. Přišla, přesně ji vidím, zelený šátek s červenými máky a hrozné oči, jakoby otevřeny k smíchu. Padla na mrtvého tělem a jaksi nelidsky vyla. Hladila mu vlasy a líbala jeho zsinalé rty. A pak ta věta, ta mi utkvěla navždy v paměti: Proč jsi mi to udělal! Ty můj nejdražší, krutý –."

„Dost, Borne! Ne!"

Ester běží ke dveřím vedoucím na jeviště a otvírá je. Dva hlasy na scéně se srážejí jak ocel kardů.

„Zůstaň, Ester, prosím tě! Já chtěl vlastně mluvit o dětech, o vláscích, o hlavičkách, o dobrých věcech – věř mi, Ester, ty – proč děsím lidi? Nebo raději ty pověz. Mluv o zítřku. Víš, přijdou maličcí, tvoji milovaní. Ta věta přišla sama. Neděs se jí. Já vím, je hrozná – pochop, pochop! – nezalívej!" Ruce vztaženy, Jan klečí. Je to divná věc, vidět Jana klečet. Nalevo hrubý, špinavý stůl, napravo maškaráda zavěšených kostýmů. Šel daleko Jan. Tam nohy nedonesly. Bylo třeba pokleknout. „Ester!"

Maškaráda zavěšených kostýmů se dala do pohybu průvanem ze zejících jevištních dveří. –

Jako jindy, tak dnes večer Born hrál výborně a podivuhodně. Ti tam v hledišti odcházeli do studené noci, zahaleni do svých teplých kabátů a hřejivého pocitu bezpečí. Strašný pád laviny minul jejich chvějící se duše.

Jde k půlnoci a v zakouřené šatně se pomalu prázdní. Unaveni a vyčerpáni odcházejí herci dožít zbytek svého strašného, obyčejného dne. Jen dva zůstali. Starý Tiberi a Born. Nikam nespěchají, nikdo nečeká a kulhavý hlídač divadla má k nim úctu.

„Pánové, s vaším dovolením, zhasnu hlavní světlo," šeptá vyhaslým hláskem a zdvořile se kloní. Ptáček v kleci zapípal na jestřáby a odskočil za mříže. Jsem jejich druhu, ale slaboučký.

Tiberi chápe slaboučkého, přijímá laskavě obřadnost a pomáhá z nesnází: „Dobře, příteli, neznepokojujte se. Užili jsme mnoho světla celý večer. Není více třeba, vždyť oči pálí."

Kulhavý zmizel. Pochopili a přijali s vážností. Dnes již nepřijde. Zůstala důstojnost i úcta.

„Ba pálí a slábnou. Neslouží a sloužili výtečně, orlové. Už létají při zemi. Matou si písmenka, není na ně spolehnutí," jaksi rozpačitě si stesknul starý.

„Hoďte mi ten hadr, Tiberi," zaskřípal Born. „To vás snad mate? Užil jste dost života, to musí utěšovat."

„Užil jsem života? Nu – takhle je to nějak: jako bys seděl sám pod stromem a dopíjel láhev vzácného vína. Trochu se ti hlava točí a v žaludku je chlad. Chceš vstát a není o co se opřít, i tvůj smrk uhýbá. Kolem jen tichý les a plachá zvířátka. A to rýnské jaksi pozbylo chuti." Sklonil se v křesle a pozoruje vázání svých ošklivých bot.

„Zemřela vám snad? Žena. Promiňte, chtěl bych vědět. Snad se ptám nesmyslně a otrle. Konečně – hloupost, to jen ten váš úvod jaksi naznačoval."

Jan vyjekl do ticha. Tiberi se nepohnul a pokračuje mírně: „A tak, dá-li Bůh, najdou tě lidé a na noc odnesou do hospody. Ale ráno tě už nechtějí. Nemáš peníze a vypili i zbytek tvého rýnského. Řekneš jim – nechte, mám syna, dobře zaplatí a vůz s koňmi pošle. Avšak oni se ti budou smát do tváře – je-li nosatý či ryšavý či benátským vévodou. Neuvěří ti, Jene! Našli tě samotného pod stromem, neuvěří ti."

Tiberi nepřisedl blíž k Bornovi, ale jaksi se přiblížil hlasem. Zanaříkal, ale ne tak hlasem, jako celou svou bytostí, opuštěnou a prochladlou dlouhou, bezcílnou chůzí tmou a mrazem.

„Užil jsem života. Často jsem o synáčkovi lidem vyprávěl, ale neuvěřili. Smáli se mým úzkostem, necitelní. Jen ti tam, v hledišti občas uvěřili, ale ne mému, nýbrž svému zármutku. A ti ho nepůjdou hledat, synáčka. Stýskám si a změkl jsem jako přezrálá hruška. Ale nebýval jsem vždy takový, Jene. Měl jsem vzlet a mnoho citu. A přece, vidíš, obojího málo pro mladou a krásnou ženu. Nu a vzala i mého synáčka. Nestíhej, nedohoníš, jak jí duši začneš trápit, i stropem ti uletí. Pil jsem jiné rýnské než Sylvia. Nezvykla si na jeho lehkou hořkost i sedliny. Mezi rozdvojené vstoupí prázdnota. A tu již nepřekleneš."

Tiberi se dívá do bledé tváře Janovy a jemně, laskavě se usmál: „Odpusť mi, příteli," a rozhodí ruce široce a zvolna.

„Nic po ní nezůstalo? Dopis nebo prstenec vlasů, nic?" Born naléhá sevřeným hlasem. „Oni by vám možná pak uvěřili – ti tam. Víte, ukázat botičky či klobouček. Člověk přece nemůže lhát, když ukazuje synáčkovy sešlapané botičky. Až tam přece nejde lidská špatnost."

Tiberi pláče. Slabounce vzlyká, ale jinak, než když žije svoje zrazené vévody a zklamané otce. Smutná a hořká duše vydala poslední svědectví. „Nikdy jsem ho už nespatřil, svého chlapečka. Nic nezůstalo. A Sylvia, jako kámen do vody zapadla."

„A co když čeká a synovi o vás s láskou vypráví? Co vy na to? Vždyť je to ničemnost, jaksi pohřbívat živé. A vy jste nečinný a smířený."

Oba náhle stojí tváří tvář. Tiberi uchopil Borna za rameno. „A proč ty, proč ty za živa pohřbíváš? Já jsem vinen, já Sylvii duši trápil, i když snad bez úmyslu. Nesu trestu. Ale ty, copak i ty nejsi vinen? Opustil jsi přece bez své vůle! Proč se zmítáš? Láskou snad k ní a synáčkovi? Či hanbou a studem, že si ji nepřeješ živou a přítomnou? Také ti uletěla stropem, ale vábíš dveřmi jinou. Myslíš, že jsi pochopil život a vzpíráš se jeho nečistotě, jak říkáš. Kdo ví, možná že život se vzpírá tvé nečisté slabosti. Trápí tě sešlapané botičky, a přece jsi mě nechtěl pochopit. Nesmiloval ses. Skrýváš se sám před sebou a pronásleduješ temnými kouty svůj stín."

Ticho přišlo za slovy těžce oddechujícího Tiberiho. Vlna vzpoury přeběhla trpící duši starce. Ale již neútočí, zlaskavěla jeho dobrá, smutná tvář. „A co když čeká a s láskou o tobě synovi vypráví, Jene? Neříkám ve zlobě, rozuměj mi."

„Mlč!" Born udeřil pěstí Tiberiho do tváře. A znovu udeřil. Tiberi zanaříkal a padl stranou od stolu.

„Pojď, ničemo, něco mi zahraješ, nebo tě zardousím!"

Zsinalý Born vleče prosebně úpějícího starce přes ztemnělou šatnu a dveřmi na jeviště. „Opakuj po mně, padouchu, a s citem, jinak uvidíš, konec bude!" Zbitý Tiberi opakuje po Bornovi slova, která mu předříkává vyhaslým hlasem. Born přeběhl šatnu a stojí u zrcadla.

„Mluv!"

„Proč jsi mi to udělal, ty můj nejdražší, krutý?" blekotá zděšený hlas starce ze scény.

Janovi nebylo dopřáno se dopátrat smyslu, neboť jeho ústa se hnula v hrozném šklebu šíleného smíchu. Tak se hne půda na okraji jámy a hroudy bubnují do víka rakve.

Příštího večera Born nehrál. Vianimu se splnil sen, hrál Antonia.

Povídka Do prázdna pochází ze sborníku Sklizeň svobodné tvorby (č. 3–4, ed. Robert Vlach), vydaného ve stejnojmenné edici pod záštitou České kulturní rady v zahraničí v říjnu 1959 v americkém Normanu.

VIKTOR A. DEBNÁR

Vlastenectví je drobná práce

Tentokrát představujeme právníka, redaktora, novináře, prozaika, dramatika, básníka a překladatele Jaroslava Strnada (1918–2000).

Jaroslav Strnad, rodák z Vysokého Mýta, se narodil 3. srpna 1918. Po složení maturitní zkoušky na Akademickém gymnáziu v Praze (1938) se zapsal ke studiu práv na Právnické fakultě UK – studium však musel ve třetím semestru přerušit po uzavření českých vysokých škol nacisty koncem roku 1939. Následuje zápis na Statní knihovnickou školu v Praze, kterou však rovněž nedokončil, neboť od svého zatčení v dubnu 1942 až do konce války byl za odbojovou činnost – s krátkým obdobím v Terezíně – vězněn v koncentračním táboře Dachau. Po skončení druhé světové války literárně debutuje poemou Velký pátek (Praha 1947, později časopisecky v Kanadských listech), v roce 1946 zakončuje ve zkráceném termínu právnická studia a stává se soudcovským čekatelem v Chebu.

V tamějším divadle uvedl svou první divadelní hru, ovšem až poté, co rozhlasová hra Prstýnek uspěla v soutěži Československého rozhlasu a následně zazněla i ve vysílání. Za napomáhání lidem k přechodu západních hranic byl zatčen, ale nakonec v roce 1949 osvobozen. Poté pracuje jako podnikový právník nedaleko Aše, je opět zadržen, ale v polovině října 1950 se mu daří uprchnout do Spolkové republiky Německo. Po dvoutýdenním pobytu ve vězení v Hofu se spolu s manželkou dostává do uprchlického tábora Valka, kde působí jako zástupce American Fund for Czechoslovak Refugees a zároveň navazuje spolupráci s Rádiem Svobodná Evropa. Z tábora se manželé koncem roku 1951 přesouvají do Švýcarska. Po vystřídání několika zaměstnání se od konce roku 1955 stává pracovníkem RFE – nejdříve jako jazykový korektor, později jako redaktor v kulturním oddělení – kde působí až do roku 1970, přičemž externě s touto stanicí spolupracuje nadále. Současně se stal redaktorem curyšského nakladatelství Konfrontation a spolupracovníkem australského čtrnáctideníku Hlas domova, torontského nakladatelství Sixty-Eight Publishers (především odborné práce) a v osmdesátých letech i nakladatelství Rozmluvy v Purley. Vedle toho taktéž od poloviny roku 1974 do léta roku 1990 působil ve funkci editora v Curychu vycházejícím prestižním měsíčníku Zpravodaj. Počátkem sedmdesátých let byl zbaven československého občanství. Po listopadu 1989 zůstal se svojí manželkou žít ve svém druhém domově, kde rovněž 11. listopadu 2000 zemřel. Jaroslav Strnad je čestným občanem svého rodného města, čestným členem Spolku absolventů a přátel UK Carolinum, držitelem Medaile Za zásluhy, Stříbrné medaile UK a diplomu Svazu čs. spolků ve Švýcarsku.

V exilu debutoval souborem Pohádky (Gelterkinden 1974, 2. vydání – reprint vydání prvního – Delft 1988 a 3. vydání Tisová 1994), následovaném romány Job (Curych 1976) a Prohry (Londýn 1982; původně zamýšlený název Pobyt v Mnichově); oba romány vyšly rovněž společně v rámci souboru Prohry. Job (Praha 1991). Pokud jde o sborníky, Strnadovy příspěvky se objevily v básnické antologii Čas stavění (Vídeň 1956), Kalendáři československého exilu 1974 (Mnichov 1974) a konečně v Hlasu domova 1950–1975 (Richmond 1975). Vedle toho se podílel coby redaktor, autor poznámky, editor či překladatel (z němčiny a angličtiny) na desítkách exilových publikací.

Jeho texty se v podobě recenzí, komentářů, polemik, překladů, komentářů objevovaly v mnoha tiskovinách, z nich můžeme uvést Sklizeň, Zápisník, Hlas domova, České slovo, Revui či Proměny. Některé své rozhlasové a tiskové příspěvky uveřejňoval taktéž pod pseudonymy Jaroslav Kujeba, Jaroslav Stehlík a Pavel Řehoř.

Po listopadu 1989 vydal autor romány Cesta do Damašku, Zrcadlení (oba Praha 1994) a posmrtně vyšel text Šíma: Báseň a pravda (Praha 2003). Hodnotnou publikací je rovněž Panoptikum s podtitulem Rozhovor Františka Strmisky s Jaroslavem Strnadem o nacistech, exilu, Svobodné Evropě, literatuře a jiných důležitostech posledních let (Praha 1999). Jeho příspěvky se objevily kupříkladu v Tvaru.

Značná část Strnadova díla zůstává doposud v rukopise (například sbírka Variace na známý motiv, za níž obdržel v polovině padesátých let třetí cenu v soutěži RFE), ač pokud jde například o divadelní hry, některé z nich byly již inscenovány (kupříkladu Dům na stráni, 1955 nebo původně v němčině napsaná Jedné středy v Krátké ulici a okolí (Synovec): Komedie se špatným koncem, 1994, která se v roce 1992 dostala do finále Cen Alfréda Radoka).

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

RADEK ŠTĚPÁNEK

+ + +

podzim
má paví oči
a ústa od krve
ještě je dávno den
ale netopýři
už dávno vylétli
pohladit
k smrti bledé slunce
které se vznáší
jako horkovzdušný balon
mezi komíny

Havrane!

dvě hlavy na stejném polštáři
dvě propletená těla
poprvé muž a žena
havrane havrane havrane
zachovej tohle planutí
havrane havrane havrane
zachovej tohle planutí

Radek Štěpánek (1986) pochází z Prachatic, studuje mediální a environmentální studia a žurnalistiku na Fakultě sociálních studií MU v Brně. Kromě básní píše také texty pro kapelu Black Spirit Rose, ve které zpívá.

JAROSLAV STRNAD

Návrat aneb Takové to (snad) bude

Seděl v nízkém porostu a pozoroval louku, jejímž středem se táhla hranice.
Na protější straně ležela Liščí díra a celý dávno minulý svět. Nebyl si jist, zda-li bylo účelné ohřívat vzpomínky na mládí a nebylo-li to zakázáno. Nicméně nemohl tomu dost dobře vzdorovat. Zapaloval si cigaretu cigaretou a probíral se v prošlých letech jako ve stéblech trávy. Do očí mu oranžově hořela arnika, jak se do ní opíralo zapadající slunce. Tehdy, když potají odcházel, sklánělo se zrovna tak. A také louka tak kvetla. Bylo to před patnácti lety, nebo před rokem? Ne, včera to bylo. Nic se nezměnilo. Jen stromy o poznání zmohutněly. A on zestárl. O kolik let, nechtěl počítat. Proč také, když našel všechno při starém?
Z myšlenek ho vyrušil křik ptáků. Křivonosky, samozřejmě, jako kdysi. Vždycky tu bývaly. Létaly nad hraniční čárou, aniž se o ni staraly. Proč tomu není u lidí stejně, napadlo mu. Křivonosky sotva měly národnost a sotva se lišily křikem. A mohly se kdykoliv vrátit domů.
Slunce už dávno umřelo za jeho zády a on se stále nemohl rozhodnout jít dál. Stín, který se kmitl paloukem, ho skoro vyděsil. Ale hned si vzpomněl, že to bude asi srnka, která chráněna nocí, jde k potoku u vsi. Zvedl se a šel za ní, aby vyhledal svůj někdejší dům.

Václav hleděl zamyšleně do stolu. Bylo to pořád stejné. Jako v písničce, jak ti chudí o to jmění přišli.
Kolikrát takhle seděl hluboko do noci! Než výsledek byl stále týž. Čím dál ostřeji se před ním rýsovala nutnost nechat toho a utéci. Na jednoho člověka toho bylo prostě mnoho. A kdo mu pomůže? Teď, po megaválce, bylo tak málo lidí, tak zoufale málo lidí! Kdo by sem šel, kde lišky dávají dobrou noc?
Ba, čím dříve půjde, tím líp pro něj. Aspoň něco ještě zachrání. Nikdo ho nebude postrádat. Snad si ostatní ani jeho odchodu nevšimnou. Mají svých starostí nad hlavu. Trochu mu bylo líto, že to nelze odvrátit. Ty roky tady nebude moci jen tak škrtnout. I když byly tak bídné. Ztratil tu skoro všechno. Ta trocha majetku, s níž přijel do pohraničí, se scvrkla ještě víc a jeho optimismus zemřel na úbytě.
A přece se nerozhodoval snadno. Ne, neželel těch pár tisícovek, které se mu vytratily z kapsy. Spíše snad naději, jež tu pohřbil. Ale věděl jistě, že odejde-li jednou skutečně, že se mu bude stýskat po zelených pastvinách, na kterých pásl jeho (vlastně také jeho) dobytek, že kdekoli na světě mu zazní ve snu potok tekoucí kolem jeho zahrady, že při vychloubání jiných mu prolétne hlavou obraz zasněženého lesa u Mokřin, kam chodil na čekanou, a měsícem bledě zatopené paseky. Bude-li muset odejít…
Odejde a ani pes po něm nesteskne. Ale on… on… Zatíná zuby, ale v očích mu přesto mravenčí slza. To by tak hrálo, aby brečel! Vstal od papíru a vyňal ze skříně láhev, odšrouboval závěr a naklonil ji ke rtům.

Noc se leskla hvězdami a nebe vonělo prvními otavami. Kráčel volně pěšinou ke vsi. Krok co krok vstával z mrtvých nějaký obraz z jeho života a bylo mu, jakoby každou tou vzpomínkou nabíral do sebe pláč. Tolikrát si v nekonečném čase promyslel toto setkání; a přece dopadlo jinak. Nešel s nožem v zubech, spíše se hlásil slzavý cit, který by otupil ostny a ochromil ukazovák, tisknoucí z krevní msty spoušť.
Za posledním ohybem se mu objevily první domky. Zůstal stát a odhadoval změny. Ve tmě srovnával obrysy vsi s představou, která ho tak často přepadala ze sna.
A nenacházel nic, co by poznával. Tady, kde se proti tmavému obzoru rýsovala jakási zřícenina, tady přece bydlel jeho přítel Heinz. A kde se tu vzala tato rozlehlá budova, zde přece stála Paulusova hospoda…
Čím dále pronikal vozovkou do nitra vsi, tím více byl zmaten. Jen málo zůstalo při starém, oproti přírodě, která přetrvala propadliště odloučení. Chvílemi zapochyboval, zdali cestou nezabloudil, zdali to je opravdu Niederreuth.
Vesničana, který šel proti němu přes mostek, se chtěl zeptat, jak se dostane ke svému domu. Pozdravil a užuž měl otázku na jazyku, když vtom si uvědomil, že tu jeho jméno nikdo nezná, že jsou tu cizí lidé, a že noví, kdo bydlí v jeho statku. Zamumlal cosi spolknuv vlastní otázku a běžel zrychleným krokem dál. Všiml si, lehce se pootočiv, že se vesničan zastavil a že za ním hledí…
A pojednou, aniž dobře věděl jak, stanul před svým domem. Dech se mu zatajil a chvíli se nemohl pohnout. Hltal žíznivě temné stíny střechy a zdi, hladil maně milostnou rukou polorozbitý plot. Zprvu neviděl ani zákmit světla a teprve když ovládl první rozčílení a pokročil o pár kroků dál, zahlédl dvě osvětlená okna, tam, kde mívali kuchyni. Jakýsi muž seděl u stolu. Neznal ho, ale přítomnost kohosi cizího v jeho domě vznítila v něm prudkou vlnu hněvu.
„Buďte nemilosrdní!“ Zaznělo k němu odkudsi z dálky a když se ohlédl po mluvčím, svítily hvězdy ocelovými, nesmlouvavými zraky stovek účastníků poslední schůze krajanského spolku.
„Vyžeňte vetřelce ze svých domovů!“
I na jeho se usídlil vetřelec…
Rychle a rozhodně vstoupil na dvůr.

Láhev se dotkla rtu. Václav zaslechl zvuk a zpozorněl. Jako by někdo otvíral dvířka. Vyklonil se z okna a zaposlouchal se do letní noci. Leč do ní jen neslyšně sněžil hvězdný prach.
„Je tam někdo?,“ zavolal ještě, ale více ze zvyku, jsa už zase na cestě ke stolu a v myšlenkách na ponuré vyhlídky zpět.
Ale kroky se blížili s rychlostí a neodvratností přílivu. Na okamžik zaváhaly na prahu. Václav napjatě vyčkal u stolu. Nedočkavé ticho roztříštilo ostré zaklepání. Než mohl Václav odpovědět, vstoupil návštěvník do místnosti.

„Dobrý večer!“ řekl Václav prostě, jako by vítal souseda.
„Dobrý večer!“ zarachotilo mu hrdelním „r“ vstříc.
Odmlku, která mezi ně vstoupila, vyplnili oba vzájemným pozorováním.
„Vy jste Kurt Reader,“ pronesl po chvíli Václav.
Návštěvník sebou trhl. Jeho oči se zúžily do štěrbin.
„Jak… vy to víte?,“ překonával volným hlasem překvapení a zřejmě i potíže, které mu způsobovala nezvyklost jazyka.
„Znám vaši fotografii. Je na půdě mezi mnoha jinými.“
„Ach, so! Víte tedy, kdo jsem. A proč přicházím, to víte také?“
„Domnívám se…“
„Ausgezeichnet! To mi ušetří spoustu vysvětlování. Vy jste se usadil v tomto domě?“
„Bydlím tu už hezkou řadu let.“
„Zlatokop, co?“ Snažil se úštěpkem vyprovokovat vztek tohoto mírného člověka, který mu nějak nesouhlasil s jejich představou o odvěkém nepříteli.
Odpověděla mu nevinnost sama:
„Bylo možno někomu v Dolních Pasekách nalézt zlato?“
„V Dolních Pasekách ne, ale v Niederreuthu.“ Nenašel dost odvahy, aby setrval v úloze poštěváčka a zkusil to tedy s odměřeností. „Budete muset odtud!“
Zdálo se, že udeřil na strunu, která zvučela příjemně jeho náladě. Václav pokrčil odmítavě rameny.
„Budu o tom uvažovat. Není to tak jisté,“ řekl klidně.
Kurt vzplál.
„Uvažujte hodně rychle! Je to můj dům.“
„I můj!“
„Patřil už mému dědovi!“
„Já také tu nechal pár roků. A jakých roků, můj Bože!“
„Das ist mir gleich! Nikdo vás sem nezval. Ani vás, ani jiné.“
„Osidlovali jsme pohraničí.“
„Ze kterého jste nás barbarsky vyhnali.“
„Bylo to naše právo.“
„Kdo vám je dal?“
Václav okamžik přemítal. Pak zvolna, jakoby každé slovo čistil, mluvil, spíše sám k sobě, hledě do tmavého obdélníku okna.
„Mně popravili rodiče a bratra. Oh, jen já vím, jaká to byla bolest, když jsem se vrátil a nalezl jen hroby, ještě takřka čerstvé. A my že bychom neměli práva zbavit se těch, kteří to spoluzavinili? To nebyla zášť, to byla spravedlnost. Většina z vás si o odsun přímo žebrala.“
Poslední větou se obrátil přímo na Kurta. Ten se však nedal zmást. Na všechny podobné otázky už si dávno připravil sto odpovědí, ne jednu. Volil nejsnazší, protože pro něj pravdivou.
„Já za to nemohu. Nebyl jsem naci. Pro své demokratické smýšlení jsem byl nacibrüdry pronásledován.“
„To jste se ale změnil!“
„Jak to?“
„Docela nedemokraticky mne teď vyhazujete.“
Kurt se zarazil. Nemá ten vetřelec vlastně pravdu? Ale zamyšlení trvalo jen krátce.
„Jdu do svého!,“ vyrazil. A když Václav mlčel, doložil mírněji: „Dohoda s vámi není možná.“
„Dohoda s vámi není možná,“ opakoval Václav Kurtova slova. „Budeme-li každý svéhlavě obhajovat svůj názor, někdo se ho nakonec musí vzdát. Jinak…,“ mimoděk se usmál, „jinak budeme muset svést souboj.“
„Já jsem připraven!“
„Já ne. Padlo málo lidí? Jeden z nás ustoupí, to bude rozumnější. Kdo to bude?“
„Já ne.“
„Ovšem. Já. Ten moudřejší.“
„Budiž to vaší útěchou!“
„Ani mně nestačí. Smím vám položit otázku? Co tu chcete dělat?“
To bylo směšné. Jak se tak někdo může ptát? „Nu, co… hospodařit přece. Jako dřív.“
„Sám?“
„Nemám nikoho. Válka…“

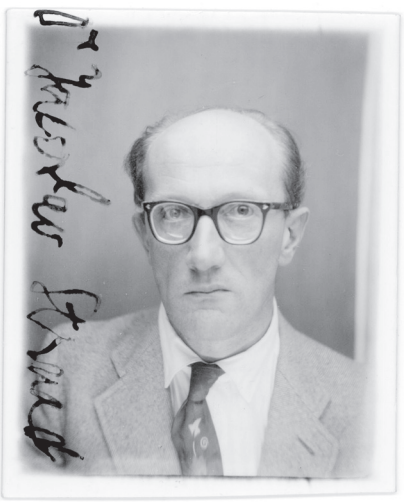

Jaroslav Strnad v roce 1950.
Foto archiv Rosy Strnadové

„A peníze, stroje, koně, dobytek? Máte?,“ přerušil ho Václav.
„Nic. Ale to tu všechno bylo. Musím to dostat zpět!“
„Od koho? Od kolchozu, který to zabral? Ten už dávno neexistuje.“ Poprvé došel Kurtovi dech.
„S čím hospodaříte vy?“ V jeho hlase už Václav nezachytil svištění kordu.
„Kůň, pět krav, několik strojů, to je všechno co mám. Skoro s holýma rukama se s tím potýkám, jak vidíte. A pokračuji od desíti k pěti. Člověk na to nestačí sám. Chybějí pracovní síly. To je to neštěstí. Kdybych měl pomocníka… Podívejte se!“ A počal mu vysvětlovat jednotlivosti svého primitivního účetnictví, které měl rozloženo na stole.
Kurt se zájmem naslouchal, položil tu a tam otázku. Byl zřejmě ve svém živlu. Číslice jen létaly a místnost se proměnila v bitevní pole. Obraz statku těsně po megaválce vypadal neutěšeně, ale Kurt už se viděl v chlévech a na pastvinách. Nikdo nemyslel na minulost. Ta byla zahrabána, stejně jako odplata. Jen budoucí dny získávaly na ceně. Politika zmizela z jejich světa.
A pojednou je oba napadla táž myšlenka. K úžasu jednoduchá. Viděli jasně, že jen tak se dá zlomit nouze.
Řekl to prve Kurt.
„Chtěl byste tady zůstat…?“ Ostýchavě se odmlčel. „Myslím se mnou… Dva zmohou víc než jeden.“
„Nuuu…,“ protahoval Václav, „špatné by to nebylo. To by ale znamenalo smazat minulost.“
„Zbývá nám jiná volba?“
Kurtovy oči se opřely do Václavových a jeho ruka se mimovolně napřahovala. Uprostřed cesty se setkala s Václavovou…

Povídka Návrat aneb Takové to (snad) bude byla uveřejněna v Revui v lednu 1955.

VIKTOR A. DEBNÁR

Velký lhář

Prozaik a příležitostný básník Gran Embustero (1904–?) je postava opředená mnoha tajemstvími. Emigroval jako Vilém Špalek v roce 1948 do Caracasu. V Jižní Americe rovněž zřejmě zemřel, nikdo však dosud neví, kdy to bylo.

Gran Embustero, vlastním jménem Vilém Špalek, vinohradský rodák narozený 3. dubna 1904 a pocházející z knihtiskařské rodiny, absolvoval v roce 1926 – po vyučení se sazečem písma – v grafickém ateliéru Jaroslava Bendy Umělecko-průmyslovou školu v Praze (UPŠ). Vzápětí se stal pracovníkem Československé akciové tiskárny a zároveň na půdě Typografické školy vyučoval odbornému kreslení a praktickému sazečství. V roce 1928 se mu narodil syn Jindřich, který se později stal novinářem. V roce 1948 Vilém Špalek emigroval a usadil se v caracaské čtvrti Los Teques, kde měl dva malé obchůdky s upomínkovými a jinými drobnými předměty. V exilu vzhledem ke své prohlubující se oční nemoci zanechal kreslení a rytectví. Místo toho se zaměřil na tvorbu literární, kterou publikoval pod pseudonymem Gran Embustero (Velký lhář), nicméně zároveň většinou v publikacích uváděl i své pravé příjmení nebo přinejmenším křestní jméno (vznikala tak spojení Vilém Špalek-Gran Embustero nebo Vilém Gran Embustero). Vedle literární činnosti se Špalek rovněž věnoval i dalším aktivitám československého exilu, a to například jakožto člen prestižní Společnosti pro vědy a umění. Pokud jde o Špalkovo datum úmrtí, dosud se autoru těchto řádků nepodařilo údaj zjistit; je však značně pravděpodobné, že Špalek zemřel v polovině sedmdesátých let.

První publikací, kterou Gran Embustero vydal, byly povídky Ze země sluncem oslněné (Hamburg 1961), následovaly tituly Středoamerické balady (Hamburg 1963), Tam Portugués nalévá svůj jed (Mnichov 1969) a konečně Tam Portugués znova a znova nalévá svůj jed (New York 1971) s několika připojenými básněmi. Vedle toho doplňme španělskou verzi souboru povídek z roku 1969 Allá el Portugués vierte su veneno (New York 1973). Ve všech svých publikacích se Vilém Špalek ocitá v prostředí chudinské Jižní Ameriky, čímž se svými drobnými texty zařadil do oblasti české exotické literatury. Vedle knižních vydání se autorovy texty objevovaly například v časopisech Sklizeň či Proměny.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

GRAN EMBUSTERO

Člověk, který odešel daleko, zemřel

Vrátil jsem se z džungle s podlomeným zdravím. Vracel jsem se, nevěda kam pohlédnout rozpaky, neboť jsem byl neúspěšný. Můj sen se rozptýlil. Nezbohatl jsem.

Nezdar jsem nezavinil nedbalostí, ani lehkomyslností. Kdo mohl vědět, že komár, nositel zárodků horečky, může se vyvíjet i v bahně slané vody? Poznal jsem horečky bahenní zimnice mírné, třídenní, čtyřdenní, letní a podzimní, střídavé, přerušované a občasné. Ochutnal jsem ode všeho. S chudokrevností dostavila se netečnost. Poddal jsem se, smířil, stal jsem se apatickým en absoluto. Neslavný byl můj návrat do civilisace.

Nu ovšem, Pepe zase bydlil u Carmen. Moje komůrka byla neobsazena. Carmen řekla: „Neošívej se, v tvé posteli nikdo jiný nespal," a prostřela čisté prostěradlo.

Pak mne to popadlo: Zima, horko, pot. Jektal jsem zuby. Carmen na mne navršila kopec něčeho. Zvracel jsem, třásl se křečovitě, tvář se mi stahovala v podivné šklebení. Na kůži se ježily chlupy. Teplota stoupala 28,8, 40, 40,2 °C. Puls byl rychlý a silný. Zežloutl jsem jako Číňan. Měl jsem velikou žízeň.

Očima jsem se omlouval za to nadělení.

Carmen mne pohladila po suché, vyprahlé, šustící kůži mých palčivých tváří: „To přece nic není, blázínku, to přejde."

Pepe přivedl lékaře.

Začal jsem se potit, promočil jsem čisté ložní prádlo. Horečka se mírnila, bolení hlavy ustávalo a pak bylo pacientovi dobře, aspoň trošíčku.

Zeptal jsem se: „Co je dneska? Neděle?"

„Sí seňor, domingo. Za týden budou Vánoce. Příští neděli se narodí Niño Jesús. Ale teď spi."

„Carmen," řekl jsem prosebně.

„Co chceš? Mluv rychle. Spěchám s prádlem, aby uschlo před setměním."

„Na židli, v kapse u kalhot, mám peníze. Kup mi u Portuguése vánoční blahopřání."

„Kolik, jedno?"

Počítal jsem v duchu přátele. „Deset," řekl jsem.

„Kdyby sis raději koupil housku," plísnila mne Carmen.

„To říkáš ty," bránil jsem se, „s nikým si nedopisuješ. Nemůžeš vědět, jaké to je, když obdržíš pozdrav od člověka, jehož miluješ a kterého jsi dlouho neviděla. Přines obrázky s Jezulátkem, Panenkou Marií, svatým Josefem, oslíkem a kravičkou. To se lidem líbí. Přines je brzy. Kdyby mne opět přepadla zimnice, nemohl bych je odeslat včas. Doručí-li pošta blahopřání až po svátcích, to už není to. Jakoby ti někdo oblízl povidla z vdolku, u samých úst. Zato, přijde-li dříve, zastrčím kartičku za rám zrcadla a ráno při holení budu si pochvalovat, jak pozorné mám přátele, že nezapomněli."

Carmen osušila své mokré ruce zástěrou. „Ukaž," řekla a sáhla do kapsy mých kalhot, lovíc tam roztroušené mince.

Když jsem se probudil, bylo ráno. Na židli vedle postele stál šálek vychladlé kávy a vedle ležela vánoční přání. Nad chaloupkou s Jezulátkem leskl se zlatý nápis: Pokoj lidem dobré vůle.

Napsal jsem adresy. Ačkoliv se mi ruce třásly, nepovolil jsem. Nedopustil jsem, aby moji přátelé se cítili opuštěni.

Když jsem se znovu probudil, Carmen sahala mi na čelo. Její, prací zdrsnělé studené prsty, příjemně chladily. Poznala, že už nespím. Předstírala rozhořčení: „Hombre, vstávej!" Problouznil jsi a prospal celý týden, zaspíš i Niño Jesús."

Byl jsem slabý, ale na posteli jsem se přece posadil.

Řekla: „Umyji tě a učešu. Kdyby někdo přišel, abys ho neuhranul."

Sáhl jsem si na bradu, byla štětinatá. Pepe se nabídl, že mne oholí. Dělal hloupé vtipy, ale nerýpal mne při tom loktem do boku, jako obvykle. Byl velmi sváteční. Nedovolil, abych se podíval do zrcadla.

Carmen přinesla polévku, božihodové sancocho se čtyřmi žloutky, a postavila ji na stůl. Řekla: „Ten stůl zhotovil Pepe, abys nemusel psát na židli."

Teprve teď jsem si ho všiml. Byl bych je oba políbil za to překvapení.

Carmen upravila polštář za mými zády. Řekla: „Dnes budeš obědvat jako král, v posteli." Napomenula: „Nerozlej!"

Aby mne rozveselila, odříkávala veršíky, jež prozpěvují děti při svých hrách:

„Ocho
orejas del perro gocho
y el rabo
para tu sancocho.

Osm
uší z tlustého psa
a ocas
do tvé polévky."

Vyprskl jsem smíchy. Pak jsem si vzpomenul: „Byla jsi na poště?"

„Sí seňor."

„Bylo tam něco?"

„Nic, ani noviny nepřišly."

Řekl jsem nejistě: „Někteří moji přátelé jsou členy ruské pravoslavné církve a ta, jak je známo, slaví narození Páně později."

Na to vešla Margarita a hned bylo plno řečí: „Hombre, já říkala, kam a do čeho ten člověk zase leze? Jestli ho tam nějaké zvíře nezakousne? Přinesla jsem kousek pečeného kuřete od profesorů. Ovšem, pořád ještě u nich sloužím. On je moc pobožný. Představ si, on řekl: Přeji si, abychom dnes všichni zasedli ke štědrovečerní tabuli o sedmé hodině večerní. Můžete jít domů o hodinu dřív."

Carmen se divila: „Vždyť ještě nejsou čtyři a už jsi tady?"

Margarita blýskla bělmem svých afrických očí: „Postrčila jsem rafičku na hodinách v kuchyni."

Pak přišla Ana, Frasquita, lejtkatá Zenair, Fátima. Potom ještě María

Vilém Špalek se po emigraci usadil v caracaské čtvrti Los Teques, kde měl dva malé obchůdky s upomínkovými a jinými drobnými předměty. Foto lahy.wordpress.com

s Marujitou. Krištofovy nohy, to bylo ženských. Všechny přály požehnání Boží do domu a lhaly, jak pěkně vypadám. Frasquita upravovala vysoký hřeben ve svých kadeřích. Carmen nalévala anýzku a hubovala: „Holky, nekuřte tady!"

Přirozeně, říkal jsem, že mi to naprosto nevadí, ale pro čmoud jsem na ně neviděl. Carmen jim zase říkala, aby neplivaly na zem a že to nemá ráda.

Joe, můj přítel kuchař, přinesl štiku na másle, porce smaženého třeboňského kapra a demižon mělnického vína. Udiven, vrtěl jsem hlavou nad těmi vynikajícími výjimečnostmi. Pošeptal mi do ucha: „My, v baru Portuguésově, neskrblíme tituly pro větší radost a lepší pochutnání." Nahlas děl: „El jefe se dává poroučet a ráčí vzkazovat, že by také rád přišel na slovíčko, ale má strach z toho harému tady."

Ženské se chichotaly a v tom smíchu byla všecka ta škodolibost a vyzývavost černé přirozenosti.

Koktavý Jardínek třásl mi rukou, řka: „Čččlověče!"

Někdo přinesl harfu a někdo na ni brnkal. Rančo bylo plné, ani na zápraží nebylo kam se posadit. Carmen zářila a lidé povídali, že takovou fiestu barrio nezažilo.

Tak skončil případ, ale ne docela. Ocitl jsem se mezi minulostí a budoucností, mezi kmenem, z něhož jsem vyšel, a přijatou vlastí.

V deliriu viděl jsem přicházet Isidoro, Zambo, Teresu, jež byla tuto noc zvláště svůdná, tío Ovidio a hrbáčka, kapitána Oběšeného, Lili s Mr. Barrabásem-juniorem v náručí, velebníčka Jerónimo a psa Fido.

GRAN EMBUSTERO

Ulice a lidé

Seděli jsme na kamenném kuželkovém zábradlí před tržnicí. Davy kolem proudily všemi směry. Nejvíce kupců přicházelo z ubohých barií, z kopců, vroubících město. Byli to krejcaroví kupci. Jejich obuv byla potřísněna žlutým, mazlavým blátem.

Všichni tři, jak jsme tam seděli podle sebe, Chiva-loca (bláznivá koza), já i policejní agente v civilu, byli jsme pohříženi v myšlenky. Chiva-loca, kouzelník blízkého baria, usilovně přemítal; tmavé žíly mu vystoupily na spáncích. Na rampě ležel jeho široký slaměný klobouk.

Snažil jsem se objevit příčinu jeho rozčílení. Rád bych se byl s ním dal do řeči, ale nevěděl jsem, jak bych získal jeho sdílnost. Proto jsem tu seděl a čekal.

Trčel jsem do prostoru neúčastně, jako kovový sloup elektrického vedení po celou dobu, již Chiva-loca potřeboval, aby do štěrbiny mezi dvěma kuželkami, mezi moji a svoji nohu, zasunul balíček přebalený novinovým papírem s obrázkem koňské hlavy. Plandal jsem prostorem ospale a splihle, jako státní vlajka ze žerdi tržnice, i potom.

Chiva-loca nezvedl zraky; jeho slova plynula ledabyle, ale vtírala se: „Hepa, amigo, neohlídal bys mi modrého ptáčka? Vrátím se hned." Pak řekl přímo ke mně: „Nenadzvedávej slamák, ptáček by uletěl."

Agente po mé pravici ožil. Vlastně až do té chvíle jsem nevěděl, že patří k policii. Teprve následně se projevil. Ti chlapci od policie přehazují v kapse kanon koltu, jakoby to bylo vyústění hasičské stříkačky.

Agente seskočil z kuželkového zábradlí, sáhl po slaměném klobouku.

Opakoval jsem: „Nenadzvedávej klobouk, ptáček ti uletí."

Pohlédl na mě, potom zpět na klobouk; smýkl očima, hledaje Chiva-loca, ale ten už byl pryč. Mezi něj a agente vpletli se dva, pak tři a více okounějících mesticů. Vchod do tržnice dosáhl Chiva-loca první; tam se ztratil v davu.

Osahával jsem balíček v mezeře mezi kuželkami. Po hmatu jsem hádal na marihuanu, prokletou trávu. Agente se prodíral lidským proudem. Než došel zpět, hnula se koňská hlava mezi kuželkami. Číňanův kluk z protější čajovny tahal balíček z druhé strany zábradlí.

Agente sykl ke mně: „Compadre, znáš Chiva-loca?"

Přikývl jsem: „Kdo by ho neznal?"

„Tak jsem to nemyslel. Nenazval tě amigem?"

„Jako ty mě zveš compadrem."

Vstal jsem a odcházel pranic se nestaraje o slaměný klobouk, dobře věda, že pod ním agente najde spíš starou belu, než modrého ptáčka.

Věděl jsem to, kdekdo to věděl, jenom ne agente especial.

Mám rád okružní jízdy městem; doma jsem projel několikrát vyhlídkovými vozy v Praze a vždy činilo potěšení znovu naslouchat vyprávění o pražských pamětihodnostech a obdivovat architekturu města. Praha mívala i speciální vozy elektrické dráhy a později pohodlné autokary; řidiči ovládali několik světových jazyků. Rád jsem pozoroval cizince, kteří nešetřili pochvalou nejen nad krásami naší metropole, ale i nad bezvadným přednesem průvodců.

Poučen předchozí návštěvou New Yorku, kde ochotný hlasatel na parníčku objíždějícím Manhattan, za několik dolarů spropitného, tlumočil zprávy také španělsky, obrátil jsem se na Cicerona kočírujícího torontský sight-seeing car: „Please, sir, do you speak Spanish?"

„No," odvětil suše.

„Czecho?"

„No."

„German?"

„No."

Upřel na mě své modré, rybí oči a řekl vážně: „I speak English."

Když jsme se vrátili po dvouhodinové jízdě na terminal, vyhledal mě a podávaje ruku pravil:

„I hope, you understood something."

Podávanou pravici jsem přijal a potřásl jí bodře. Vida, že ruku ponechává v mé dlani, třásl jsem jí znovu. Pustil jsem ji, ale ruka zůstávala trčet dlaní vzhůru.

Řekl jsem: „You are right. I understood something," a dal jsem mu spropitné.

GRAN EMBUSTERO

Jsem sám

jako pes
jako mrtvý pes
jako mrtvý pes za plotem
jako svatý
jako dílna v noci zavřená na klíč
Nepřijde nikdo
nezavolá nikdo
nikdo neuslyší rány
jimiž tluku do víka uvnitř své rakve
Vyji úzkostí

Povídka Člověk, který odešel daleko, zemřel a báseň Jsem sám jsou převzaty z knihy povídek Tam Portugués znova a znova nalévá svůj jed vydané Josefem V. Tomanem-Tománkem v newyorské edici Hlas-Voice v roce 1971. Povídka Ulice a lidé pochází ze souboru Ze země sluncem oslněné vydané Antonínem Vlachem v hamburské edici Sklizeň svobodné tvorby v květnu 1961.

VIKTOR A. DEBNÁR

Brazílie, druhý domov

V pravidelném připomínání exilových autorů dnes z hloubi jižní Ameriky vytahujeme na světlo čtenářům Literárních novin básníka, publicistu, překladatele, editora, vydavatele a národopisce Francisca C. Štěrbu (1909–1974?).

Vlastním jménem František Karel Štěrba se narodil 18. června 1909 v Žatci a v letech 1926–1930 navštěvoval plzeňskou obchodní akademii – obchodu se později rovněž věnoval. Spolupracuje s Českým menšinovým muzeem v Žatci a jeho příspěvky se objevují na stránkách několika regionálních periodik (Žatecko, Plzeňsko). Po únoru 1948 emigroval z ČSR do Německa, respektive Itálie; v roce 1949 se dostal do Brazílie, kde se posléze usadil v Sao Paulu; ve svém novém domově se rovněž „přejmenoval" na F. C. Štěrbu (je možné narazit i na znění Francisco Carlos Štěrba či na kombinaci František C. Štěrba). V Brazílii rovněž založil, editoval a vydával edici Česká jihoamerická četba (ČJČ). V šedesátých letech se stal členem Společnosti pro vědy a umění (SVU) a reprezentoval tuto organizaci v Latinské Americe. Navázal spolupráci s muzeem Comenius v Naardenu, muzei v Uherském Brodě a Lounech, s archivem Bohemia v Kolíně nad Rýnem, s brazilským Arquivo Nacional v Rio de Janeiru, archivem Indiana University v Bloomingtonu, takzvaným Schwarzenbergským archivem v Rakousku či s některými odbornými pracovišti v Budyšíně. Okolnosti Štěrbovy smrti zůstávají zahalené tajemstvím. Štěrba během svého života napsal stovky článků, úvah, reportáží, překladů, ale i v drtivé většině nevydaných publikací a básnických sbírek (například Sokolský slovník, Čeština a české barvy, sbírky Podobenky z Čech či Město slunce); rozsáhlá autorova pozůstalost se nalézá v chicagském Archivu Čechů a Slováků v zahraničí (ACASA). Exilovou prvotinou, na níž spolupracoval s několika autory, byla Brazilsko-česká učebnice (Rio de Janeiro 1949). Následovala novoročenka Dvoje Vánoce (Porto Alegre 1949) a sbírka Brazilská mosaika = (A mosaica brasileira): Kruh poesie a prosy z kávové země (Sao Paulo 1954). Dále stojí za zmínku nedokončený Slovník jmen českých a slovenských spisovatelů, básníků, dramatiků a překladatelů v Severní a Jižní Americe z roku 1955, obsahující téměř tisíc pět set položek, dále studie Češi a Slováci v Latinské Americe s podtitulem Přehled jejich kulturního přínosu (New York a Washington, D. C. 1962, 2. vyd. Bratislava 1970) obsahující i bibliografii knih českých autorů a časopisů vydávaných v Latinské Americe. Dva Štěrbovy překlady brazilských bajek a jeho vlastní verše jsou zastoupeny v česko-německém povídkovém souboru Jurjy Jemara (vlastním jménem Josef Kratochvil) Rjúk und seine Rentiere. Sobi Vikinga Rjúka (Stuttgart 1962). U příležitosti stopadesátiletého výročí objevení Rukopisů královédvorského a zelenohorského sestavil stručný Slovníček rukopisného boje: Soupis obránců a odpůrců RKZ (Chicago 1968). Štěrbův příspěvek se rovněž objevil ve sborníku Má vlast. V. díl. Jan Amos Komenský a moderní pedagogika (Stuttgart 1971). Štěrbovu monografii z roku 1962 o Latinské Americe plánuje na podzim 2007 vydat Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

František Karel Štěrba alias Francisco Carlos Štěrba zakotvil po roce 1948 v brazilském Sao Paulu.
Foto www.webnetmuseum.org a www.whg.work.de

Své příspěvky v podobě básní, překladů atd. publikoval v mnoha periodikách, například Sklizeň, Archa, Sborník Bohemia (SRN), Amerikán, Hlasatel, New Yorské Listy, Svornost, Česká žena, Psyché, Moravan (USA), Čecho-Brazilián (Brazílie), Nový život (Itálie), Čechoslovák (Spojené království), Jednota, Dětský koutek (bývalá SFRJ), Bič (Francie) nebo Vídeňské svobodné listy (Rakousko). Stejně tak se jeho texty objevovaly v celé řadě zahraničních periodik (například v USA a domovské Brazílii). Překládal z němčiny, italštiny, španělštiny a portugalštiny. Během svého života používal pseudonymy Radslav Lucký, Stanislav Plzeňský, F. Kralovický, Pavel Prokop Vichr, Bořivoj Hrom, Metoděj Kubásek, F. C. Kalikovský, Zbyněk Pravda či šifru FCS.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

FRANCISCO C. ŠTĚRBA

Mé královně

Má královna není vznešené, modré krve,
kterou, chci-li vidět, musím prosit teprve,
nemá sluhů, pážat, komorníků, dvořanů,
ani zlatohlavů, čelenek, drahokamů.

Má královna za to vše honosí se Hradem,
který nahražuje jí královský diadém.
Má desítky paláců v zahradách a stráních,
má kostelů a kaplí, jež na věžích a báních

mávají praporečky, vytepanými lvy a draky,
propichují za podmračna těžce plovoucí mraky.
Její sady dýší klidem, její květy lépe voní,
její zvony – ach, ty zvony – melodičtěji mi zvoní!

Proto máme ji tak rádi, tu naši zlatou,
proto stesky trýzní duše vzpomínkou svatou,
proto cítíme její zhrzení tak bolně a draze,
proto dech prvý i poslední dáme jen té naší Praze!

Údolí

Údolí, údolí, údoličko,
počkej ty na mne jen, má Maričko,
až já tě za splavem doženu,
výsknu si, stisknu tě, mou ženu.

A údolí to nepoví.

Údolím, které se od mlýnce batolí,
protéká pozvolna mlýnský náhon,
údolí, kterému říkají tu Padolí,
u cesty jediný kvítčí záhon.

Padolí, padolí, padoličko,
proč jsi mne utekla, má Máničko?
Chtěl jsem tě odvésti k muzikám,
nechtělas, dobře tak, teď jdu sám.

Údolí slzičky znachoví.

Údolí, řekni mi, proč srdce zabolí,
když už tě více k laskání nemá,
vždycky jsem myslíval, mé české údolí,
že ústa tvých vlahých luk jsou němá.

Údolí mi o tajích poví.

A zatím mluví mi teď hlasy sterými,
údolí volá mne, ševelí a sténá.
Až k tobě přijdu zas, polibky vřelými,
ty víš, jak zlíbám tě – pohádko nalezená!

Kávová znělka

Temnolisté keře se šípkově červenavým plodem,
které běží po kávovišti až na okraj obzoru,
zeleným zlatem jsou zemi, v níž se rodí.

Požehnaný lán, který toto zlato plodí.

PLANTÁŽE – PLANTÁŽE…

Žoky nacpané až k prasknutí po cestách tekou,
až v Santosu tisíce jich se svorně stekou.
Nakládány, značkovány, nakládači zkoupaní potem,
až káva zmizí s kouřem lodi v mlze obzoru.

SANTOS – SANTOS – SANTOS…

Pražena a mleta, vařena a cezena,
rozproudí se v konvicích, šálcích, číškách,
aby zahřála a povzbudila a vzkřísila.

EXPRESSO – EXPRESSO…

Kávovary, kávostroje, kavárny – ulic scéna.
Zákazníci kupují a pijí, váží ve lžičkách
Kofeinu nápoj, v němž skryta síla.

KÁVA VONÍ – ZEMĚ KÁVY…

Brasiliana

Tropická květena závratně
prudce vzlíná
žlutým horkem spařena,
vysušena,
až v hnědých – suchých listech
vyztužena,
jako kůže hlučně padá do země klína.

Květy, ach květy, anilinově krásné,
od mléčné
až po temně rudou, fialovou,
jejichž barvy úsměv –
tak žalně brzy zhasne!
Zbude lodyha s barvou šedou, sporou…

Ženy vnadné jak nakynuté těsto,
očí plamenných –
požár vznítí,
sty boky vln chlubí se každé město.

Kdo vířný rytmus v žilách má,
černá rasa,
z kalné běli,
pronikavě,
zraky svítí,
když k tanci hrá bubínek, kytara, basa.

Banánová oktáva

Roztřepené velelisty vějířově zavlají,
těžké závaží květu prudce fialného visí,
konce jeho skrčené pěstičky ženské se zdají.

V boudě pod banánovníkem vytrsají sambu černé prsty čísi.

Obrovské, obnažené svaly s obrovskou mačetou
stínají druhy zelených, polouzrálých plodů,
slamná, běložlutá sombrera potem se rozpletou,
na prahu chatrčí je čekají mulatky s útěžkem příštích zrodů.

Banana, banana, doce banana!

Brazilský rondel

Petru Denovi

Nelítostné vedro, že až půda puká,
horká, přeslazená káva, že až hořkne,
bílé ruce v bankách, v dřině černá ruka.

Brazilie – Brasil – Terra Santa.

Suché palmy sviští, kovitě znějí
fazole a rýže na denních talířích,
ulice špinavé v prachu se válejí.

Brazilie – Brésil – Tierra Santa.

Sálající teplo a bezvodná muka,
vodstev vodopády, protržené hráze,
tvrdost přírody člověku tvrdost vnuká.

Brazilie – Brazil – Terra Santa!

Strejda švec

Potrhlý byl, a piják také, jak se na ševce sluší.
Pondělek modrý vždycky zasvětil, až praskaly uši.
Hubený byl jako šindel, tvář s dolíčky od neštovic,
když do práce dal se, lítala od ruky, a pak zas nic…

Strejda švec.
Filosof mluvný, řešící všechno tak snadně, z verpánku,
za uchem tužku obrovskou, občas si lokl ze džbánku.
V pátek a v sobotu dílo šel odvádět zákazníkům,
na cestě zpátky stavěl se jen „na jednu" k Zahradníkům.

Strejda švec.
Kapsu prázdnou a druhou vysypanou, snil o tisících,
tužka črtala velké plány o budoucnu v číslicích.
Kupoval stroje a měřil tovární pozemek jistý;
když pak náhle procit z opojení, byl už zcela „čistý".

Strejda švec.
Po ulici vždy běžel jako vítr, mával rukama,
mezi rety měl Zorku tenkou, v týle klobouk Panama.
Nestálý jak voda v koši, byl brzy tu, a zase tam,
snad ani jiný být nemoh' – chtěl kamsi, a nevěděl kam.

Strejda švec.

Básně Mé královně a Údolí pocházejí ze sbírky Brazilská mosaika = (A mosaica brasileira): Kruh poesie a prosy z kávové země, kterou si autor vydal vlastním nákladem v Sao Paulu v roce 1954 jako druhý svazek edice Česká jihoamerická četba. Báseň Kávová znělka vyšla v roce 1959 v revui Archa, Brasiliana tamtéž v roce 1960, Banánová oktáva a Brazilský rondel byly publikovány v říjnu 1964 v revui Proměny, Strejda švec byl otištěn ve Sborníku Bohemia v roce 1962.

Postupující povídky 4. kola soutěže

Během dubna došlo do redakce jednačtyřicet textů. Redakce z nich vybrala následujících sedm, jež posílá porotě k bodovému ohodnocení.

POVÍDKA ROKU 2007

Co ty na to, výbore?
Dětství skončilo, zapomeňte
Kronikář Hron
Peklo
Příhody strýce Františka – Zvuk houslí
Zmrtvýchvstání
Zrcadlení

Snad ještě zítra…

Povídka Snad ještě zítra... postupuje z předešlého kola díky zisku 110 bodů. Povídky najdete na www.literarky.cz, kde můžete hlasovat o čtenářském vítězi čtvrtého kola. Ve 22. čísle Literárních novin (28. května) vyjde příloha Povídka roku a v ní výsledné pořadí povídek s uveřejněním vítězného textu a hodnocení poroty.

VIKTOR A. DEBNÁR

Závrať návratu

V pravidelném cyklu připomínání pozoruhodných exulantů, o kterých se mnoho nemluví, je tentokrát na řadě dramatik, esejista, básník, překladatel a divadelní kritik Jiří Kárnet.

Jiří Kárnet se narodil 24. ledna 1920 v Hořicích a po absolvování Státního reformního reálného gymnázia v Jihlavě v roce 1938 se zapsal ke studiu na Právnické fakultě Karlovy univerzity. Po uzavření vysokých škol koncem roku 1939 působil jako režisérský elév a lektor v divadle D 40 a D 41 (mimo jiné jako redaktor Programu D 41), po uzavření posledně jmenovaného divadla přešel s kolegy do Městského divadla na Královských Vinohradech, kde mělo být uvedeno Bloudění: Hra o dnešním mládí ve dvou dílech, napsaná v roce 1941; německá cenzura uvedení hry zakázala, text ale nakonec vyšel knižně o pět let později a v roce 1947 se rovněž dočkal svého inscenování ve Školním divadle DISK. Kárnet po svém vinohradském angažmá působil v divadle ve Smetanově muzeu, přičemž koncem druhé světové války byl vězněn v Německu. Po skončení války přispíval do řady periodik (například Generace, Kvart, Listy), zejména však do Mladé fronty, v níž působil jako stálý spolupracovník kulturní rubriky; pokud jde o knižní aktivitu, spoluredigoval sborník Mezi dvěma plameny: Nová anglická poesie (Praha 1948). Ve stejném roce měla být v divadle na pražských Vinohradech uvedena hra Blázni, kterážto inscenování se vzhledem únorovým událostem a odchodu autora do exilu již neuskutečnilo (hra byla později taktéž přeložena Ann Voskovcovou do angličtiny pod titulem A Time for Madness).
Bezprostředně po únorových událostech v roce 1948 odešel Jiří Kárnet legálně do Francie, a to na základě pozvání přednášet o mladém českém divadle v pařížském Louvreu. Po přednášce mu bylo nabídnuto místo redaktora v československém vysílání Radio France, kde poté působil téměř pět let; vedle toho uveřejňoval své texty v deníku Le Monde. Z Francie se Jiří Kárnet přesunul v roce 1952 do New Yorku, kde žije dodnes. Po svém příchodu do Spojených států amerických pracoval krátce jako „skriptka“ v televizi a spolu Jiřím Voskovcem se bezvýsledně pokoušel prosadit své scénáře k několika televizním programům. Po těchto zkušenostech se vrátil k novinářské praxi a začal externě spolupracovat s rozhlasovou stanicí Hlas Ameriky a Rádiem Svobodná Evropa. Později získal redaktorské místo ve Svobodné Evropě, kde se věnoval komentářům událostí v kultuře a politice – jednalo se například o pořady Studio Manhattan (rozhovory kupříkladu s Johnem Steinbeckem či Andym Warholem) nebo Rozhovory Jiřího Kárneta s Ferdinandem Peroutkou. Spolu s Pavlem Tigridem stál u zrodu revue Svědectví, v jehož redakční radě působil v letech 1956–1962.
Pokud jde o exilovou knižní tvorbu, z exilových sborníků je zastoupen v antologii Neviditelný domov s podtitulem Verše exulantů 1948–1953 (Paříž 1954, editor Petr Demetz), dále Vánoční tisk Svobodné Evropy: Vánoce 1955 (New York 1955), Hlas domova 1950–1975: Sborník vydaný k příležitosti 25. výročí vydavatelské činnosti Hlasu domova, československých novin v Melbourne, Austrálie (Richmond 1975), … a když se řekne Voskovec (Köln 1983, druhé vydání Praha 1990, jako součást souboru pod názvem Když se řekne Werich a když se řekne Voskovec) a Je sedm hodin středověkého času: Postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy (Mnichov 1990, druhé vydání Mnichov–Praha 1991) Františka Tomáše (vlastním jménem František Smrček), v níž je otištěn Kárnetův rozhovor s Ferdinandem Peroutkou; vedle toho přeložil a úvodem opatřil studii Irvinga Howea o politických románech Román a doba (New York 1958). Řada dalších textů zůstává doposud v rukopise – především divadelní hry jako Joska: Relativní tragikomedie (1953) či anglicky psaná Centurion Trisle: Pandemonium in Three Freedom of Disinformation Acts (rovněž známá pod názvem Century on Trial, 198-), dále verše a próza, z níž můžeme uvést nesmírně zajímavou Eyes Only: A Posthumous Diary (1968), již napsal autor jako odpověď na anketní otázky Václava Havla, vzniklé během Havlova pobytu v New Yorku a týkající se postavení československých exulantů. Dílo mělo vycházet na pokračování v Literárních novinách, respektive být vydáno v nakladatelství Československý spisovatel, vzhledem k politickému vývoji však k tomuto nedošlo.
Pokud jde o příspěvky do exilových periodik, své poznámky, úvahy, eseje, ukázky her, recenze a básně tiskl Kárnet například v již zmiňovaném Svědectví, Perspektivách, Skutečnosti nebo Zápisníku; z anglickojazyčných tiskovin se příspěvky objevovaly v měsíčníku East Europe. Své články podepisoval taktéž jako Jiri Karnet či George Karnet.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

Jiří Kárnet s Piškotem. New York, 2006.
Foto archiv Jiřího Kárneta

JIŘÍ KÁRNET

Eyes Only

Hodím se do antiky? Kružnice mého života nemají střed. Šplhat, a rychle, bez dechu na lodní můstek a pak si místo dalekohledu dát ruku na oči a zoufale se začít rozpomínat! A přitom nevědět už kde je příď a záď!
Letošní světla! Člověk slzí tak, že poztrácí i řasy. Což ovšem mouchy vždycky ihned vystihnou, mouchy, jež mají tvrdou, zelenou pravdu svých kovových tělíček. I ony jsou však jen potravou jiných čeledí…
Meruňky mámení v ošatce na trhu… ale co jsem to chtěl? Ach, ovšem: „Café de la paix“ je jen pár kroků od pařížské opery!
Myslíte (až na vzácné výjimky zcela zbytečně) na šťastná čísla. Ve Vietnamu se jimi označují kopce podle výšky. V metrech, což asi je dnes jediný ústupek původní, francouzské kolonizaci země.
o nápad není nouze. Stačí zajít až ke dveřím dětského pokoje s jeho ladným, imaginativním nepořádkem. Rembrandt, kdyby zabloudil do East Village, by se asi velice brzo unavil. zejména v době svého stárnutí.
Katafalky z čerstvě ohoblovaných prken, potažené černým suknem: to je dnes jediný zbylý dojem z let 1953! Mají však, když to opravdu všechno s péčí zvážíš, tvá dnešní léta na růžích ustláno?
Neboj se vnuků, nikdy neměj strach z pokolení od jedno napřeskáčku! A snaž se dožít té doby od generaci. Jak? třebas tím, že budeš chválit střídmost. Pokus se, ve všem.
Nejlépe bys udělal, kdyby ses – říkám alespoň pokusil – psát filmové náměty. Životnost celuloidu má ovšem též své meze… Synové Lámecha!
Kdybych se vypsal z pravdy až do krásných lží! Posvátnost slitování. Jak sbíhám dolů, kopec mi uniká pod nohama v zelených ponožkách léta… jež ovšem padají, gumičky vytahané příliš častým praním.
Loděnice jsou jako krátery po kráse lodí, které odpluly. Jak papír vystřižený mořem ze čtvrtky pevniny. Zde, přesně na tom místě mi bylo patnáct let! Moje první opera byla Čertova stěna. Druhá, Dalibor. Náklad knih doktora Spocka prý neustále klesá, z politických důvodů. Ale protesty proti válce jsou stále hlasitější. Nejvíc v té generaci, kterou odchoval. (Někteří malíři prý vždycky přecházejí jen na zelenou. Většinou ti, co milují plenéry.) Lavičky zoufalství v parku! Nejlépe asi bude hledat námět z novin. Nelžou v tom podstatném? ve tvaru soudobovosti. Budu se ovšem muset učit klíčit jak zrno. (Viz André Gide.)
Ovoce jistě není totéž jako křížaly. Chybuji v mnohém. Nejvíc asi tím, že se dost přesně nedomluvím se svými freelancery.
Chudoba cti netratí. Bohatství však získává úroky! (Všechno to pospojovat, až ti vznikne řetěz.) Kramáři veslují a řeka to – kupodivu – je ochotná snášet. Metod umírání je několik: jsem ovšem Středoevropan, ale po americku – každým coulem! To jest, nedýchám nosem, když nemusím.
A teď se přeměň podle potřeby. Teď už snad začni!
[…]

Text je částí první kapitoly rukopisného eseje Eyes Only: A Posthumous Diary (1968).

JIŘÍ KÁRNET

Dvě básně

Opravdu ze všech věcí
se člověk nevyléčí,
nikdo se nevystoná
než skoná.

Ale opadávání nesmírné
jde každým dnem.

Uvadnou
ruce jako listy
korálky, oči, myslit…

V mém rodném městě
dosahovalo bahno v únoru
až do oken
malých domků,
byly v něm jako v těstě
až nahoru
k radosti malých křiklounků.
V dubnu ještě
jsi se v něm topil.
V máji zmizelo beze stopy!

Vzpomínky ty se zavinou, zavinou,
ale co já, Bože,
co dělá krtek, když chce zahynout
nepřemožen?

Noc je jak květináč
po okraj plný hlíny
to z něho roste den

Kos, tramvaj, nejináč
i člověk i den jiný
a přece ten

Můj kraj se nezměnil
má vlast se nezměnila
je tajně má

Je na dně žil
je na dně mého těla
má ekzéma

A často v oblacích
a rmut, který zbyl z vína
a milník s českým lvem

A skřivan, který ztich
– je hlína jako jiná
než vzlétne se zpěvem

Je solnou stezkou slz
jež vede od Boubína
a začne v táborech

Je obraz Prahy skrz
tmu pařížského kina
vzdálené jako dech

Je věrnost bitých psů
a macešiných dětí
když už rozum braly

Mé Umři a pak suď
má touha nevěděti
že bolest milovali

Podle Ovidia

Kdyby mě zahrada viděla
jak stojím za oknem
shrnula by si do čela
větvičky jabloně

Kdyby sad odhrnul záclony
spatřil by v závrati
do studny nebe se naklonit
jezdce i s oprati

Nepřítomného jak fialky
s pobledlým úsměvem
dělníka horečné zahálky
snít v procitnutí svém

Kdyby mě viděla květina
stát v okně za stromy
pád by mě spatřila začínat
jímž nebe prolomím

Stín cyklisty

Psát básně je jak dospět na pokraj
sebevraždy
Spatříš se ležet v mlze jako rodný kraj
a s tebou každý…

Věci nás zklamou víc než lidé řekl
mi včera antikvář
v kamínkách pálil plaše papundekl
hořel jak dívčí tvář

Dnešní svět nemá rovin, jak se říká, řádu
všechno je kulaté
dobrá, tož místo světa verše kladu
přes páté deváté

Vždyť pravda zašla, není, nenajde se
jak koník v postraňkách
zbyl po ní jenom mělký důlek v lese
kde vyschla studánka

A nemohu říc že by bez ní zbylo
na světě více slz
žijem jen jinak, víc se zatemnilo
je vidět méně hrůz

Noc možno vítat dokud v dálce duní
jen černá tma
blesky jak natažené struny
probírá rukama

Noc možno vítat někdy nosí spánek
a někdy mír
tak aspoň chvíli život mlčky stane
a vzhlédne na vesmír

Hlučící město zavřelo svou bránu
jsi sám a nejistý
i když jsi ztratil víc než svou světovou stranu
řekneš si jitřenka se ukazuje k ránu
a zmizíš v dálce jak stín cyklisty…

Posměšně v krbu hoří

Posměšně v krbu hoří dříví
lhostejně zaniká
plamen jak přítel spolehlivý
ví a nic neříká

Náhle se vidíš jako v zkratce
ne smutně, bez účasti jen
nic, nic se nebude už vracet
už jenom dopijem

Krokodýl ohně rozevírá tlamu
pták najde sousto své
i na hřbitově, nasytí se klamu
když bůh ho nepozve

Předešlý týden nebo kdy to bylo
jsem přestal čekat. Sen
začal řídnout, pak se rozednilo
Dnes je les vykácen…

Žalm

Jedl jsem ovoce
abych zapomněl na smrt

A ctil jsem své rodiče
abych zapomněl na smrt

Miloval jsem ženu a dítě
abych zapomněl na smrt

A byl jsem smuten a sám
abych zapomněl na smrt

Dvě básně vyšly ve Skutečnosti v červenci 1951, báseň Podle Ovidia byla uveřejněna v revui Svědectví v zimě 1956. Všechny ostatní básně – pocházející z rukopisu – byly napsány pravděpodobně v roce 1950; některé z textů byly odvysílány Rádiem Svobodná Evropa (s největší pravděpodobností během roku 1951) v rámci pořadu Jiřího Pistoria Z poesie Jiřího Kárneta.

VIKTOR A. DEBNÁR

Misionář v Latinské Americe

Z minulosti zapomenutých nebo ne příliš známých autorů tentokráte vytahujeme kněze, básníka, prozaika a překladatele Chrysostoma Mastíka (1900–asi 1972).

Původem ze zchudlého zemanského rodu, člen Řádu sv. Benedikta P. Chrysostom Mastík, občanským jménem František Josef Mastík, se narodil 13. února 1900 ve Veselé, bývalé součásti obce Barchov. Od konce desátých let vydával své publikace pod pseudonymem Jetřich Lipanský, když vydal mimo jiné esej Jiří Karásek ze Lvovic (1929), črty z cest Plujeme k zemi svých snů (1930), monografii Athos, poslední útočiště (1932), sbírku básní Růže a kříž (1934) nebo životopisy Maria Fortunata Viti, laická sestra řádu sv. Benedikta (1939) a Karel Foucauld: Z důstojníka saharský poustevník (1938), přičemž řada z publikací byla vydána ve vlastní edici Ismael/Izmael, v níž rovněž vyšla mimo jiné díla R. Bazina, Alfreda de Vignyho nebo B. Štorma. Vedle své tvorby vydával v letech 1930–1933 bibliofilskou revue Gedeon, určenou „jen pro kruh přátel", kam rovněž hojně přispíval vlastními texty, překládal z francouzštiny a němčiny (např. R. M. Rilka, F. Kafku nebo F. Werfela) a již po první světové válce navázal spolupráci s nakladatelem Josefem Florianem ve Staré Říši. Vedle toho se jeho texty od dvacátých, ale především potom od let třicátých objevovaly v Arše. Svá díla uveřejňoval pod různými pseudonymy jako například František Kolman, František Mastík-Lipanský, Konrád Lanta, Lip. či František Mastík. Během druhé světové války, v červnu 1942, přijal kněžské svěcení a po jejím skončení působil krátce jako duchovní v trestnici pro mladistvé.
Páter Mastík byl taktéž náruživým cestovatelem (Palestina, Švédsko, Itálie, Arménie atd.), cestujícím bez finančních prostředků a živícím se příležitostnou prací. Po odchodu do exilu působil v USA (Texas) a v Latinské Americe pod jménem P. Crisóstomo. Jeho přesné datum úmrtí není doposud známé, nicméně pravděpodobně skonal v roce 1971 nebo 1972 během jedné ze svých misionářských cest v Peru.
Pokud jde o exilovou literární tvorbu, Mastík je autorem několika útlých sbírek veršů, vydávaných vlastním nákladem v Edici Ismael: Pod lucernou Diogenovou (Snyder, Texas 1961), Fatamorgana: Verše (Lima 1963, součást plánované, rozsáhlejší sbírky O ptácích, stromech a moři), Indiánské podletí: Verše (Lima 1964), Na křídlech Fenixových: Verše (Lima 1964) a Víno Vesuvu: Verše (Lima 1964). Vedle toho vydal autor v Edici Sklizeň, vedené Antonínem Vlachem, sbírku Podzim v mé štěpnici: Verše (Hamburg 1962).
Mastíkovy příspěvky se objevovaly např. v měsíčníku Nový život, revui Sklizeň nebo v čtvrtletníku Proměny; po roce 1989 se jeho přetištěné verše objevily i v Literárních novinách.

Autor je spolupracovníkem exilové a samizdatové knihovny Libri prohibiti.

CHRYSOSTOM MASTÍK

Láska smývá mnohý z hříchů

Josef Topič vodíval čivické procesví na Chlumek a do Vambeřic od dávných let, ale raději putoval na Chlumek, rok co rok, alespoň jedenkrát. Zdál se být nenahraditelným v této vůdcovské roli, ač se zdálo, že byl opravdu zbožný jen při těch poutích.
Pravda, chodíval do kostela dost pravidelně, výhradně však na chór, kde byla příležitost pohovořit si se sousedy o stavu úrody a o všech běžných záležitostech života, před mší, po mši, ba i během mše. (...) Jinak náležel Josef Topič k lidem mlčenlivým. Nemluva však nebyl. Ve funkci obecního strážce se jevila jeho osobní obřadnost a vznosnost poněkud přemrštěná, ale měli byste slyšet jeho výraznou a osobitou mluvu při veřejných hlášeních!
Život je ustavičně v nezadržitelném běhu. Topič býval kdysi vojákem rakouského pluku v Tridentu a setkal se tam s dívkou italské krve a pak na ni skoro zapomněl, když se vrátil do Čech. Jenže ona si ho našla v jeho rodné vsi, kterou neprotkávala tenkrát železniční trať, ba ani silnice ne. Přišla s dítětem už asi pětiletým. Vojenská služba trvala v těch dobách mnoho let a lidé byli ještě věrni tradicím, jež si uchovali po staletí, ať byly dobré, nebo zlé.
Fortunáta se dostavila nejprve ke starostovi obce a posunky i nesrozumitelným halasením mu vysvětlila celou záležitost. Starosta viděl dítě v jejím náručí a zaslechl několikrát Topičovo jméno a to mu stačilo. Usídlil Fortunátu v obecní pastevně v soukromém příbytku a kromě komory měla k disposici kuchyň s ostatními obyvateli obecního domu. Přijali ji přívětivě, s českou pohostinností a také s politováním, že je neschopna zodpovědět všechny jejich zamýšlené otázky o Topičovi, o jejím mateřství a hlavně o její daleké vlasti a cestě do Čech. (…)
Ještě tu neděli zavedl Josef Fortunátu na faru kvůli ohláškám svatby. Jedině on se s ní mohl dohovořit a tlumočit faráři odpovědi na jeho nezbytné otázky svatebního protokolu. (…)
Topič byl sice hudebníkem – zvlášť trubku a klarinet ovládal mistrovsky (vzhledem k prostředí) – a kapelníkem obecního orchestru, ale na chlumecké pouti se omezoval na udělování pokynů kapele s ohledem na přání poutnická.
Předříkával první sloky písní a zpíval se všemi, pokud to jeho vyschlé hrdlo dovolovalo. (...) Když starší poutnice již umdlévaly v chodu, pokynul kapele, aby zahrála ryčnější pochod, a stařeny zapomněly na svou únavu a pak mu projevily svůj vděk v nejbližší hospodě, jež byla na chlumecké pouti předurčena k odpočinku a občerstvení. V této praxi, ostatně, se podobali vůdci jeden druhému.
U máteřovských Božích muk se vědělo skoro přesně o síle procesví a o programu cesty. Ten nebyl vždycky týž. Mohlo se jít cestou přímou, nebo oklikou ke svaté Anně. (…)
Konečně se dal mariánský průvod na pochod a ubíral se přes Dubany a Dřenice ke Chrudimi. Tam se zastavil v chrámu svatého Salvátora a pak už mírnějším krokem odcházel k Podlažicům. (…) V Podlažicích však připomněl poutníkům, jakmile vykonali pobožnost u kříže, že tam stával do husitských válek benediktinský klášter či vlastně jen klášteřík. Bylo v něm vytvořeno veliké dílo – gigantický kodex či jak říkají Bible ďáblova. Je to, prý, dosud největší kniha světa a je to zázrak zručnosti a vytrvalosti bezejmenného mnicha podlažického. Mnoho učených lidí z celého světa dosud ten kodex obdivuje v královské knihovně ve Stockholmu, protože ho Švédové zachránili z pražského hradu v třicetiletých válečných vřavách a rozbrojích. Těžko si přivolávat to, co už není. Obrovská kniha složená z popsaných zvířecích koží sice existuje na pobřeží Severního moře u Melarönu, ale poutníci viděli před sebou jen novější jednoduchý kostel svaté Markéty. (…)
Cesta z Chrasti poněkud stoupala a krok poutníků nebyl už tak hbitý. Topič volil obyčejně tu strmější cestu ze dvou, jež se nabízejí k cíli, protože ta strmější vedla k prameni, jehož vodě přikla pověst účin zázračnosti. Také malý potok poskytoval tam možnost smytí prachu z rukou a obličeje.
To už byl večer nablízku, a když se poutníci vyšplhali na návrší s kostlivými, pichlavými jalovci, svítil jim vstříc svou čistou bělobou poutní kostel chlumecký. Byl opravdu krásný ve své barokní ostentativnosti.
Topič zanotoval už po třetí Tisíckrát pozdravujeme tebe… A jak se tak čivičtí poutníci blížili k městečku Luži, setkávali se na křižovatkách a na rozích ulic s jinými průvody a kraj byl pln hudby; v chrámu, na náměstí a za městem. A když nastávala noc, i ty lesy a voda v potoce zpívaly – a snad i hvězdy zpívaly – řekl by básník.
Procesví pod velením Topičovým šlo ukázněně po honosném barokním schodišti lemovaném sochami k průčelí chrámu a zpívalo chlumecký Zdrávas. Ale v kostele samém, hned po přivítání, průvod se počal rozčleňovati a rozpadl se docela: ke zpovědnicím, ke stánkům, na Košumberk, do hostinců a do nocleháren. Na faře sídlil starý kněz, snad už půl století. Zdálo se, že nemoce a smrt sama ho přehlížejí, a on se zas nestaral příliš o změny ve světě, ba ani o pokyny úřadů.
Byl důvěrníkem mnohých lidí, které nikdy nespatřil, a naslouchal za fialovou záclonkou obžalobám, těm nejintimnějším. Často až do půlnoci, jestliže přeslechl hodinu jedenáctou, již odbíjely barokní kyvadlové hodiny, které zanechali v chrámu na památku Otcové Jezuiti. Odbíjely času přítomnému i minulému, protože vlastně všechen čas je minulý.
Poutníci opouštěli chrám a šli tmou ke svým přístřeším. Ale na úsvitě byli zase už v kostele a zpovědníci také. Břemena hříchu byla odložena a nastal slavný den sváteční, slavnější, než byl býval u nich doma. (…)
Josef Topič prodléval od úsvitu v chrámu od jedné mše ke druhé a po vykonané správě boží – jak on říkal – svolal své ovečky. Chystal se k loučení před hlavním oltářem. Přednesl je hlasem tak mocným, že žádný sebehlučnější zpěv a sebebouřlivější sborová modlitba nebyla s to vítězně ho překonat, natožpak umlčet.
Pomodlemež se nyní – hřměl jeho hlas, když se blížilo poledne – za šťastné dokonání naší pouti a každý sám ve svém srdci vzdej dík a sbohem dej naší svaté Matce Slitovnici.
Nastala dramatická pomlčka a čivické procesví – říkalo se mu tak proto, že vyšlo z Čivic – ubíralo se zpět ke Chrudimi a tam se od něho odlučovali první poutníci, aby šli svou vlastní cestou k domovu. Opustili ho na dva dny a teď se jim představil nějak nově. Byl přívětivější než jindy. Staré účty byly namnoze zapomenuty, či se o nich alespoň nemluvilo. Když kráčeli cizími krajinami, namanulo se jim mnoho nových postřehů a obrazů. Sdělovali také své zkušenosti těm, kteří zůstali doma. Vnesli do svého domova vzrušení nových dojmů a domov zdál se být krásnějším všem. Viděli žně chudší než jsou u nich doma.
Stařeny-poutnice, třebaže se svěřily na půl cesty vlaku, unaveně usedly na chvíli v zahrádce, jako by ji už dávno neviděly. Hleděly na chalupu s myrtami v oknech a byly přesvědčeny, že ty dva dny poutě byly nejslavnější v tom roce, a jestli budou ještě za rok živy a zdrávy…
A Fortunáta uvítala svého muže s italskou patetičností. Neřekl ani slova a usedl na své místo v čele dubového stolu. Všichni mladší synové, kteří s ním ještě žili v chalupě, byli někde ve vsi, ale ze dvorku se přibatolil čtyřletý vnuk a usedl mu na klín.
Fortunáta připravovala zatím u ohniště slavnostní večeři. Ani jedenkrát, ostatně, nelitovala, že kvůli Topičovi vážila tak dalekou cestu do neznámé země, a tu tradiční výkupnou potupu už dávno přenesla přes srdce. Milovala ho stále ještě a láska smývá mnoho hříchů.

Povídka Láska smývá mnohý z hříchů byla uveřejněna v revui Sklizeň v prosinci 1963.

CHRYSOSTOM MASTÍK

Invokace o tropických čmelácích

Vy, rytíři bez historické epochy
švýcarská gardo svítící barvami
čeládko bez úlu
poutníci mající všude svůj domov
tady vám není třeba karmínu jako ve Švédsku
mají ho v nadbytku květy pralesa
a bratři severských pasek a palouků.
Básníci, trubadúři a bardi
hosté prérie, vítám s vámi východ slunce
jako kartuziáni svým matutinem
Granátníci veselé, hynoucí monarchie
odění z rána zlatým prachem
přivolali jste mi dětství na skok od poledníku
v tom okamžiku extáze, nechce se s námi totiž rozloučit
a zjevuje se nám bez melodramatického postoje
a tak tušíme v malých dimensích
jak velký objev člověk může učinit
na každé pídi této planety
harmonii života
hudbu sfér
a Boží mír.

Rozmluva s andělem

Snesl jsem se před východem slunce v Hondurasu
Tegucigalpa prostřela mým očím svou oslnivou krásu
palmy vyšly na sluneční pláž
a nastoupily v řadách čestnou stráž
ovšem kvůli nějaké osobnosti v inkognitu
pod oblohou z třpytícího se azulitu
nevyčerpatelný zdál se býti čas
do nepřízně lidu padl právě generál Igoraz
a jak to bývá mým častým údělem
rozmlouval jsem chvíli s andělem
z gardenií padala lehká sprška květů
anděl nedbaje gravitace dal sbohem světu
a já se chtěl vyhnout výtce angelizmu
v naději, že v agorafobii neuvíznu.

Tegucigalpa v Hondurasu
prostřela mým očím svou ranní krásu
má paměť se už sice ve jménech květů nevyzná
cestu zastoupila mi jen česká divizna.

Jitřní

Ještě si zpíváme při rozednění
jako děti mající v očích svit
v melodii mládí černého smutku není
ale srdce se nenechá ošidit

Čisté jak křišťál je každé ráno
někdy řekneme sice ne a myslíme ano
ale to není myšlení zmatené
cožpak lze odvětit na slovo lásky – ne?

Každý den lze něco objevit
po mši nám ozáří jitřní svit
a proto i srdce si zpívá
imaginace při tom odpočívá

Invokace o tropických čmelácích je součástí sbírky Pod lucernou Diogenovou vydané v texaském Snyderu v roce 1961 vlastním nákladem jako první svazek Edice Ismael. Báseň Rozmluva s andělem je ze sbírky Fatamorgana vydané v roce 1963 v Limě vlastním nákladem jako druhý svazek Edice Ismael. Báseň Jitřní vyšla v revui Sklizeň v březnu 1963.

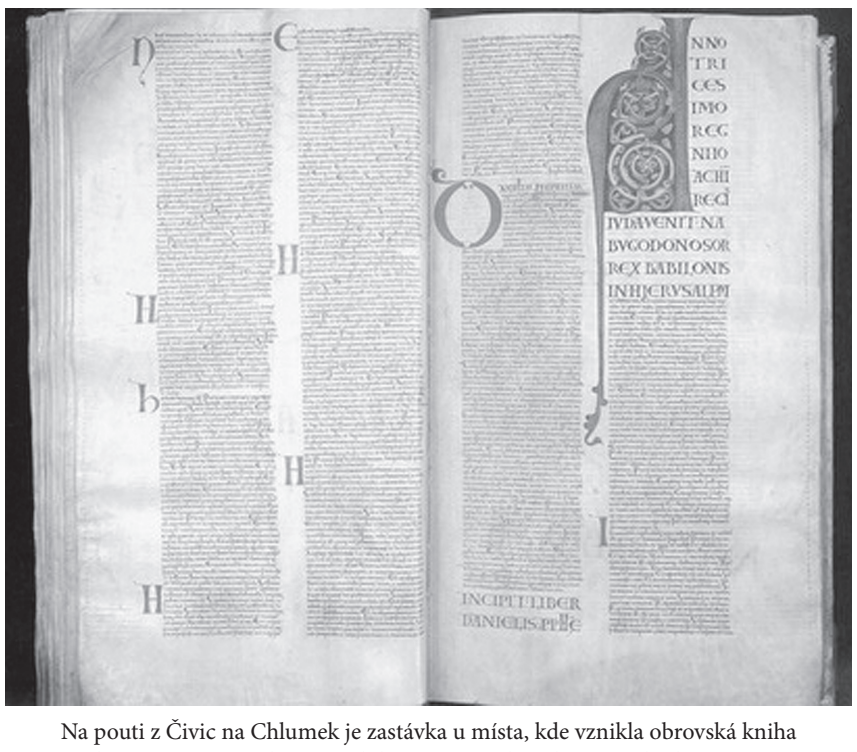

Na pouti z Čivic na Chlumek je zastávka u místa, kde vznikla obrovská kniha složená z popsaných zvířecích koží a je prý dosud největší knihou světa.
Repro www.e-stredovek.cz